

A civilitás, az önkormányzatiság és a projektek hatásai a nonprofit szektor szociálpolitikai szerepvállalásaira

Bevezetés

A modern társadalmakban az egyének saját környezetük ügyeinek irányítását a részvételi demokrácia elvein keresztül érvényesíthetik. Ennek intézményrendszerre a rendszerváltást követően Magyarországon is kiépült, felruházva az egyéneket azokkal a jogokkal, amelyek segítségével befolyásolhatják a hatalmon lévők döntéseit. Az állampolgári és a civil szervezeti részvétel elősegíti, illetve hozzájárul a polgárosodási folyamatokhoz, de a civilek jelenlétükkel erősíthetik a társadalom elesett, kiszorított helyzetben lévő tagjainak integrációját is, támogatásukkal lehetővé tehetik, hogy a társadalom egyenrangú tagjaiként, jogukat érvényesítve vegyenek részt a közösség életében.

Jelen tanulmány a társadalmi kihívások között különösen hangsúlyos problémaként megjelölhető szociális egyenlőtlenségek leküzdésében szerepet vállaló köz- és civil szféra kapcsolatát mutatja be, elsősorban a civilség, a civilek és az önkormányzatok kapcsolati jellemzőinek leírásán keresztül. Kiemeli azt a partnerségi gyakorlatot, amely jelenleg meghatározza a két szektor viszonyát Magyarországon, bemutatja a civil szektor gazdasági súlyát, fejlődési szakaszait és irányait. Kitér a rendszerváltást követően kialakuló harmadik szektor és az önkormányzatok közötti kapcsolatok fejlődési szakaszaira, valamint a két szféra együttműködésének szükségességére. A dolgozat kiemelten foglalkozik a szociális problémák és kihívások megoldására irányuló civil és önkormányzati együttműködések jellemzőivel, illetve elemzi, hogy a magyarországi tradíciók, a jogszabályi környezet és az érdekviszonyok miért nem teszik lehetővé a társadalmi egyenlőtlenségek kezelésére irányuló hatékony összefogást. A civil szervezetek forráshiányait és működési környezetük nem kellően támogató attitűdjeinek következményeit a projektek tömeges megjelenése ellensúlyozhatná. A tanulmány a civil szervezetek projektaktivitásának sajátosságain és a pályázati gyakorlatok jellemzőin keresztül bemutatja, hogy Magyarországon jelenleg miért

nem képesek a civilek ezen nehézségek ellensúlyozására, aktivitásuk és társadalmi részvételük növelésére a projektforrások felhasználásán keresztül sem.

1. A civil szervezetek és az önkormányzatok partnerségi gyakorlata

A demokratikus berendezkedésű államok működésének alapfeltétele a képviselői demokrácia, de ezen túl az állampolgárok azon igényeinek érvényesíthetősége is, hogy közvetlenül beleszólhassanak saját környezetük fejlődésébe, nemcsak a választások idején, hanem a köztes időszakokban is. A modern társadalmakban ez az igény a részvétel elvének érvényesítésén, a részvételi demokrácián, vagyis a társadalmi (állampolgári és civil szervezeti) részvétel keretei között valósul meg. A részvételi demokrácia arra az elvre épül, hogy az állami szereplők mellett a gazdaság és a társadalom szereplői is (teljes jogú tagként) részt vesznek a környezetükre ható folyamatokban (Sartori 1999). A részvételi demokráciát az egyik legelfogadottabb megközelítés (Chekki 1979) az emberek uralmaként értelmezi, a közösségnek egy olyanfajta hatalommal történő felruházásaként, amelynek során az egyének a tetteikkel képesek befolyásolni a hatalmon lévők döntéseit. Az állampolgári és civil szervezeti részvétel erősödése, ill. fejlődése az adott társadalom polgárosodását, polgárisultságát is feltételezi. Ez a fajta társadalmi tőke a bizalom és kölcsönösség kettőssége, mely közös etikai normákra épül és áthatja az egész civil társadalmat. Ahol a civil szervezetek száma magas és ahol a szervezetek aktívak is, ott nagyobb a helyi közösség tagjai között a bizalom (Fukuyama 2000; Putnam 1995). A civil közösségen belül a bizalomra épülő emberi kapcsolatok önmagukban vett értékek, de a szervezet tartós fennmaradásához is elengedhetetlenek (Szalai 2013). A részvétel témánk szempontjából egyik kiemelendő pozitívuma, hogy erősíti az egyénekből azt a tudatot, hogy az adott társadalom részeként, teljes jogú állampolgárként élhetnek, amely elsősorban a kirekesztett társadalmi csoportok részvétele esetén lehet rendkívül lényeges integratív hatású tényező. A civilség fontos kritériuma a függetlenség is. „Függetlennek lenni az (állam)hatalomtól, pártoktól, az üzleti világtól, általában a társadalom erőviszonyait alakító hagyományos formációktól és nem utolsósorban egymástól” (Sebestény 2005: 51). Másik fontos kérdés a legitimitás, vagyis, hogy ki ad felhatalmazást a civil szervezeteknek a feladatellátásra, milyen közösségi célokat és érdekeket képesek szolgálni, és hogyan tudnak globális célokért küzdeni, ha lokális szinten mozognak (pl. a környezetvédelem terén működő szervezetek). Fontos dilemma a laicitás kontra professzionalitás kérdése is, különösen a szervezet fejlődése, forrásszerzése terén (Sebestény 2005). A civil társadalom szereplői részesei a politikai játéktérnek is, mivel befolyásolni kívánják a politikai döntéshozatal folyamatát, anélkül, hogy maguk valamilyen törvényhozói pozícióra törekednének. Fontos különbség tehát a pártokkal szemben, hogy a civil társadalom nem kapcsolódik össze a hatalom megszerzésével

és megtartásával, hanem a nyilvánosság előtt zajló vitákon keresztül gyakorol nyomást a hatalomra, míg a pártok közvetlenül kapcsolódnak a hatalomhoz és a céljuk is a hatalom megszerzése és megtartása (Májerné 2014).

Magyarországon 2013-ban 64,5 ezer szervezet működött, ebből 22,5 ezer szervezet alapítványi formában, 42 ezer társas nonprofit szervezetként. Az alapítványok leginkább három tevékenységi területhez kötődnek: oktatás (32%), szociális ellátás (16%) és kultúra (14%). A társas nonprofit szervezetek jellemzően a szabadidő terén működnek, de itt a legmagasabb a kulturális szervezetek és a sportegyesületek aránya is. 2013-ban a teljes szektor bevételeinek 35 százaléka állami vagy önkormányzati költségvetésből származott, a saját bevételek aránya 44 százalék, mely alaptevékenységekből és vállalkozási tevékenységekből tevődik össze (KSH 2014).

A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény értelmében Magyarországon az önkormányzatok széleskörű közszolgáltatási feladatellátási kötelezettséggel rendelkeznek. A feladatok és a hatáskörök kötelezően ellátandó és szabadon vállalt feladatokból állnak. 2010 előtt az állami támogatások fokozatos csökkenése, az intézmények fenntartási kiadásainak növekedése és a növekvő számú új feladatok megjelenése következtében az önkormányzatok arra törekedtek, hogy önkormányzaton kívüli forrásokat szerezzenek, és a feladatellátást kiszervezzék. Magyarországon a 2011-ben elfogadott új Önkormányzati törvény (2011. évi CLXXXIX. törvény) új struktúrát hozott létre, az önkormányzatoktól a két legnagyobb közszolgáltatási területet, az egészségügyi és az oktatási intézményeket az állam központi irányítás alá vonta. Mindez előrevetíti, hogy a humán közszolgáltatások területén az önkormányzatok súlya fokozatosan csökkeni fog. A visszaállamosítás előreláthatóan hatással lesz a szolgáltatásokat nyújtók összetételére is, beleértve a civil szervezeteket is. Magyarországon az önkormányzati intézmények mellett egyre növekvő szerep jut az egyházi fenntartású intézményeknek, de jelen vannak nonprofit és forprofit szervezetek is. Ezen szereplők helyzete és jelentősége az önkormányzati feladatok ellátásában az új Önkormányzati törvény (2011) következményeként várhatóan jelentősen változni fog.

A civilek és az önkormányzatok közötti együttműködések legalapvetőbb formái körében egy- és kétirányú kapcsolatokat is találunk. Ezek között a legjellemzőbbek a) a helyi önkormányzatok pénzbeli vagy természetbeni támogatása, b) a civil szervezetek közvetlen részvétele a helyi önkormányzatok szolgáltatás-szervezésében, c) a civil szervezetek részéről a helyi önkormányzatok pénzbeli támogatása vagy önkéntes munkák végzése, d) számos döntéshozó részt vesz a civil szervezetek életében, és a civil szervezetek tagjai is képviseltetik magukat különböző választott testületekben (Brachinger 2008b). A civilek közösségfejlesztő, szolgáltató és érdekképviseleti tevékenysége és annak fontossága vitathatatlan, és bár szerepvállalásuk erőteljesen kötődik az önkormányzatokhoz, ez

egyben elő is segíti a két szféra közötti materiális és immateriális javak áramlását, ebből következően mindkét oldalon jelentkező előnyszerzést is jelent (Sebestény 2005). A két szektor közötti kapcsolat nem egy önmagáért való viszony, hiszen „mindkét szektor szervezetei rendelkeznek mással nem pótolható adottságokkal és meg nem szüntethető korlátokkal” (Brachinger 2008a: 96).

Ugyanakkor, a civilek számára gyakran problémás az együttműködés a helyi önkormányzatokkal. A problémák alapvetően a két szféra különbözőségéből erednek (1. tábla).

Önkormányzat	Civilek
képviselési demokrácia	részvételi demokrácia
paternalizmus	függetlenség
változó és komplex érdekrendszer	állandó és homogén érdekrendszer
eredmény-orientált	érték-orientált
hivatali bürokrácia, formalitás	rugalmasság, informális
bonyolult döntési mechanizmus	ad hoc jellegű döntések
kiszámíthatóság, lassú reagálás	bizonytalanság, gyors reagálás
financiális korlátok	humán-erőforrás korlátok
szabálykövetés	célkövetés
felelősség	elkötelezettség

1. tábla: Önkormányzati és civil alaptulajdonságok. Forrás: Sebestény 2005: 63

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a helyi hatalom és a civil szervezetek közötti együttműködést az is nehezíti, hogy a különböző stratégiai dokumentumok kidolgozására és megvitatására általában kevés a rendelkezésre álló idő, így a tervezést befolyásoló vélemények nem kellően megalapozottak és nem kellően széleskörűek, a civilek nem kapnak felvetéseikre érdemben visszajelzést, illetve a szakértők gyakran lenézöek a civil társadalom tagjainak véleményével szemben (Csúth 2006). Ez a probléma nem kizárólag magyarországi jelenség, Plostajner és Mendes (2005) elemzésükben kifejtették, hogy a társadalmi részvétel elvének és technikáinak érvényesítése sok esetben azért nem történik meg az egyes országokban, mert az önkormányzati szereplők, döntéshozók nem tartják kellően kompetensnek az egyéneket vagy a civil szervezeteket arra, hogy beleszólhassanak a fejlesztési folyamatokba (Plostajner – Mendes, idézi Reisinger 2009: 17). A nehézségek ellenére a két szféra együttműködésére mind társadalmi, mind gazdasági szempontból nagy szükség van. Az együttműködések közös tanulási folyamatok, lehetőséget adva egymás erősségeinek kiaknázására és az elérhető erőforrások hatékonyabb felhasználására (Breiner 2008).

2. Szociális kihívások és a harmadik szektor: a civilek szerepváltozásai

Magyarországon a rendszerváltást követően kiépült önkormányzati rendszer új korszakot nyitott a közigazgatás és a jóléti igazgatás történetében is. A demokratikus választások révén a tényleges függetlenségüket elnyerő városok és községek élére kerülő új vezetés kellő legitimitációval képviselhette a megszerzett hatalmat. Ennek következménye volt az a tipikusnak mondható magatartás, hogy ezen hatalom képviselői nem kívántak a kiépült közigazgatási rendszer mellett más partnereket (beleértve a civileket) is bevonni a lokális ügyek intézésébe (Sebestény 2009). Ezzel párhuzamosan zajlott a civil társadalom kiépülése is, melynek szervezetei elsősorban helyi szinteken fejtették ki tevékenységeiket. A korai időszakban mindezt bizonytalan és szerény anyagi feltételek mellett történt, hiszen ebben az időszakban a civil szerveződések bevételei jórészt saját forrásból vagy nagyon nehezen elérhető magántámogatásokból származtak. Ebben az időszakban a helyi önkormányzatok tudomást sem vettek a helyi civil szektor létezéséről, a működésüket nem akadályozták, de nem is vonták be azokat a testületi munkákba és döntésekbe. A későbbiekben az önkormányzatok szembekerültek azzal az egyre nehezebben kezelhető helyzettel, hogy az intézményi struktúra fenntartását, a fejlesztési programok megvalósítását és a sokasodó közfeladatok ellátását a folyamatosan szűkülő források mellett nem képesek biztosítani, vagyis egyre nagyobb igényként fogalmazódott meg a külső erőforrások bevonásának szükségessége. Mindezzel párhuzamosan a magyar társadalomban lezajlott a civil szervezetek „szektorosodása”, a lakosság, a kormányzat és bizonyos szempontból az üzleti szektor is elismerte, elfogadta működésüket. Mindezek hatására Magyarországon is kialakult a háromszektorú társadalmi intézményrendszer. Ezek a hatások indították el az önkormányzatokat a civil szervezetekkel történő együttműködés felé, ami egyfajta paradigmaváltásként is hatott.

Ugyanakkor, minden várakozással ellentétben nem történt meg a demokratikus önkormányzatok és a civil társadalom egymásra találása. A közvetlen demokrácia intézményei – túlnyomórészt – kihasználatlanok maradtak (Pálné Kovács 2008). A rendszerváltás utáni helyi, települési szinteken különösen feltűnő a pártok befolyásának növekedése, ami elsősorban a nagyobb településeken a civil társadalom eltávolodását, elidegenedését is maga után vonta (Pálné Kovács 2008). Az önkormányzatok „elpártosodása” jelentősen leszűkíti azok egészséges kapcsolatrendszerét, egyben korlátozza vagy éppen kényszerpályákra tereli a demokrácia mozgásterét. Hiányzik az önállóság, a polgárosodás és az autonómia, a helyi civil társadalmak kezdeti lendülete eltűnőben, a lokalitás pedig jelentős elmaradásban van. Ez annál is inkább szembetűnő, ha kiemeljük, hogy a rendszerváltás során a civil társadalom volt az egyik legaktívabb és legbefolyásosabb szereplője a helyi politikának, majd a '90-es évek közepére ez a lendület

eltűnt. A civil szervezetek képviselőinek jelentős része közhatalmi vagy pártpolitikai hatalomba és szerepkörbe került, ami meggyengítette a civil társadalmat. A kilencvenes évek második felében a civil társadalmi szerveződések tudatos támogatása, pénzügyi ösztönzőkkel történő motiválása, és bevonása a helyi közszolgáltatásokba, valamint a közhatalom által kezdeményezett nonprofit szervezetek robbanásszerű terjedését követően jelentős mennyiségi növekedés következett be. Ebben a folyamatban viszont láthatóan mind területileg, mind településtípusonként rendkívül eltérően, pontosabban rendkívül egyenlőtlen esélyekkel zajlott az erőforrásokért és a befolyásért folytatott küzdelem a civil társadalmon belül (Kákai 2004). Mindez mennyiségi és minőségi következményekkel is járt. A civil társadalom számszerűsíthetően megerősödött, minőségileg viszont átalakult, és jelentős részük elveszítette „igazi” civilségét. A közhatalomhoz és a közpénzekhez közelebb kerülve, vagyis közvetlen kapcsolatokat ápolva a helyi hatalommal, sőt, több esetben bekerülve a helyi hatalomba, az elsődleges cél ezen pozíció megtartása és nem a hatalommal szembeni civil képviselet lett. Vagyis kialakult egy rendkívül ambivalens, erős kettősséggel leírható viszony a hatalomhoz, egy hatalombarát vagy hatalomhoz közeli civil szervezeti kör, és egy hatalom perifériáján maradt, „igazi” civilként megmaradt szervezeti kör. Péter (2000) megközelítésében egyik oldalon egy viszonylag erős társadalmi beágyazottságú, ám a hiányzó források miatt gazdaságilag instabil; a másik oldalon egy viszonylagos gazdasági stabilitással rendelkező, de közösségi bázis nélküli, illegitim hatalmi pozícióban lévő civil szervezeti rendszer épült ki. Az ezredforduló óta pedig egyértelművé vált és felerősödött az a jelenség, hogy a nagyobb önkormányzatokban már csak azok a civil szervezetek képesek az önkormányzati testületekbe bejutni, amelyek szövetségesként is kapcsolódnak a pártokhoz, vagyis legtöbb esetben már nem a „mérleg nyelvei” és nem a konszenzus elősegítői a helyi társadalmakban. Mindez komoly hatást gyakorol a civilek helyi jóléti fejlesztésekben és szolgáltatásokban betöltött szerepeire, szociálpolitikai aktivitására, a társadalmi felzárkózást elősegítő, egyenlőtlenségeket csökkentő tevékenységeire is. Általánosságban igaz, hogy a civil szektornak társadalmi integrációt elősegítő szerepén túl aktív szakpolitika-formáló szerepe is van abban az értelemben, hogy szervezetei egyrészt fontos közvetítő szerepet töltenek be az állam és az állampolgárok közötti véleménycsere folyamatában, másrészt, és témánk szempontjából kiemelten fontos tevékenységként, a szakmai döntéshozók és a politika számára is jelzik (jelezhetik) a kielégítetlen és az újonnan felmerülő társadalmi igényeket és szükségleteket. Ezzel befolyásolhatják az egyes szakpolitikák, mint pl. a szociálpolitika alakítását is. Mindez kiegészül azzal a kétségtelenül pozitív szerepvállalással, hogy ezek a szervezetek maguk is aktívan bevonódnak és szerepet vállalnak a felmerülő társadalmi igények, szükségletek kielégítésében, kiemelve itt azokat a helyzeteket, amikor az átlagostól eltérő, speciális szükségletek felismerésével, azok kielégítésével hiánypótló szerepet

töltenek be a szociálpolitikai rendszerben. Bekapcsolódva a közfeladatok ellátásába, képesek korrigálni a szociális szolgáltatások állami rendszerének negatívumait és hiányosságait, valamint alkalmasak arra is, hogy az ellátást személyre szabottabbá és rugalmasabbá tegyék. Ugyanakkor vélelmezhető, hogy a magyarországi civil szervezetek ezen funkciói és szerepei a következőkben bemutatott jogszabályi változások, valamint a korábban kifejtett „hatalomközeliség” és „hatalomfüggőség” együttes hatásaként nem képesek az elvárható módon érvényesülni.

3. A plurális szociális szolgáltató rendszer átalakulása: a civil szerepvállalás lehetőségei és korlátai az önkormányzatok szociális feladatainak ellátásában 2010 után

A rendszerváltást követően az önkormányzatok kiemelkedő szerephez jutottak a szociális közszolgáltatások szervezésében, melyet a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény rögzített. Felelőssé váltak a pénzbeli és természetbeni ellátások biztosításáért, ennek keretében az aktív korú inaktívak ellátásáért is. A jövedelemkiegészítő pénzbeli és természetbeni juttatásokat is az önkormányzati hivatalok állapították meg és folyósították. A szakosított ellátások nyújtásáért a megyei önkormányzatok váltak felelőssé, de különösen az idősgondozás terén a viszonylag szabad feladatvállalási szabályok miatt a kisebb helyi települési önkormányzatok is széles körben vállalták ilyen intézmények működtetését. Az alapszolgáltatási feladatokat a differenciált hatáskör-telepítés elve alapján a különböző méretű települések között osztották meg. Erre a – Hoffmann (2010) által településközpontúként kategorizált – szociális rezsimre a rászorultsági juttatások települési szintre helyezése, az alapszolgáltatások szervezésének helyi szintre delegálása, és a szakellátások megyéktől történő átvállalhatósága volt a jellemző. Mindezt kiegészítette, hogy az 1997-ben kiadott gyermekvédelmi törvény¹ a rendelkezésein keresztül a gyermekvédelmi rendszert is az önkormányzati szociálpolitikához kapcsolta. A személyes jellegű gyermekellátásokat differenciált feladat- és hatáskör-telepítéssel a helyi és megyei önkormányzatokhoz helyezte, a gyermekvédelmi hatósági feladatokat pedig a jegyzőkhöz és a városi gyámhivatalokhoz (a városi polgármesteri hivatalok önálló hatáskörű ügyintézőihez) telepítette. 2010 előtt az állami támogatások fokozatos csökkenése, az intézmények fenntartási kiadásainak növekedése, az új igények és feladatok megjelenése következtében az önkormányzatok a szolgáltatások megfelelő biztosítása érdekében önkormányzatokon kívüli források bevonására és a feladatok kiszervezésére törekedtek. Alternatív megoldásként leginkább a közszolgáltatások szerződésbe adása, a privatizáció, a koncesszió és a

---

¹ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

nonprofit szervezetek tevékenységére való támaszkodás mutatkoztak (Kákai 2013).

2010-et követően a szociális közszolgáltatások igazgatásának rendszere, elsősorban az önkormányzati szociális közszolgáltatások jelentős mértékben, rendszerszinten alakultak át. A pénzbeli és természetbeni szociális ellátások igazgatásának átalakítása egyértelműen az önkormányzati felelősség csökkenését és az államigazgatási feladatok növekedését vonták maguk után. A legjelentősebb változások mégis inkább a személyes jellegű szociális szolgáltatások igazgatása terén történtek. Határozott és széles körű központosítás következett be (Hoffman 2013), melynek első lépéseként 2011-ben² államigazgatási fennhatóság alá helyezték az addig a megyei önkormányzatok által fenntartott, szakosított szolgáltatásokat végző szociális és gyermekvédelmi intézményeket, vagyis megszűnt a megyei önkormányzatok intézményfenntartói szerepköre. A központosítás következő lépésében 2012-ben³ a települési önkormányzatok és társulásaik által fenntartott szociális és gyermekvédelmi intézményeket is államigazgatási irányítás alá helyezték. Mindezek következményeként jelenleg a települési önkormányzatok a szakosított ellátások közül csupán az idősellátás területén rendelkeznek feladat- és hatáskörrel.

A 2010-es kormányváltást követően a fent leírtakat „egészítette ki” az új civil törvény, amely viszont a korábban kialakult működési struktúrát, a civilek és önkormányzatok viszonyát változtatta meg alapjaiban. A civil törvény koncepciója egyesítette a korábbi széttagolt jogszabályi környezetet, és a szektorra vonatkozó szabályozást egyetlen törvényben rögzítette⁴. A törvény tovább nehezítette a szociális-jóléti ellátások szervezésébe és a feladatvállalásokba történő civil bekapcsolódást és aktivitást. Ennek egyik oka, hogy megváltoztak a feladatfinanszírozási szabályok. A törvény a legnagyobb változást abban hozta, hogy a korábbi szabályozásokkal ellentétben nem a tevékenységek, hanem a gazdálkodási környezet szempontjából szabályoz, így például a közhasznú státusz megszerzésének alapja nem az, hogy a törvény által felsorolt tevékenységek valamelyikét ellátja-e az adott szervezet, hanem, hogy rendelkezik-e megfelelő erőforrásokkal és olyan társadalmi támogatottsággal, amely feltételezi a közösség szolgálatát. Ilyen mutató az SZJA 1 százalékából származó bevétel, az összbevétel nagysága és az önkéntesek száma is. A finanszírozási szabályok ilyen irányú változása, valamint az új feladatfinanszírozás nem kedvez az állami megoldásokhoz képest alternatív szolgáltatási formák terjedésének. Ugyanakkor az új törvény a társadalmi szerveződések szerepét sem erősítette a közfeladatok ellátásában (Horváth M. 2012), kivéve az egyházak által ellátott közfeladatokat. Ezen

---

² 2011. évi CLIV. törvény

³ 2012. évi CXCV. törvény

⁴ 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról

a területen több összefüggésben is differenciálttá vált a szabályozás, az állami viszonyulás nyíltan és vállaltan nem semleges sem az egyházi szereplők, sem az egyházak által végzett tevékenységek vonatkozásában.⁵

Mind a civil szervezetek működését szabályozó új rendelkezések, mind a szociális és gyermekvédelmi intézkedések nyomán bekövetkező változások a jövőben várhatóan további komoly hatást gyakorolnak a civil szervezeti aktivitásra, az önkormányzatok és civil szervezetek jóléti szolgáltatások terén szerveződő együttműködéseire, valamint a forrásszerzés újabb formáinak, elsősorban a pályázati források bevonásának esélyeire is.

4. A civil szféra projekttesedése: képesek-e a projektek a szociális problémák terén a „civil-deficit” enyhítésére?

A projektek tömegesedése a társadalomban rendkívül erőteljes hatást gyakorol a redistribúciós folyamatok mértékére és az elosztás irányaira, a gazdasági szereplők viselkedésére, hatalmi viszonyaira, és az intézményi-döntési rendszer működésére is (Voszka 2006). Mindez szociológiai értelemben azt is jelenti, hogy a projekt, mint működési forma, fokozatosan a társadalom szervezeti stratégiájává válik, amely lehetővé teszi a társadalom és környezete egyre növekvő komplexitásának és dinamikájának hatékonyabb kezelését (Czibere 2013). Az uniós csatlakozást követően kiépülő pályázati rendszerek alapvetően rendezték át a fejlesztési rendszereket (Kovách 2008), projektalapú és projektszemléletű döntési és menedzselési logikát megkövetelve a közigazgatás egyes területein, beleértve a szociális-társadalmi problémák megoldására irányuló tervezést is. Ez a korábbiakhoz képest egy magasabb rendű beavatkozási forma, amely sokkal inkább alkalmas az előre nem tervezhető, váratlan vagy nem szokványos helyzetek hatékonyabb megoldására is (Sjöblom 2006), mint a korábbiak. „A projektek egyfajta szervezeti válaszoknak tekinthetők a modern piacgazdaság körülményeinek turbulens változásaira” (Jarjabka 2009: 36). A projekttesítés nem csak az üzleti, de a közigazgatási rendszerekben is folyamatosan zajlik. A köz- és a magánszektorban megjelenő projektérdekek és projekttesítési folyamatok rendkívül hasonló módon működnek és érvényesülnek. A közszférában a projektek elsősorban a stabilitást szolgálják és a bürokrácia meghaladásának eszközeként működnek (Sjöblom 2006). Ez a projektorientált társadalmi logika új típusú együttműködéseket és hatalommegosztási technikák alkalmazását is jelenti a projekt által generált érdekközösségekben (Kovách-Kristóf 2005). A projektek csak megfelelő érdekeltségi körökben, illetve azok szolgálatában jelennek meg, és a csoportérdekek szerint képesek működni. Ezek érvényesülését leginkább a szervezeti külső és belső hatalmi viszonyok befolyásolják, amelyekben a hatalmi

⁵ 2011. évi CCVI. tv. a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

értékek és hatalmi gondolkodás érvényesül (Czibere 2013). A projekteken keresztül a fejlesztésre szánt közpénzek, tudás, eszmék és gyakorlati tapasztalatok áramoltatása történik (Kovách 2000). A pályázatok tömeges elterjedésének, a projekttesedési folyamatnak köszönhetően a civil szervezetek, a helyi hatalom és a szociálpolitika döntéshozói között új típusú érdekkapcsolatok alakulnak ki, amelyek hatást gyakorolnak a jóléti pluralizmus elveinek érvényesítésére is. Mindez a szociálpolitika területén is erősíti az együttműködési szándékokat, sőt ki is kényszeríti azt a helyi szereplők között.

5. A civil szervezetek pályázati aktivitása és az innovációhiányos projekttesedés következményei

A civil társadalom fejlettségének egyik fontos mutatója, hogy mekkora a nemzetgazdasági szerepe. Magyarországon a civil szervezetekre jutó bevételek exponenciálisan növekedtek az elmúlt két évtizedben, ugyanakkor ez a pozitív tendencia 2012-ben megtört, 2013-ban pedig visszaesés volt tapasztalható. (KSH 2014). A növekedés valószínűsíthetően a pályázati források bevonásának volt köszönhető, valamint annak, hogy európai közösségi prioritássá emelkedett a civil társadalom, a helyi közösségek fejlesztése. A magyarországi civil szervezetek pályázati aktivitása az ország uniós csatlakozását követően több szempontból is lényeges kérdésként merül fel. A nonprofit szféra gazdasági súlya a rendszerváltás óta folyamatosan nő, köszönhetően többek között az államtól és az önkormányzatoktól átvett közfeladatok szervezésének. 2008-tól kezdődően viszont, a gazdasági válság hatására, ebben a szektorban is jelentős megtorpanás figyelhető meg, a válság a nonprofit szektort is mélyen érintette. Elsősorban az állami támogatások csökkenése, az átvállalt állami feladatok után járó normatív alapú kifizetések egyre gyakoribb elmaradozása, vagy a kifizetések bizonytalanságai, illetve az átvállalható feladatok mennyiségének csökkenése eredményezett komoly bizonytalanságokat. Ugyancsak komoly hatást gyakorolt a Nemzeti Civil Alapprogram által finanszírozott működési támogatások jelentős csökkentése is (Kákai 2010). Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a 2010-es kormányváltás, a politikai változások és a központi költségvetés hiánya jelentősen átstrukturálta a civil szervezetek támogatásait. Ennek eredményeként a működési alapú, nem normatív támogatások odaítélésénél az elvégzett feladat és annak társadalmi jelentősége vált elsődleges szemponttá. A Nemzeti Civil Alapot a kormány megszüntette és helyette Nemzeti Együttműködési Alap néven hozott létre forráselosztó szervezetet, melynek kilenctagú tanácsába mindössze három főt delegálhatnak a civilek.

Az állam hozzájárulásának folyamatos csökkenése mellett egyre nagyobb szerepet kaptak az európai uniós források. A 2004-es csatlakozást követően, de leginkább a 2007-2013-as pályázati ciklusban egyre több olyan kiírás jelent meg,

amelyben az állami és önkormányzati szereplőkön kívül a civil szervezetek is pályázhattak, sőt megjelentek kizárólag civil szervezeteknek szóló pályázatok is. Mindez a nonprofit szféra elnyert támogatásának jelentős mértékű növekedését eredményezte. Adott volt tehát a forráscsere, vagyis a kieső állami támogatások pályázati támogatásokkal történő helyettesítésének lehetősége. A projektek sokaságán keresztül új perspektívák nyíltak a civil szervezetek előtt, valamint a civilek és önkormányzatok kapcsolataiban is, ugyanakkor sajátos problémák is felszínre kerültek. A magyar nonprofit szektor Budapest-központúsága (KSH 2013), vagyis területi koncentrációja a pályázati források koncentrációját is maga után vonta. Pályázati forrásokért azok a szervezetek versenyezhetnek sikerrel, és azok nyerhetnek el jelentősebb összegű támogatásokat, amelyek nagyobb tőkével, működési bevétellel, szakértői humánerőforrással és releváns pályázati, forrásszerzési tapasztalatokkal rendelkeznek (Ajky 2011). A civil szervezetek ilyen irányú adottságai pedig a települési lejtőn lefelé haladva egyre csökkennek, vagyis éppen a leghátrányosabb helyzetű, elsősorban kis és közepes méretű településeken hiányoznak. Ez a térbeli egyenlőtlenség a pályázati magatartásban és a lehetőségekben is egyenlőtlenségeket generál, szakadékot képezve a fővárosi stabil helyzetű, sikeres, illetve a fővároson kívüli, elsősorban kisebb településeken lévő, kisebb és sérülékenyebb szervezetek között. 2013-ban a nonprofit szervezetek bevételei megközelítették az 1242 milliárd forintot, melynek 56 százaléka a fővárosban koncentrálódott, míg a községek részesedése mindössze 7 százalékos volt (KSH 2014). Pályázatot 2013-ban 15 ezer civil szervezet nyert, összesen 136 milliárd forintnyi támogatási összegben, a források 46 százalékát budapesti civil szervezetek nyerték el (KSH 2014). A nonprofit szektor pályázati aktivitását térségi szempontok alapján elemző legfrissebb magyarországi kutatás (Boros---Pénzes---Kozma--Molnár 2014) eredményei szerint a magyarországi nonprofit szektor országos szinten szignifikánsan is alacsonyabb sikerességgel nyújt be pályázatokat és jut támogatáshoz, mint a vállalkozói vagy az önkormányzati szektor. Mindennek következményeként a pályázati források kihelyezése nem képes enyhíteni a civil szektor területi lefedettségének egyenlőtlenségeit, sőt, inkább erősíteni látszik azt. A tanulmány összegzése szerint országos szinten a civil szervezetek pályázati aktivitása a leggyengébb a három szektor közül, jóval elmaradva az önkormányzati és vállalkozói szférától, körükben rendkívül nagy különbség mutatkozott mind az igényelt összegek, mind a megítélt támogatások vonatkozásában. Ugyancsak figyelemre méltó eredménye az elemzésnek, hogy a magyarországi települések csaknem 60 százalékáról nem nyújtottak be civil szervezetek pályázatát, ezek között is leginkább a kisebb településeken hiányzott a pályázati aktivitás.

A civil szervezetek pályázatait elsősorban működési célú, szervezeti rutinokra épülő pályázatok, melyeket évek óta folyamatosan végzett tevékenységekre építenek (Milicz 2011). Ez azt is jelenti, hogy még mindig kevés az újszerű, kifeje-

zetten az innovativitásra és kezdeményezésekre épülő projekt, és az erre épülő szolgáltatásfejlesztés. Nem jellemzőek a külföldön jól működő, Magyarországon még el nem terjedt vagy nem ismert fejlesztések, rendkívül alacsony a száma az úttörő jellegű fejlesztési kezdeményezéseknek, amelyek új helyzetre reagálnak vagy régóta meglévő problémát kívánnak új módszerekkel megoldani. Nem jellemző a más partnerekkel történő kooperáció, és a más szektorokból adaptált ötletek, jó gyakorlatok sem tipikusak. Ezzel összefüggésben az egyik kutatás arra is rávilágít, hogy a civil szervezetek – jellemzően a szociális, egészségügyi, oktatási területen működők – nem ritkán pályázati kereteken belül is önkormányzati alapfeladatokat látnak el, aminek a következtében a szakterületi és módszertani innovativitások háttérbe szorulnak (Rácz 2013).

A magyar civil szervezetek jellemzően nem együttműködnek egymással, alapvetően nem partnerségben dolgoznak (Milicz 2011). A meglévő, alapvetően alacsony számú és gyenge kapcsolati háló nem stratégiai alapú és nem is érték-alapú, inkább érdekezérelt, pl. ha kötelező egy pályázati konzorciumban dolgozni, de konkrét pályázati cél nélkül már nem keresik az együttműködést. Ezek a tényezők nem segítik elő a szociális problémákra és kihívásokra adott lehetséges megoldások, válaszok keresését sem. Mindez egy olyan kritikus időszakban történik, amikor egyrészt az egyre mélyülő szegénység a kormányzati jóléti intézkedésekkel láthatóan nem orvosolható, másrészt a projektforrásokért versengő projektgeneráló érdekcsoportok jól érzékelhetően nem a közösségek rosszabb helyzetű tagjaival keresik a kapcsolatokat és az együttműködést. Ezt a kapcsolati és ebből fakadó innovációhiányt a jóléti szolgáltatások egyes projektekkal megtámogatott területein sem tudják a civilek pótolni, függetlenül attól, hogy szükség lenne azokra az innovatív megoldásokra, amelyek fékezhetik a társadalmi hátrányok újratermelődését és a társadalom polarizálódását. Ennek hiánya nem csupán szociálpolitikai szempontból okoz pótolhatatlan veszteségeket, hanem közvetve a részvétel lehetőségeit, vagyis a demokrácia intézményrendszerét, annak minőségét és modelljét is érinti. Ha nem elég erősek a helyi önkormányzatok és a helyi civil társadalom, akkor az egyes feladatok ellátására vagy fejlesztési programok lebonyolítására létrehozott korporatív intézmények, adhokráciák és informális hálózatok működésének hátrányos következményeivel is számolni kell (Pálné Kovács 2008). Sérülhet a közvetlen részvétel, az átláthatóság és az esélyegyenlőség az érdekérvényesítésben.

További bizonytalanságokat és konfliktushelyzeteket teremt a politikai „váltógazdaság”, vagyis a választások után lezajló politikai átrendeződés. Az önkormányzati hatalomváltásokkal sok esetben a hatalomhoz közel álló civil szervezeti kör is változik, ami a legtöbb esetben visszaveti, de mindenképpen új alapokra helyezi a helyi civilek és az önkormányzat viszonyát, és egyre inkább gátjává válik az innovatív pályázati kultúra és vállalkozási kedv iránti nyitottságnak.

Maradnak az eddig jól bevált projektgyakorlatok az innovatív szociálpolitikai beavatkozások helyett.

Úgy véljük, hogy Magyarországon különösen jelentős feladat és felelősség kell, hogy háruljon a civil szervezetekre a városokban és az elmaradott térségekben élők szegénységi és egyéb szociális problémáinak kezelésében. A társadalmi befogadásra irányuló pályázatok sikerességét ezen a területen is a helyi fejlesztők jelenthetik, közöttük a civilek tevékenysége, de ez jelenleg még nem a valós helyzet. Az erre irányuló vizsgálatok mind azt hangsúlyozzák, hogy hiányoznak körükben a tervezésre, pályázásra, programok menedzselésére képes helyi kapacitások. A fejlesztéspolitikai dokumentumok prioritásként fogalmazzák meg, hogy az ágazatközi és területi koordinációban az integrált fejlesztési stratégiák kidolgozása a területfejlesztés, a vidékfejlesztés és a szociális szakma együttműködésében kell, hogy megvalósuljon. Ebben természetes módon kellene, hogy szerepet vállaljanak a civilek is. A komplex, különböző érdekek, szereplők és pályázati források helyi, illetve térségi összehangolása mind azt a gondolkodást erősíti, hogy szükség van a civilek helyzetbe hozására, elsősorban annak érdekében, hogy közvetítő szerepkörükkel érvényre juttathassák vagy elősegíthessék annak megvalósulását, hogy a fejlesztések, beleértve a szociális és foglalkoztatási fejlesztéseket is, ne csak a legjobb érdekérvényesítő képességgel rendelkezőket, hanem a legrosszabb helyzetű településeket, társadalmi csoportokat is elérjék. A leghátrányosabb helyzetű települések civil szerveződése önerő, szaktudás és információhiány miatt egyáltalán nem képesek bekapcsolódni a fejlesztési forrásokért zajló versenybe, és nem tudják erősíteni vagy elősegíteni a szociálpolitikai intézményrendszer működését, a szociális problémák enyhítését, a felzárkózást.

Összegzés

A rendszerváltást követően az önkormányzati és a civil szektor között az együttműködés folyamatosan épült és fejlődött. A kétezres évek elejének jelenségei leginkább arra engedtek következtetni, hogy a civilekkel szemben megfogalmazott elvárásoknak többé-kevésbé képes is lesz megfelelni a szektor, erőteljesebb szervezettség és növekvő szerepvállalás jellemezte működésüket. Szolgáltató, forrásteremtő, információ-közvetítő, adománygyűjtő, stb. funkcióik révén hozzá tudtak járulni az önkormányzatok hatékonyabb működéséhez is. A civilek közösségfejlesztő és szolgáltató tevékenységeinek fontossága megkérdőjelezhetetlenné vált, még akkor is, ha kritika érheti erős kötődésüket az önkormányzati forrásokhoz és a helyi hatalomhoz. Jelenleg viszont úgy tűnik, hogy ezek a folyamatok megtorpanni látszanak, ill. nem teljeseztek ki. Az a kifejezetten magyar jelenség, hogy a „rendszerváltó civil szervezetek” képviselői pártpolitikai vagy közhatalmi pozícióba kerültek, azzal a következménnyel járt, hogy a

civil szektor meggyengült, és orientációjában is változott. Felerősödtek a „ki az igazi civil?” típusú kérdések, ami annak a helyzetnek a következménye, hogy a kettészakadt civil társadalomban elkülönült egymástól egy gazdaságilag viszonylag stabil, ámde „hatalombarát”, ennél fogva közösségi bázis nélküli, illegitim rendszer, és egy gazdaságilag instabil, a hatalom perifériáján maradt, de erős társadalmi beágyazottságú civil szervezeti kör. Mindezek a hatások a nonprofit szervezetek közszolgáltatásokba történő bevonódását is jelentősen befolyásolták. A civilek aktív szakpolitikát formáló szerepe megkérdőjelezhetetlen, ezen belül a szociálpolitikai intézkedések formálásában is fontos szerepük van, sőt, aktív bevonódásukkal és szerepvállalásukkal közvetlenül is hozzájárulnak a társadalmi igények, szükségletek kielégítéséhez. Az átlagostól eltérő, speciális szükségletek felismerésével és azok kielégítésére irányuló törekvésekkel pedig hiánypótló szerepet töltenek be a szociálpolitikai rendszerben. Ugyanakkor tanulmányunkban bemutattuk, hogy a civil szervezetek az aktuális jogszabályi változások, valamint a civilek hatalomközeliségének következményeként a korábban említett szociálpolitikai beavatkozásokat nem képesek hatékonyan és a civilektől elvárható módon érvényesíteni. A szektor a jelentős állami forrásmegvonást követően, mintegy a „forráscsere” eszközeként kapott lehetőséget tevékenységének stabilizálására a szociális területen is az uniós projekteken keresztül. Az egyre inkább erősödő projektorientált társadalmi logika a civil szektor működését és önkormányzatokkal történő kapcsolatait is befolyásolja, elsősorban annak következményeként, hogy a pályázati célok megfogalmazása és a megvalósítás során a civil szervezetek, a helyi hatalom és a szociálpolitika döntéshozói között új típusú érdekkapcsolatok épülnek ki, amelyek hatást gyakorolnak a helyi szintű közszolgáltatásokra, átfogóbb értelemben a jóléti pluralizmus elveinek érvényesítésére is. Az eddigi pályázati gyakorlatok viszont azt mutatják, hogy a magyar civil szervezetek elsősorban nem az innovatív megoldások közvetítői, vagyis nem képesek az aktuális szociális problémákra és kihívásokra aktuális válaszokat keresni. Ennek hiánya egyrészt szociálpolitikai következményekkel jár, másrészt a demokrácia intézményrendszerének minőségét is érinti.

Felhasznált irodalom

1. Ajkay, A. (2011). *Az európai uniós fejlesztési támogatások szerepe a nyugat-dunántúli nonprofit szervezetek működésében*, Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem, Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola. (Ph.D értekezés)
2. Boros, G. – Péntes, J. – Kozma, G. – Molnár, E. (2014). A nonprofit szektor szerepe az európai fejlesztési források abszorpciójában – különös tekintettel a legelmaradottabb kistérségekre. In. *Civil Szemle*, 2014/3. (27-46)

3. Brachinger, T (2008a). A civil kezdeményezések hatása a városi kormányzásra. *Tér és Társadalom*, XXII:1. (93-107).
4. Brachinger, T (2008b). *Helyi közösségek és helyi hatalom egy hazai középvárosban*, Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Helyi-területi önkormányzatok, helyi társadalom politikatudományi program (Ph.D értekezés)
5. Breiner, I. (2008). *A közigazgatás és a civil szervezetek kapcsolata*. http://www.civilportal.ro/assets/uploads/Breiner%20Ildik+_A%20k%C3%82zigazgat+%C3%ADs%20+%C4%99s%20a%20civil%20szervezetek%20kapcsolata.pdf (utolsó elérés: 2015.01.17)
6. Chekki, Danesh A. (1979). *Participatory Democracy In Action: International Profiles of Community Development*. Bombay: Vikas Publishing
7. Czibere, I. (2013). *Projektek a szervezetekben*. In. Czibere, I. - Kovách, I. (szerk.), *Fejlesztéspolitika – Vidékfejlesztés*. (107-137) Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
8. Csurgó, B. – Kovách, I. – Kucerová, E. (2007). Hatalom és tudás az európai vidékfejlesztésben. In. Kovách, I. (szerk.), *Vidékiek és városiak. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon* (137-157). Budapest: L'Harmattan.
9. Csúth, S. (2006), *Az önkormányzatok és a civilszerveződések együttműködése*. Budapest. (kutatási jelentés)
10. Fukuyama, F. (2000). *A nagy szétbomlás*, Budapest: Európa Könyvkiadó
11. Hoffman, I. (2013). A területi szociális közszolgáltatások igazgatása – nemzetközi kitekintéssel, a közelmúlt és a jelen magyar szabályozásának tükrében. *Esély*, 2013/4. (35-63)
12. Horváth M. T. (2012). Kiszervezés – visszaszervezés: A helyi közszektor változása. *Fundamentum*, 2012/2. (5-10)
13. Jarjabka, Á. (2009). A modern projektszervezetek vezetélméleti összevetése. *Vezetéstudomány*, XL: 7-8. (36-49)
14. Kákai, L. (2004). *Önkormányzunk értetek, de nélkületek*. Századvég Kiadó, Budapest
15. Kákai László (2010): A Nemzeti Civil Alapprogram, útkeresés egy új támogatási rendszer felé? *Civil Szemle*, 2010/4. (91-118).
16. Kákai, L. (2013). IV. modul: *A civil szervezetek nemzetgazdasági szerepe, társadalmi hasznosság, önkéntesség*. In. Civil szervezetek megújuló működési környezete – Tananyag. Budapest: Emberi Erőforrások Minisztériuma.
17. Kovách, I. (2000). LEADER, the New Social Order, and Central- and East-European Countries. *Sociologia Ruralis*, 40: 2. (181-189).
18. Kovách, I. (2008). Önkormányzati hatalom, projektelés és az új kormányzás. (113-128). In. Bódi, F. (szerk.). *A területfejlesztés útjai az Európai Unióban*. Budapest: MTA PTI.

19. Kovách, I. – Kristóf, L. (2005). A hatalom projektesítése. Az európai integráció hatalmi és politikai következményeiről. (231-251). In: Bayer, J. – Kovách, I. (szerk.). *Kritikus leltár. A rendszerváltás három évtizede*. Budapest: MTA Politikatudományok Intézete.
20. KSH (2013). *A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2012-ben*. Statisztikai tükör 2013/119.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit12.pdf> (utolsó elérés: 2015.01.21.)
21. KSH (2014). *A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2013*. Statisztikai tükör 2014/142.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit13.pdf> (utolsó elérés: 2015.01.21.)
22. Kuti, É. (2008). *Civil Európa – Civil Magyarország*. Budapest - Bécs – Bukarest: Európa Ház.
23. Májerné dr. Tábit, R. (2014). *A közvetlen hatalomgyakorlás a helyi önkormányzatoknál, különös tekintettel a helyi népszavazásra*. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar
24. Milicz, Á. (2011). *Civil projektmenedzsment*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
25. Nagy, R. – Nizák, P. (2009). A civil szektor pénzügyi életképessége. *Civil szemle*, VI:1-2. Civil jelentés 2007-2008 (35-58).
26. Nárai, M. (2003). *Civil szervezetek egy kisváros életében*. Tér és Társadalom 17. évf. 2003/1.
27. Pálné Kovács I. (2008): *Helyi kormányzás Magyarországon*. Dialog Campus Kiadó, Budapest
28. Parkinson, M. (2006). *A városok fontosak Európa számára*.
http://epa.oszk.hu/01400/01414/00007/pdf/2006_19_03-06.pdf (utolsó elérés: 2015/01/21)
29. Péter, J. (2000). *Önkormányzatok a települések civil társadalmában*. (281-294). In: Verebélyi, I. (szerk.), *Egy évtized önkormányzati mérlege és a jövő kilátásai*. Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet.
30. Putnam, R. D. (1995). 'Bowling Alone: America's Declining Social Capital', *The Journal of Democracy*, 6:1. (65-78).
31. Sjöblom, S. (2006). *Towards a projectified public sector – project proliferation as a phenomenon*. (9-33) In: Sjöblom, S. – Andersson, K. – Esklund, E. – Godenhjelm, S. (szerk.). *Project proliferation and governance*. University Press Helsinki
32. Rác, A. (2013). Innovativitás és rendszerszerűség a szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezetek szemléletében. *Esély*, 2013/3. (62-79).

33. Reisinger, A. (2009). Részvételi demokrácia és társadalmi részvétel – Elméleti megközelítések. *Civil Szemle*, 2009/4. (23-44)
34. Salamon, L. M. – Sokolowski, S. Wojciech – List, Regina (2003). *A civil társadalom „világnézetben”*. Acta Civilitas 3. (sorozat szerk.: Sebestény, I.) Budapest: Civitalis Egyesület.
35. Sartori, G. (1999). *Demokrácia*. Budapest: Osiris Kiadó
36. Sebestény, I. (2005) *Civil dilemmák – Kihívások és alternatívák a civil szektorban*. Acta Civilitas 6. (sorozat szerk. Sebestény, I.) Budapest: Civitalis Egyesület.
37. Szalai, E. (2013). Civilség a mai Magyarországon? *Élet és Irodalom*, 2013. október 4.
38. Voszka, É. (2006). Uniós támogatások – a redisztribúció új szakasza? *Külgazdaság*, L:6. (8-30).

Takácsné Hájos Mária

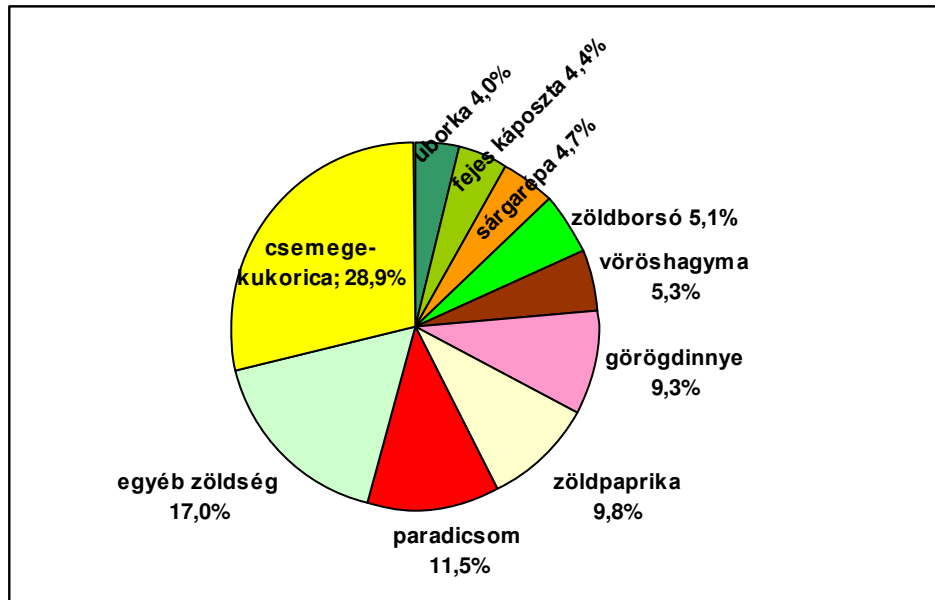
A termesztési mód és a bioaktív anyagok vizsgálatának eredményei különböző gyökérzöldség fajoknál

A zöldségtermesztés a lakosság élelmiszerellátásában és az ország agrárexportjában kiemelt szerepet játszik, így a kertészet meghatározó jelentőségű ágazata. Kedvező piaci alkalmazkodó képességével perspektivikus jövőt jelenthet a vidéki lakosság felemelkedésére és megtartására. Jellemzője az ágazatnak, hogy kis területen nagy értéket állít elő, kézimunka-igényes jellege miatt 70-100 ezer családnak nyújt megélhetést.

Termesztési területe ingadozó, évente 120-150 ezer ha között változik, ami az összes művelt terület 1-2%-át képezi. A zöldségtermő területek jelentős része szántóföld, csak igen kis területet fed le termesztő berendezés (fólia 6-7 ezer ha, üvegház 100-120 ha).

A gyökérzöldségek a hazai zöldségfogyasztás fontos részét képezik. Az ide tartozó jelentősebb fajok termőterülete és annak az összeshez viszonyított aránya a következő adatokkal jellemezhető – sárgarépa 4600 ha, a zöldségtermelő terület kb. 5%-a (1. ábra); petrezselyem 3800 ha, 4%; zeller, pasztinák és cékla a feldolgozóipari igényeknek megfelelően 1-2%.

A termesztésben használt input anyagok jelentős költsége miatt elengedhetetlen a termesztési célnak megfelelő precíz technológia alkalmazása, hogy a termelés rentábilis és versenyképes legyen a behozott termékek alacsonyabb áraival szemben is.

1. ábra: Fontosabb zöldségfajok aránya a hazai termelésben
(Forrás: Fruitveb, 2009)

A termesztés és a minőség kapcsolata sárgarépánál

A gyökérzöldség-fajok közül a sárgarépanak van a legnagyobb jelentősége a termesztésben. A megfelelő fajtaválasztás meghatározza a termesztés sikerét. A sokat ígérő holland vagy más külföldi nemesítésű fajtáknál csak abban az esetben várható kiemelkedő minőség, ha a víz- és tápanyagellátás a növény igényeit maximálisan kielégíti. Amennyiben ezek a feltételek már a tervezés idején is kérdésessé válnak, úgy érdemes kevésbé intenzív, a hazai környezeti viszonyok között nemesített fajtát választani, így gyengébb ellátottság mellett is megfelelő hozam és minőség várható.

A termelésben jó ideig az a szemlélet volt elfogadott, hogy az áru „keres” vevőt. A kielésedett piaci verseny miatt ma már ennek a fordítottja az igaz, azaz a vevő igényeinek megfelelő árut kell előállítani, tehát a vevő keres megfelelő minőségű árut.

Ennek megvalósításához ismerni kell a friss piac, a hűtő- és a feldolgozóipar igényeit (2. ábra) ahhoz, hogy a felhasználási célnak megfelelő fajtát és termesztési módot válasszuk ki.

Friss piac	Konzerv- és hűtőipar	Tárolás és szárítás
<ul style="list-style-type: none"> - Rövid tenyészidejű - Henger alakú - Gyors vastagodás + <u>korai érés</u> - Kisebb színanyag tartalom 	<ul style="list-style-type: none"> - Széles váll, lefelé keskenyedő - Testes répa, tompa végződés - Hosszabb tenyészidő - Nagyobb karotin tartalom 	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Legnagyobb szárazanyag tartalom</u> - Igen nagy <u>színanyag-tartalom</u> - Hosszú tenyészidejűek - Hegyben végződnek

2. ábra: Sárgarépa felhasználási lehetőségei (Takácsné Hájos, 2013)

A sárgarépa fejlődése során a hőmérséklet, a vízellátás és a növénytűrűség gyakorolja a legnagyobb hatást a répatest formájára, színére és méretére (Hraskóné, 2004). Rubatzky és munkatársai (1999) szerint a sárgarépa termésmennyiségére ható legfontosabb környezeti tényező a talaj hőmérséklete. Jó minőségű répatestek 15,5-21 °C-os talajhőmérsékleti értékek között fejlődnek legjobban. Ettől alacsonyabb hőmérsékleten, 15 °C alatt hosszú, megnyúlt gyökerek képződnek, míg 25 °C felett a vállátmérő nagyobb lesz, illetve a répatest nyaki része kiemelkedik a talajból, ami annak zöldülését, egyben a répatest keserű ízét okozza (Ravishakar et al., 2003).

A sorok tájolása meghatározza a napfény beesési szögét, ezáltal a talaj felmelegedését és a növények életfolyamatait. Az É-D-i tájolású soroknál csapadékot, illetve öntözést követően a levelek gyorsabban felszáradnak, ezáltal kevésbé kitéttek a gombás megbetegedések kialakulásának. Ugyanekkor a talaj is gyorsabban felmelegszik, aminek a hatása főleg bakhátas természeténél érvényesülhet.

A bakhátas természeténél a hőingadozás fokozottan érezteti hatását. A napsugarak jobban érik a talajt a bakháton, ami kedvező lehet a gyökérnövekedésre, de nyáron a túlzott felmelegedés gátolja a répatest fejlődését. A bakhátas természet

egyben a fényviszonyok jobb kihasználását is jelenti, ami hatással van a sárgarépa anyagcseréjére, ezáltal beltartalmi értékeinek kialakulására.

A sárgarépa ugyan árnyéktűrő növényként ismert, de a kevés fény hatására gyenge lombozatot fejleszt, ami a nyűvő rendszerű gépi betakarítást jelentősen megnehezíti, mivel a lombozat könnyen szakad (Hodossi et al., 2004). Ugyanakkor Gutezerit és munkatársai (1984) többéves kísérletben sem mutatott ki kapcsolatot a fényintenzitás és a termésmennyiség között, annak ellenére, hogy a vizsgált évjáratok fénymennyisége között legalább 30%-os eltérés volt.

Kötött talajon a bakhátas termesztés széles körben elterjedt. Ennél a termesztési módnál a sorok iránya és a répatetek minősége közötti kapcsolat kevésbé tanulmányozott. Elvégzett kísérletünkkel arra mutattunk rá, hogy a bakhát magassága és tájolása (É-D és K-Ny) hogyan befolyásolja a répatetest morfológiai tulajdonságait a különböző genotípusoknál. A kísérletet 2013-ban a Kar Kertészeti Bemutató Kertjében mészlepedékes csernozjom talajon végeztük sík területen, emelt ágyáson és bakhátas művelésmód mellett. Kísérletünkben négy hosszú tenyészidejű fajtát (*Danvers 126, Fertődi vörös, Rekord, Chantenay*) április 24-i vetéssel vizsgáltunk. A többtényezős (művelésmód, sorok tájolása, fajta) kísérletben a répatetek vállátmérőjének és egyedi tömegének adatai alapján mutattuk be a kezelések hatását.

Méréseinkkel megállapítottuk, hogy a sorok tájolása nem eredményezett különbséget a vállátmérőben a különböző művelési módoknál. A répatetek tömege bakháton és emelt ágyáson nagyobb volt, mint a síkművelésben. Kivételt képezett a széles vállú, kúp alakú répatestet fejlesztő *Chantenay* fajta, amely még a síkművelésben is megfelelő környezetet talált a vastagodáshoz. Így megállapítható, hogy kötött talajon, amennyiben nincs lehetőség bakhát kialakítására, sík művelésben ilyen répatetest típusú fajták termesztetők sikerrel.

Zöldségfélék bioaktív anyagai és jelentőségük a humán táplálkozásban

Számos kutatás foglalkozik az oxidatív stressz kialakulásával. Adatok támasztják alá, hogy az egészség megőrzése összefüggésben van a megfelelő mennyiségű zöldség, gyümölcs és vörös bor mennyiségével az étrendben, ami minden bizonnyal a polifenolok antioxidáns hatásával van összefüggésben.

A zöldség- és gyümölcsben gazdag étrend jelentősen csökkentheti a krónikus megbetegedések kockázatát a nagyobb dózisu vitamin, ásványi anyag és antioxidáns bevitel miatt (Arts and Hollman, 2005), továbbá feltételezik a szerepét a neurodegeneratív betegségek megelőzésében is (Lambert et al., 2005). A legfontosabb antioxidánsok közé tartoznak a polifenolok, amelyek ha napi 1 g-os mennyiségben kerülnek a szervezetbe, a C-vitaminnál 10-szer, míg a karotinoidokhoz és az E-vitaminhoz képest pedig 100-szor hatásosabbak (Scalbert et al., 2005).

Számos bioaktív vegyületnek van polifenolos struktúrája. Ezek többnyire a növények másodlagos anyagcseretermékei, melyek védelmet jelenthetnek az ultraibolya sugárzással és a kórokozókkal szemben. Ezek a fenolos vegyületek egy vagy több gyűrűvel rendelkeznek és számos hidroxil csoportot is tartalmaznak. Ebbe a csoportba tartozó főbb bioaktív molekulák még a fenolsavak, flavonoidok, stilbének és lignanok (Manach et al., 2004).

Számos növényi termékél a polifenol-összetétel még nem ismert, ugyanígy a polifenolok szintézisét befolyásoló biotikus és abiotikus tényezők hatása sem. Így kevés adat áll rendelkezésünkre a gyökérsződség fajoknál is a fajta, a talaj típusa, a fényintenzitás és a termesztési mód (szántóföldi, üvegházi, talajos vagy talajnélküli termesztés) összefüggésében.

Nagyobb mennyiségű polifenolt tartalmazó zöldségnövények között említik a káposztát, a zellert, a hagymát és a petrezselymet.

A legnagyobb polifenol tartalmat (>250 mg GAE/100g friss termék) az articsóka, petrezselyem és a bimbóskel tartalmazza, míg a legalacsonyabbat a sárgadinnyénél (*Cantaloupe* cv.) mérték. A zellernél ez az érték 84,7 mg GAE/100 g (Bravo, 1998).

Zeller bioaktív anyagainak alakulása méréseink során

Hazánkban a zeller nem tartozik a legfontosabb zöldségnövények közé, de termesztése egyre inkább növekszik. Táplálkozás-élettani hatása kedvező, bár viszonylag kis mennyiséget fogyasztunk belőle. Feldolgozásra főként szárítóüzemek használják fel, különböző ételízesítőket készítenek belőle.

A termesztés sikerét meghatározza a megfelelő fajta kiválasztása és az alkalmazott termesztési mód. A gumó fejlődéséhez elengedhetetlen a jó talajszerkezet, amely a jó minőségű termés előállítását teszi lehetővé.

Kísérletünkben két zellerfajtát vizsgáltunk (*Neont*, *Prágai óriás*) különböző sorirány mellett (É-D és K-Ny). A vizsgált fajtáknál mértük a lombhosszúságot és -tömeget, a levelek számát, a levélzet állását, egészségi állapotát, a gumó nagyságát, alakját, felszínét, hússzínét, ízét, üregesedésre való hajlamát, gyökök elhelyezkedését, valamint laboratóriumi mérések keretében meghatároztuk az *összpolifenol*, *flavonoid*, C-vitamin és szárazanyag tartamát.

Méréseink során megállapítottuk, hogy a fajták eltérően reagáltak a sorok irányából adódó fényellátásra. A morfológiai adatokból kitűnik, hogy a *Neon* fajta (1. kép) a K-Ny-i irányban szebb és jobb minőségű gumót fejleszt, mint a *Prágai óriás*.

1. kép: Neon zeller-fajta

Ez utóbbinál a levél polifenol-, flavonoid- és szárazanyag-tartalma nagyobb volt az É-D-i soriránynál, minden bizonnyal a lombozat kedvezőbb megvilágítotttsága eredményeként. A *Neon*-nál a K-Ny-i sorirány mutatott jobb eredményt a lomb beltartalmi értékeire. Ennek ellenkezőjét állapítottuk meg a gumó *polifenol*, *flavonoid* és szárazanyag-tartalmának mérésénél. Ennél a soriránynál a D-i napsütés hevítette az ágyást, amelyben a gumók fejlődtek, ami kedvezőtlenül hatott azok fejlődésére.

Kísérletünkben tehát különbség mutatkozott a genotípusok között azok érzékenységében, azaz a sorok irányából adódó fényintenzitás eltérően befolyásolta a másodlagos anyagcsere termékek alakulását.

Továbbá méréseink igazolták, hogy a zeller levele bioaktív anyagokban (*összpolifenol*, *flavonoid*, C-vitamin) gazdagabb, mint a gumó. A fajták és kezeléseik átlagában az *összpolifenol* tartalomnál 3-szoros, a *flavonoidok* mennyiségében csaknem 6-szoros különbséget kaptunk a zöld növényi részek javára. A lombozat és a gumó C-vitamin tartalma között a különbség kb. 30%-os volt. Ezeket az értékeket közel azonos szárazanyag-tartalom mellett mértük.

Ezzel kívántuk indokolni a zeller levelének fokozott táplálkozásélettani jelentőségét, valamint a fajta igényének megfelelő termesztési mód (sorirány) alkalmazását a jó minőségű zöldség alapanyag előállításához (Takács-Hájos and Borbély-Varga, 2014).

Kisebb jelentőségű, de kiváló táplálkozásélettani hatású zöldségnövény a cékla

A cékla (*Beta vulgaris* L. ssp. *esculenta* var. *rubra*) a libatopfélék (*Chenopodiaceae*) családjába tartozik. Hidegtűrő zöldségfajta, hőoptimuma $19\pm 7^\circ\text{C}$ Markov–Haev besorolása szerint. Ősalakjának a *Beta vulgaris* L. var. *maritima* vad alakját tekintik, amely a Földközi-tenger környékéről származik.

Kedvező étrendi és gyógyhatása miatt felhasználása és elkészítési módja valószínűleg bővülni fog. Hazai viszonyok között a cékla jórészt feldolgozó-ipari nyersanyag, tartósított savanyúságként, ivólé alapanyagként vagy színezőanyag formájában hasznosítják. Az utóbbi években számos táplálék kiegészítő terméket is előállítottak belőle. A répatestek alakjától függően a gömbölyűekből kockázott, míg a hengeresekből szeletelt készítményeket állítanak elő. Korábban néhány szárítóüzem külföldi megrendelésre céklapor előállításával is foglalkozott, újabban próbálkoznak torma- és céklapüré előállításával, illetve számos táplálék-kiegészítő alapanyagként használják.

Ennek ellenére hazánkban a céklatermékek választéka igen szegényes. A gömbölyű típusú 2-4 cm-es répatesteket egészben is konzerválják (bébicékla), illetve az ettől 1-2 cm-rel nagyobbakat polisztírol tálcán, hűtőpultokon kínálják. Számos európai országban a zsenge leveleket főzelékek és levesek alapanyagaként értékesítik. A répatestből tejsavas erjesztett, pektindús leveket készítenek, de fogyasztják sütvé is.

Külföldön nagyobb jelentősége van, Európa északi országaiban csomózva kerül friss piaci értékesítésre (4-5 cm átmérőjű répatestek – bébicékla), a zsenge levelekből levest készítenek, míg a répatesteket főzelékként és sütvé is fogyasztják. Nálunk ezt a zöldségnövényt főként másodveteményként termesztik, a zöldségtermő területek kb. 0,3%-án, a feldolgozás igényeinek megfelelően. Önálló termesztő körzetek nem alakultak ki, általában a feldolgozóipar és a helyi igények kielégítésére állítják elő. Kedvező táplálkozás-élettani hatását igazolja jelentős vörös színanyag- (*betacianin*), ásványi elem- és dietetikus rosttartalma. A cékla kémiai összetételének vizsgálata antitumor-hatásának előtérbe kerülésével gyorsult fel. A kutatók e hatást a répatest vörös színanyagának és a belőle előállított erjesztett készítmények tejsavtartalmának, valamint az egyes vitaminok (C és E) kedvező hatásának tulajdonítják. Az erjesztett cékla lé tumorgátló hatásáról

már több kutatási eredmény beszámolt. Ismert továbbá, hogy ez a növényfaj számos létfontosságú makro- és mikroelemet tartalmaz. Különböző fajtákkal végzett vizsgálatok alapján bizonyítást nyert, hogy a levelek ásványi elemekben gazdagabbak, mint a répatest (1. táblázat).

Elemek	Elemtartalom (mg/100 g friss anyagban)		
	levélben	répatest húsban	répatest héjban
Makroelemek:			
Ca	156	10,04	21,19
Mg	170,3	22,23	44,33
K	687,7	296,4	375,7
Na	540,8	121,4	158,6
P	37,38	49,4	65,65
Mikroelemek:			
Zn	0,88	0,4	0,54
Fe	2,91	0,85	2,09
Cu	0,2	0,11	0,13
Mn	1,15	0,22	0,28
Al	5,68	0,5	0,58

1. táblázat: A cékla különböző részeinek elemtartalma és azok eloszlása a növényen belül

Feltehetőleg ezt már több évezreddel ezelőtt is tudták (gondolták), mivel már akkor is használták a cékla levelét a gyógyításban.

A répatest elemösszetételét vizsgálva megállapítást nyert, hogy a répatest héj része tápelemekben gazdagabb, mint a hús (Csikkel-Szolnoki et al., 2002), ezért feldolgozásnál ajánlatos egészben főzni, és csak azt követően megtisztítani. A cékla ugyanakkor ismert természetes ételszínezék-forrás is. Festékanyagait külföldön már széleskörűen alkalmazzák természetes ételszínezékként (jégkrémek, joghurtok, szójatermékek, kolbászok stb. színezésére, pácolt húsok fedőfestékeként), ezzel kiváltva a rákkeltő hatású E 123 jelű mesterséges színezéket.

Összességében megállapítható, hogy a cékla fogyasztását növelni kell és érdemes. A jól ismert ecetes céklasaláta mellett változatosabb elkészítési módokat

is alkalmazni kell, hogy ez a zöldségnövény tovább gazdagíthassa a hazai választékot.

Hazánkban jelenleg a vörös húsú fajták vannak elterjedve a természetben, ezzel ellentétben külföldön már a különleges fajták (sárga, fehér, csíkos húsú cékla) iránt is megindult a kereslet.

A cékla répatestének színét a vörös *betacianin* és a sárga *vulgaxantin* aránya határozza meg (BC/BX). Kísérletünkkel bizonyítottuk, hogy az augusztusi vetésű répatestek színezettsége jóval egyöntetűbb. Ez a kisebb répamérettel és az egyenletesebb vízellátottsággal magyarázható. Az augusztusi vetésből különösen ki kell emelni jó színanyagai miatt a *Larka* fajtát, aminél 81,3 mg/100 g *betanin* tartalmat mértünk és egyöntetű belső szint tapasztaltunk.

A répatesteknél szintén fontos beltartalmi értékek számít a szárazanyag-tartalom. Ezen belül megvizsgáltuk a fajták vízdoldható (cukrok)-, illetve összes szárazanyag-tartalmát. Az eredmények azt mutatták, hogy a júliusi vetésből származó céklák cukortartalma nagyobb, mint az augusztusiaké. Júliusiak közül a legnagyobb értéket a *Detroit* fajtánál mértünk (16,3%). Az összes szárazanyag-tartalom a cukrok mellett oldhatatlan anyagokat (rostot) is magában foglal. Ebben a tekintetben is a júliusi vetésű céklák számítanak jobbnak.

Az érzékszervi bírálat keretében megvizsgáltuk a répatestek belső színintenzitását, fehérgyűrűsségét és íz anyagait.

Ez a kísérlet is alátámasztotta a korábbi eredményeket, miszerint az augusztusi vetésből származó céklák belső színezettsége jobb. A másodvetésből (június vége, július eleje) származó cékla leginkább feldolgozóipari célra és tárolásra alkalmas. Ezzel szemben a tavaszi vetést 100–110 nap elteltével be kell takarítani (kb. július hónapban), hogy még zsenge állapotú legyen. Ezt a termést lehetne friss fogyasztásra felhasználni, azonban hazánkban ennek igen kicsi a gyakorlata. A savanyításhoz felhasználható céklát tehát nyáron, a borsó vagy más korai betakarítású növények után vessük, hogy ősze finom szöveti szerkezetű répát tudjunk felszedni.

Felhasznált irodalom

- Arts, I.C.W., Hollman, C.H. (2005): Polyphenols and disease risk in epidemiologic studies. *American Journal of Clinical Nutrition* 81, 317–325.
- Bravo, L. (1998): Polyphenols: Chemistry, dietary sources, metabolism, and nutritional significance. *Nutr Rev* 56:317–333.
- Csikkel-Szolnoki A., Takács-Hájos M. and Kiss A. S. (2002): Trace element content in table beet roots depending on varieties. The 10th International Trace Element Conference, 4–6 July 2002. 10. p.
- FRUITVEB (2009): A magyar zöldség-gyümölcs ágazat stratégiai megvalósíthatósági tanulmánya. FVM, VKSZI. 143 p.

Gutezeit, B., Scheunemann, C., Rabe, C. (1984): Abhängigkeit des Ertrages bei ausgewählten Feldgemüsearten von der Summe der Globalstrahlung. Arch. Gartenbau. Berlin 32:6:215–228.

Hodossi S. – Kovács A. – Terbe I. (szerk.) (2004): Zöldségtermesztés szabadföldön. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 355 p.

Hraskó I.-né (2004): Gyökérezöldségfélék. In: Zöldségtermesztés szabadföldön. Szerk.: Hodossi S.– Kovács A.– Terbe I. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 233–248 p.

Lambert J D, Hong J, Yang G, Liao J, Yang C S. (2005): Inhibition of carcinogenesis by polyphenols: evidence from laboratory investigations. Am J Clin Nutr 81(suppl):284S–91S.

Manach, C., Scalbert, A., Morand, C., Rémésy, C., Jiménez, L. (2004): Polyphenols: food sources and bioavailability. The Amer J of Clinical Nutrition. 79.5. 727–747.

Ravishakar P., Lada R., Caldwell C.D., Asiedu S.K., Stiles A. (2003): Effects of hilling on green shoulders (GS) in carrots (*Daucus carota* var. *sativus*). The First Atlantic Canadian Society of Agronomy Workshop. Jan. 15-16. (Published in Canadian Journal of Plant Science.)

Rubatzky, V.E., Quiros, C.F., Simon P.W. (1999): Carrots and related vegetable umbelliferae. CABI Publishing, New York. 294 p.

Scalbert, A., Johnston, I.T., Saltmarsh, M. (2005): Polyphenols: antioxidants and beyond. American Journal of Clinical Nutrition 81, 215–217.

Takácsné Hájos M. (2013): Szántóföldi zöldségtermesztés. Debreceni Egyetem Kiadó, 162 p.

Takács-Hájos M., Borbély-Varga M. (2014): Effects of growing factors on the formation of bioactive compounds in celery (*Apium graveolens* L. convar. *rapaceum*). European Chemical Bulletin (ISSN: 2063-5346) 3: (6) pp. 605-608.

Holb Imre

A DE Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Karának Kertészettudományi Intézete

Bemutkozás, az intézet története

Az Agrártudományi Egyetemen 1956-ban, egy az akkor még a Növénytermesztési Tanszék keretén belül alakult tanszéki csoport kezdte oktatni a Kertészet című tantárgyat. Szervezője és 3 éven át irányítója Dr. Haraszti József egyetemi adjunktus volt. A tanszéki csoport 1959-ben önálló tanszékké alakult, s 1980-ig – haláláig – Dr. Radnóczy Ferenc irányította az egységet. 1981–1993-ig Dr. Pethő Ferenc, 1993–2012 Dr. Gonda István volt a tanszék, később a Kertészettudományi Intézet vezetője, ezt követően Dr. Holb Imre vette át az Intézet irányítását.

Debrecen kertészeti kultúrájának fejlődésében a gyümölcs-, szőlő- és zöldségtermesztés színvonalának növelésében és nem utolsósorban az igényesebb környezet, a parkok virágkultúráinak sokszínűsítésében jelentős kisugárzó hatással rendelkező tanszék oktatóit az alábbiakban soroljuk fel: Dr. Radnóczy Ferenc, Dr. Haraszti József, Dr. Harmat László, Dr. Balogh István, Pappné Dr. Tarányi Zita, Dr. Pethő Ferenc, Dr. Géczy László, Dr. Gonda István, Dr. Hodossi Sándor. A Kertészeti Tanszék oktatási, kutatási és szaktanácsadási tevékenysége szorosan kötődött és kötődik ma is a Pallagi Kísérleti Telephez, melynek korábbi és ma is aktív vezetői és kutatói Karmacs Bertalan, Preczner Gábor, Géczy István, Dr. Harmat Lászlóné, Szijártó Árpád és Lisku Gábor voltak. Az elmúlt közel fél évszázadban számos asszisztens, segéderő, tanszéki telepi munkatárs és adminisztrátor segítette a tanszék munkáját, hozzájárulva annak eredményeihez.

Több évi előkészítés után 2002. január 1-től megértek a feltételek a Kertészeti Tanszék szétválására. A szétválást a 2002 szeptemberében kezdődő, 3 éves kertészmérnöki képesítést adó főiskolai szak beindítása indokolta. Megalakultak a

Gyümölcsstermesztési és a Zöldségstermesztési Tanszékek, az előbbi Dr. Gonda István, az utóbbi Dr. Hodossi Sándor vezetése alatt működött.

2007-ben, öt év után a változó feltételeknek megfelelően ismét a tanszékek egyesítésére került sor. A megalakult Kertészettudományi és Növényi biotechnológiai Tanszékbe a korábbi Gyümölcsstermesztési, Zöldségstermesztési és a Genetika-nemesítés Tanszékek integrálódtak.

Ezt követően 2009. augusztus 1-től jött létre a Kertészettudományi Intézet, melynek vezetője 2012. szeptember 30-ig Dr. Gonda István volt, majd Dr. Holb Imre vette át az Intézet irányítását.

2009-től az intézet új munkatársakkal is bővült Dr. Szabó Zoltán egyetemi tanár és Takácsné Dr. Hájos Mária egyetemi docens személyében, előbbi a Gyümölcsstermesztési tanszéket, utóbbi a Zöldségstermesztési tanszéki csoportot erősíti. A feladataiban megnövekedett egység oktatási tevékenysége a kertész-mérnök-képzés speciális tudományterületein kívül ellátja más szakok oktatási feladatainak egy részét is.

Így az Intézet oktatási és kutatási feladatai teljes egészükben a kertészeti diszciplínákra (gyümölcsstermesztés, szőlőstermesztés, zöldségstermesztés, dísznővénystermesztés) szorítkoznak. A lecsökkent Intézeti létszám nagy erőfeszítéseket követel meg a munkatársaktól az oktatási, kutatási és szaktanácsadási feladatok színvonalas ellátása érdekében.

Jelenünk

A Kertészettudományi Intézetben belül tevékenységük alapján jelenleg 4 szakterület különíthető el, ezek koordinálásának feladatait Dr. Holb Imre egyetemi tanár látja el.

A gyümölcsstermesztési szakterületet dr. Gonda István professzor emeritus vezeti. A kutatási tevékenység középpontjában a gyümölcsstermő növények intenzitásnövelési technológiáinak fejlesztése, valamint körzetkímélő növényvédelmi technológiák (integrált és ökológiai) összehasonlító vizsgálatai állnak. A gyakorlati oktatást és a kutatásokat segítik az Egyetem Pallagi Kertészeti Kísérleti telepén létesített ültetvényfelületek és fajtagyűjtemények, ezekben 54 alma, 72 cseresznye, 18 meggy, 43 kajsz, 68 őszibarack és 34 szilvafajta található. A telepet az ország különböző helyeiről évente mintegy 1000 érdeklődő keresi meg, ennek során ültetvénytelepítési és fajtaajánlásokat kapnak, technológiai újdonságokat ismerhetnek meg.

A Zöldségstermesztés és Dísznővény Csoportot Takácsné dr. habil Hájos Mária egyetemi docens és Dr. Lévai Péter címzetes egyetemi tanár vezetik. A gyakorlatorientált képzés fontos pillére a 0,8 ha-os bemutató kert, ahol több mint 50 termesztett és különleges zöldségnövény-faj, valamint 45 fűszernövény-faj kap helyet bemutatás és kutatás céljából.

A szaporítási, ápolási és betakarítási munkákban jelentős szerepet vállalnak a kertészmérnök hallgatók, a kert számos szakdolgozat és TDK munka helyszíne is egyben. Két nagy és négy kisebb fűtetlen fóliasátor (vándorfólia), valamint a szórófejes és csepegtető öntözéssel ellátott szántóföldi területek kiváló lehetőséget biztosítanak az intenzív zöldségtermesztés fajhoz és fajtához igazodó termesztéstechnológiájának kidolgozására.

A Szőlőtermesztési és Borászati Csoportot dr. Rakonczás Nándor egyetemi adjunktus képviseli. A 0,5 hektár felületű szőlő fajtagyűjteményben 50 csemege, 73 fehér- és 29 vörös borszőlőfajta vizsgálata folyik, a vizsgált alanyfajták száma 28 db. A hallgatók gyakorlati ismereteinek és elméleti tudásának elmélyítését ezen kívül egy 0,5 ha-os csemegezőlő, és egy 0,2 ha-os művelésmód-bemutató felület is szolgálja.

Kutatási szakterületek

Gyümölcstermesztési csoport

- Ökológiai és integrált termesztéstechnológiák összehasonlító vizsgálata
- Csonthéjas termésű gyümölcsfajok termesztéstechnológiájának intenzitásfokozási lehetőségei
- A különböző metszési stratégiák vizsgálata
- Környezetkímélő növényvédelmi rendszerek vizsgálata csonthéjas és almatermésű gyümölcsösökben.
- A gyümölcsrothadást és virágelhalást okozó *Monilinia* fajok etiológiájának, járvány-tanának, előrejelzésének és az ellene irányuló védekezés lehetőségeinek tanulmányozása.
- A ventúriás varasodás és lisztharmat fajok járványbiológiája, előrejelzése és a védekezési lehetőségek integrált és bioorganikus gyümölcstüvelvényekben.
- Növényvédelmi stratégiák továbbfejlesztése integrált és bioorganikus termesztésű kertészeti és ágazatokban.

Zöldség- és dísznövény-termesztési csoport

- Gyökérezöldség-félék – sárgarépa, cékla és feketegyökér – termesztési technológia és beltartalom
- Biológiai érettségben betakarított paprikák – fűszer- és kápia-paprika – technológia és fajtaválasztás
- Saláta típusok – termesztési lehetőségek és bioaktív anyagok
- Zöldborsó- és zöldbab termesztéséhez kapcsolódó klimatikus kísérletek
- Fűszernövény-kísérletek – bazsalikom típusok vizsgálata

- Intenzív termesztés vándorfólia alatt: csemegekukorica, cukkini, oltott görög- és sárgadinnye, fűszerpaprika
- Egynyári dísznövények termesztéstechnológiája

Szőlőtermesztési és Borászati csoport

- Rezisztens szőlőfajták termesztéstechnológiai tulajdonságai és borászati felhasználásának lehetőségei
- Csemege-szőlő-termesztéstechnológia fejlesztési lehetőségei fitotechnikai műveletekkel
- A szőlő alanyfajták hatása a nemes tápanyagok felvételi sajátosságaira és a klimatikus tűrőképességre.

Maticsák Sándor – Keresztes László

Száz éves a finn- és finnugoroktatás a Debreceni Egyetemen

1. Szervezeti kérdések

Az egyetem 1914-es megalapításától kezdve folyamatosan oktattak és kutattak finnugor nyelveket az egységes Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszék keretében. Az első tanszékvezető az ismert osztják nyelvkuató, gyűjtő és folklorista, Pápay József volt (1873–1931). Őt a jeles dialektológus, Csűry Bálint (1886–1941) követte. Csűry egy évtizedig vezette a tanszéket, s szinte ugyanennyi jutott a nagy iskolateremtő nyelvtörténésznek, Bárczi Géának is (1894–1975, tszv. 1941–1952), aki maga is tartott finnugor órákat, s mellette magántanárként Papp Istvánt foglalkoztatta a finn nyelv oktatásában.

1952 őszén, miután Bárczi munkatársai nagy részével Budapestre ment, két tanszéket hoztak létre: Papp István (1901–1972) vezetésével a Magyar Nyelvtudományi Tanszéket és az önálló Finnugor Nyelvtudományi Tanszéket, amelynek vezetőjévé Kálmán Bélát (1913–1997) nevezték ki. Kezdetben a két tanszék munkája nem vált szét élesen, hiszen az akkori oktatógárda egyaránt tartott magyar és finnugor órákat.

Sokáig csak a magyar nyelvészeti képzésen belül lehetett finnugrisztikát tanulni, mígnem 1963-ban elindították a finnugor szakot (harmadik vagy C-szakként), amely lehetővé tette, hogy a finnugor nyelvek, a finnugor népek irodalma, történelme és néprajza iránt érdeklődő hallgatók szakszerűen elmélyedhessenek a finnugor stúdiumokban. Ez az átalakítás gyökeresen megváltoztatta a szaktárgy státusát: az alárendeltségi helyzetből egyszeriben olyan stúdiummá nőtt föl, amelynek felvételét csak a legkiválóbb hallgatóknak engedélyezték. Eleinte kétévenként vettek föl 3-3 hallgatót, később sikerült évenként folytatni a

képzést 1-2 új hallgatóval (akkor még nem volt mennyiségi termelés, nem élt a minél több hallgató felvételének kényszere). 1977-ig, a tanszék 25 éves jubileumáig 16 fő diplomázott, majd 1977 és 1990 között további 34 fő végzett.

A tanszék életében igen jelentős volt 1990-ben a VII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus megszervezése. Ennek pozitív hozadéka volt, hogy sikerült a finnugor szakot B-szakká emelnünk, és mellette – az országban másodikként – a finn B-szakot is elindítanunk. Külön szerencsénk a tanszék oktatói létszámát végre új státussal tudtuk bővíteni, s az 1971 óta meglévő finn lektori státus mellé érsztet is kaptunk.

A B-szakos képzés robbanásszerűen megnövelte a hallgatói létszámot. A finnugor szakot korábban is főként a finn nyelv és Finnország iránt elkötelezett hallgatók választották, akik „árukapcsolással” a finn nyelv tanulása mellett kénytelenek voltak kisebb rokon nyelveket is hallgatni. A finn szak népszerűségét növelte, hogy ez idő tájt már könnyebb volt a külföldi utak megszervezése, több ösztöndíjas utazhatott Finnországba részképzésre, s megindult a hallgatók és vendégtanárok cseréje is. A képzés sokoldalúbb, s ezáltal hatékonyabb is lett. – 1993 és 2002 között, kilenc év alatt már 72 finn szakos és 8 finnugor szakos végzett. (A tanszék ezredfordulóig tartó tevékenységéről részletesebben ld. Jakab 1990; Keresztes 1990, 2002, 2003.)

Ez a kitűnő rendszer 2006-ig, a kétciklusú képzés, a bolognai folyamat bevezetéséig élt. Az új, egyszakos képzési rendszer hátrányosan érintette a kisebb szakokat, ekkortájt szűnt meg például a latin diszciplináris szak, s kezdtek el halódni más nyelvszakok is. A finn, finnugor stúdiumok még náluk is rosszabb helyzetbe kerültek, mert a minisztérium egy tollvonással megszüntette e szakokat, s csak ún. 50 kredites specializációk keretében indulhattak a képzések. Szerencsére – hasonlóan a többi egyetemhez – a finnül tanulni vágyók nem törtek meg a bürokratikus intézkedések súlya alatt, s az új rendszerben is szép számmal jöttek hozzánk. Finnül sokan, de „finnugorul” lényegesen kevesebben akartak tanulni, ezért nekünk választanunk kellett. A kar sanyarú gazdasági helyzetében nem engedhette meg a nagyon kis létszámú specializációk indulását (akkoriban 10 fő volt a limit), ezért csak egy képzési formát indíthattunk, s ez a finn lett, benne természetesen finnugor stúdiumokkal. Ez a specializáció minden várakozásunkat felülmúlva nagyon sikeresnek bizonyult és bizonyul a mai napig. Ehhez nagymértékben hozzájárult az is, hogy minden félévben meghirdetjük a heti két órás „előkészítő jellegű” *Finn nyelv és kultúra* c. kurzust. Ezt szemeszterenként 100–150 diák veszi fel.

Képzésünk népszerűségét nagymértékben növeli, hogy 2009-ben sikerült akkreditálni a finnugrisztika mesterszakot is, amelyre mostanában évente 8–12 hallgatót veszünk fel, ezzel a kari létszám-rangsorban a hatodik-hetedik helyen állunk. A szak népszerűségét a finn- és észtországi ösztöndíjak is fokozzák, évente mintegy 25 hallgatónk mehet külföldre tanulni. A képzési piramis a dok-

tori iskolával lett teljes, a megújított nyelvészeti doktori iskola keretében 2002 óta működik alprogramunk.

A tanszék régóta intézeti keretek közt működik, a Magyar Nyelvtudományi Tanszékkel egy egységet alkotva. Kapcsolatunk évtizedek óta zökkenőmentes, példamutatón jó.

2. Oktatás

A finnugor tanszék elsősorban nyelvészeti tárgyakat oktat, a finn alapképzés, finnugor mesterképzés mellett tevékenyen részt veszünk a magyar szakosok oktatásában is. Ezen belül jelenleg finnt és lappot oktatunk, finnugor szemináriumot tartunk, s a mi feladatunk *A magyar nyelv eredete* c. előadás is – ezzel próbálunk küzdeni a sumér áfium ellen (itt jegyzem meg, hogy a magyar és történelem szakos hallgatók körében egyre erősebb nyelvünk finnugor rokonságának tagadása, egyre erősebb a Szíriuszról származó sumér szittyákhoz vonzódás, akik nyereg alatti húst puhítva, hátfelé nyilazva 8 ezer évvel ezelőtt meghódították a Kárpát-medencét, sőt talán már a vértesszöllősi Samu is magyarul beszélt...).

A BA- és MA-képzés gerincét a finn nyelv és kultúra oktatása adja. Ennek Debrecenben nagy hagyományai vannak. Nemcsak azért, mert egyetemünk fennállása óta folyamatos a finntanítás, hanem azért is, mert itt készültek Papp Istvánnak – és utódainak – azok a nyelvkönyvei,¹ amelyek évtizedeken át szolgálták és szolgálják ma is a finnoktatást, és itt dolgoztak azok a nyelvészek, akik a finn–magyar szótáriródalom legjelentősebb alkotásaival örvendeztették meg a tanulni vágyókat. E körben mindenki jól ismeri Papp István, Jakab László és Nyirkos István szótárait.²

Az oktatás színvonalának emeléséhez nagymértékben hozzájárulnak a lektorok: nélkülük elképzelhetetlen a tanszéki munka, az egyetemi élet. Az első lektorok:

¹ Papp István: *Finn nyelvtan*. Bp. 1956, *Finn nyelvkönyv*. Bp. 1957, *Finn olvasókönyv szójegyzékkel*. Bp. 1959, *Finn kresztomátia*. Bp. 1966, *A finn nyelv alapelemei*. Bp. 1967; Outi Karanko – Maria Vilku – Keresztes László: *Finn nyelvkönyv*. Bp. 1979; Outi Karanko – Keresztes László – Irmeli Kniivilä: *Finn nyelvkönyv 1*. Bp. 1985, 1996 és *Finn nyelvkönyv 2*. Bp. 1990; Kiss Antal: *Finn I. évf. magyar szakosoknak*. Debrecen 1986; Maticsák Sándor – Anna Tarvainen: *Finn nyelv*. Debrecen 2000 (4., átdolgozott kiadás 2010).

² Papp István: *Finn–magyar szótár*. Bp. 1962, 1970, 1978, 1993, 2003; Nyirkos István: *Unkarilais-suomalainen sanakirja*. Helsinki 1969; Nyirkos István: *Suomi–unkari-suomi taskusanakirja*. Helsinki 1976, 1989, 1995, *Uusi suomi–unkari-suomi taskusanakirja*. Helsinki 1996, 2000, 2004, 2006, 2009; Papp István–Jakab László: *Magyar–finn szótár*. Bp. 1985; Jakab László: *Finn–magyar diákszótár*. Bp. 2007; Jakab László: *Magyar–finn szótár*. Bp. 2013.

runk Outi Karanko-Pap volt, aki 1972-ben kezdte meg munkáját (1972–81). Őt Marketta Huitu (1981–86), Harri Mantila (1986–87), Irene Wichmann (1987–88), Pirkko Lehto (1988–91), Heidi Vaarala (1991–93), Tuula Jäppinen (1993–96), Anna Tarvainen (1996–2001), Sanna Lähde (2001–6), Petteri Laihonon (2006–11) és a jelenlegi lektorunk, Susanna Virtanen követte. Jelentős a vendég-tanárok munkája is, róluk később ejtünk szót.

A finn szak bevezetése szükségessé tette a balti finn nyelvészet oktatását, s ezzel együtt az észti nyelv tanulásának állandó lehetőségét. Az államközi egyezmények keretében 1992-től működik észti lektor egyetemünkön. Az eddigi lektorok – Anu Kippasto (1992–96), Leila Kubinyi (1996–2001), Hiie Rüütel (2001–3), Kirli Ausmees (2003–8) és Kai Tiislär (2008–) – révén az észti nyelv és kultúra iránti érdeklődés fokozatosan növekszik. A jelenleg egyetlen, magyaroknak szánt észti nyelvkönyv is debreceni szerzőktől való.³

A finn nyelv és irodalom korábban tanárszakként is végezhető volt, hiszen a debreceni Csokonai Gimnáziumban régóta folyamatosan tanítanak finn nyelvet, amelyből érettségi vizsga is tehető. A fakultatív finn nyelvi oktatás megszervezésében és fenntartásában Salamon Ágnesnek vannak jelentős érdemei. Sajnos, a bolognai folyamat ezt a képzési formát is elsöpörte. Jelenleg azon munkálkodunk, hogy a társegyetemekkel összefogva újból elindíthassuk a tanítást, de próbálkozásaink eddig nem jártak sikerrel.

A finnugrisztika oktatásában az alaptárgyak mellett az adott korszak kutatásai irányai kapnak jelentősebb szerepet. Kálmán Béla idején a vogul, Vértes Edit idején az osztják, Keresztes László idején – és jelenleg is – a mordvin és a lapp került vezető helyre. De ez már átvezet következő fejezetünkhöz, a kutatási tevékenységünk bemutatásához.

3. Kutatás

A finnugor tanszék kutatási profiljának meghatározása a mindenkori tanszékvezető feladata és felelőssége. Csúry Bálint és Bárczi Géza a magyar nyelvjáráskutatás és a magyar nyelvtörténet terén alkotott maradandót. Papp István korábban említett finn nyelvkönyvei és szótárai mellett elsősorban magyar nyelvész volt, az ő munkásságukról itt most nem szólunk. (Csúry Bálintról: Bakó 1941, Balassa 1988; Bárczi Gézáról: Szathmári 1995; Papp Istvánról: Jakab 1971, Kálmán 1972.)

Kálmán Béla több mint három évtizedes tanszékvezetői (1952–1983) tevékenysége a kezdetekben hosszú időre meghatározta a kutatások irányát. Pápay József osztják orientációja után két évtizeddel a másik obi-ugor nyelv, a vogul került a középpontba. Kálmán Béla kezdetben Munkácsi Bernát szövegkiadásá-

³ Anu Kippasto – Nagy Judit: *Észt nyelvkönyv*. Miskolc 1995.

hoz készített terjedelmes magyarázatokat és szómutatót. Ennek elismeréseképpen kapta meg a professzori kinevezést 1952-ben. Egyetemi segédkönyvnek szánta *Manysi nyelvkönyvét*, amelyet leningrádi tanulmányútja során, az ott tanuló vogulok – közöttük a világhírű költő, Juvan Sesztalov – segítségével bővített modern kresztomátiává.

Munkácsi gyűjtéséből legtovább nagy nyelvjárási szótárának anyaga várattott magára. Az 1986-ban megjelent *Wogulisches Wörterbuch*, amelyet Kálmán Béla saját gyűjtésével is kiegészített, a vogul nyelv eddigi legteljesebb szótára, amely méltán szerzett elismerést világszerte a szerkesztőnek. A szöveg- és szótárkiadásból kelt szárnyra Kálmán Béla másfél száz vogul nyelvészeti tárgyú tanulmánya. Kiemelkedő tudományos teljesítmény akadémiai doktori értekezése, a vogul szókincs orosz jövevényszavaival foglalkozó monográfiája. A vogul népköltészet kincsét népszerűsítette a *Leszállt a medve az égből* című reprezentatív változtatásával.

Kálmán Béla behatóan foglalkozott dialektológiai kérdésekkel, a magyar nyelv történetével, szófejtéssel is, és kedvenc területei közé tartozott a magyar és az általános névtan. *A nevek világa* országszerte ismertté és népszerűvé tette, ez az alkotása igazi sikerkönyvnek számított, amit több magyar és angol nyelvű kiadása is jelzett. Kálmán Béla a tudományos ismeretterjesztés feladatait is szívügyének tekintette. Több külföldi felsőoktatási intézményben adott elő, aktív tagja volt nemzetközi tudományos szervezeteknek. Munkásságának legmagasabb elismeréseképpen 1973-ban az MTA levelező taggá, 1982-ben rendes taggá választotta.⁴ (Kálmán Béláról: Sebestyén 1983; Keresztes 1993, 1994a, 2013; Kiss 1993a, 1993b, 1997; Honti 2013; valamint ld. a Kálmán Béla emlékülés anyagát a Nyelvtudományi Közlemények 109. számában [2013: 373–406].)

A finnugor tanszék utánpótlásának nevelésében a legnagyobb érdemeket szerző munkatárs **Andrássyné Kövesi Magda** volt (1910–1992) aki két évtizeden át, 1952-től 1972-ig tanított a tanszéken, amely első és egyben utolsó munkahelye volt. Kövesi Magdát kezdettől fogva leginkább az alaktan vonzotta. Bölcsészdoktori értekezését még Budapesten Zsirainál védte meg a vogul ige-módokról, majd a szóképzés problematikája felé fordult, a permi nyelveket, első sorban a zürjént kutatta. Ennek eredménye legfőbb munkája, *A permi nyelvek ősi*

⁴ Kálmán Béla főbb művei: *Obi-ugor állatnevek*. Bp. 1938; *Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény III/2*. Bp. 1952; *Manysi nyelvkönyv*. Bp. 1955; *Die russischen Lehnwörter im Wogulischen*. Bp. 1961; *Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény IV/2*. Bp. 1963; *Chrestomathia Vogulica*. Bp. 1963, 1976, 1989; *Vogul Chrestomathy*. The Hague 1965; *Wogulische Texte mit einem Glossar*. Bp. 1976; *Leszállt a medve az égből*. Bp. 1980; *Munkácsi Bernát. A múlt magyar tudósai*. Bp. 1981 – *A mai magyar nyelvjárások*. Bp. 1951, 1953; *Nyelvjárásaink*. Bp. 1966, 1971, 1974, 1977, 1989; *A nevek világa*. Bp. 1967, 1969, 1973, 1989; *The World of Names*. Bp. 1978; *Szövegtan és tipológia*. Budapest. 1984.

képzői (Bp. 1965). Kövesi Magda lelkesen toborozta a hallgatóságot finn és finnugor stúdiómkra, s a finnugor tárgyú szakdolgozatok java része is az ő irányításával készült akkortájt. (Andrássyné Kövesi Magdáról: Keresztes 1981; Kiss 1991a, 1991b.)

Kálmán Béla 1983-as nyugdíjba vonulása után egy évig megbízottként a Magyar Nyelvtudományi Tanszék vezetője, **Sebestyén Árpád** (1929–2014) állt a tanszék élén (munkásságról ld. Juhász 2010, Nyirkos 1999). 1984 őszén a már 65. életévét betöltött, nemzetközileg ismert osztjákológus, **Vértes Edit** (1919–2002) kapta meg a professzori kinevezést és a tanszékvezetést. Ő a tanszék obi-ugor kutatási irányvonalának továbbvitelére lett (volna) hivatva. Nagy lendülettel folytatta a kutatást (mindenekelőtt a finn K. F. Karjalainen és H. Paasonen, valamint a német W. Steinitz osztják gyűjtésének sajtó alá rendezését), és kezdte el az oktató munkát; ennek elősegítése céljából uráli népköltészeti segédanyagokat állított össze. Páratlan energiával szorgalmazta Pápay József osztják gyűjtésének kiadását, 1998-ig az egész szöveganyag megjelent. Debreceni tartózkodása idején elkészítette az obi-ugor és a szamojéd anyagot egy mitológiai lexikonhoz, és szerkesztett egy mitológiai kresztomátiát is. Ugyanakkor a látványos egyéni kutatómunka mögött kisebb szerepet kapott az oktatás.⁵ (Vértes Editről: Jakab 1989; Kálmán 1989; Keresztes 1994b.; Zaicz–Csepregi 2004.)

Keresztes László (1941–) ezt az örökséget vette át 1988-ban. 1964-ben, végzés után azonnal a tanszékre került, így ő lett a tanszék harmadik állandó munkatársa. Behatóan foglalkozott több finnugor nyelvvel. Részt vett Munkácsi szótári gyűjtésének kiadásában, s bölcsészdoktori értekezésének témáját is obi-ugor nyelvészetből választotta. Finnországi lektori éveiben a magyarral mint idegen nyelvvel foglalkozott: az eredetileg finneknek szánt magyar leíró nyelvtanát a Debreceni Nyári Egyetem a 90-es években nemcsak magyarul jelentette meg, hanem kiadta angol, német, francia, olasz, észt és japán nyelven is. Társ szerzője több finn nyelvkönyvnek. Összeválogatta az anyagot egy terjedelmes lapp költészeti antológiához, és Bede Anna számára elkészítette a versek nyersfordítását is. Fő kutatási területe a mordvin nyelv története, amelyből kandidátusi fokozatát és az MTA doktora címét is szerezte. Összeállított egy mordvin kresztomátiát is, nemrég pedig megjelentette *Bevezetés a mordvin nyelvészetbe* c. munkáját. 1994 és 2000 között az oslói egyetem finnugor nyelvészprofesszora volt, itt szerkesztette meg társ szerzője közreműködésével a norvég–magyar zsebszótárt.⁶

⁵ Vértes Edit főbb művei Debrecenbe kerülése után: *Bevezetés az uráli népköltészetbe*. Bp. 1986, németül: *Brautfahrten. Ein ostjakisches Heldenepos*. Hamburg 1986. [–T. Lovas Rózsával]; *Pápay József osztják hagyatéka I–VIII*. Debrecen 1990–1998; *Mitológiai kresztomátia*. Bp. 1990; *Die Mythologie der Uralier Sibiriens*. In: *Wörterbuch der Mythologie*, 30–31. Lieferung, Stuttgart 2001.

⁶ Keresztes László főbb művei: *Aranylile mondja tavasszal. Lapp költészet*. Bp. 1983 [– Bede Anna]; *Mordvin szövegek (erza)*. Debrecen 1985; *Geschichte des*

Keresztes professzor 2005-ben ment nyugdíjba, de a mai napig a tanszék igen aktív munkatársa. Tervei között szerepel egy lapp etimológiai szótár készítése az uppsalai egyetem professzorával, Lars-Gunnar Larssonnal, valamint egy mordvin etimológia szótár munkálataiban való részvétel Maticsák Sándorral és Zaicz Gáborral közösen. (Keresztes Lászlóról: Hlavacska 2001; Honti 2001; Zaicz 2001.)

Kiss Antal (1941–) 1964-ben végzett egyetemünkön magyar–latin–finnugor szakon. Ő is obi-ugor nyelvésznek indult, ám végzés után magyar nyelvészeti tanszéken kapott állást. 1972-ben doktorált magyar nyelvtörténetből, majd ugyanebben az évben átkerült a finnugor tanszékre, ahol a votják nyelvre specializálódott. Emellett kedvelt témája a finn nyelv, amelynek oktatásához színes anyagot állított össze. A finn szakos hallgatóknak elsősorban nyelvtörténetet, műfordítást és mondattant tanított. Érdeklődése a mai napig megmaradt a magyar nyelvtörténet iránt is: ennek eredménye a Jakab Lászlóval közösen készített számítógépes nyelvemléktár-sorozat.⁷

Keresztes László oslói professzorsága idején 1994–1995 között Kiss Antal működött megbízott tanszékvezetőként, majd 1995–98 között a tanszék élére a nemrég elhunyt **Nyirkos István** (1933–2013) került, aki elsősorban magyar nyelvtörténészként, dialektológusként és lexikográfusként ismert. Ő a szerzője a finnül tanulók által sűrűn forgatott, immáron sok kiadást megélt zsebszótáraknak

---

mordwinischen Konsonantismus I–II. Szeged 1986, 1987; *Chrestomathia Morduinica*. Bp. 1990; *Development of Mordvin Definite Conjugation*. Helsinki 1998; *Bevezetés a mordvin nyelvészetbe*. Debrecen 2011 – *Unkarin kieli*. Helsinki 1974; *Intensiivinen unkarin kurssi*. Jyväskylä 1982; *Jó napot! Yleisradion opetusohjelmat*. Helsinki 1983; 1986; *Gyakorlati magyar nyelvtan*. Debrecen 1992, 1995, 2002; *A Practical Hungarian Grammar*. Debrecen 1992, 1995, 1999; *Praktische ungarische Grammatik*. Debrecen 1992, 1995, 1999; *Grammatica ungherese pratica*. Debrecen 1997, 2000; *Praktiline ungari keele grammatika*. Debrecen 1997; *Grammaire pratique du hongrois*. Debrecen 1998, 2001; *Jitsujo hangariigo bunpo*. Debrecen 2006 – *Finn nyelvkönyv*. Bp. 1979, 1980, 1985, 1992, 1993 [–Outi Karanko–Maria Vilkuna]; *Finn nyelvkönyv 1. (kezdőknek és középhaladóknak)* Bp. 1985, 1987, 1995 [Outi Karanko–Irmeli Kniiivilä]; *Finn nyelvkönyv 2. (haladóknak)* Bp. 1990 [Outi Karanko–Irmeli Kniiivilä]; *Norsk–ungarsk–norsk lommeordbok. Norvég–magyar–norvég zsebszótár*. Oslo 2002, 2005 [– Ove Lund].

⁷ Kiss Antal főbb művei: *Finn (oktatási segédanyag I. évf. magyar szakosoknak)*. Debrecen 1986; Jakab Lászlóval közösen: *A Jókai-kódex ábécérendes adattára*. Debrecen 1978; *A Jókai-kódex szókincsének szófaji megoszlása*. Debrecen 1980; *A Birk-kódex ábécérendes adattára*. Debrecen 1983; *A Guary-kódex ábécérendes adattára*. Debrecen 1994; *Az Apor-kódex ábécérendes adattára*. Debrecen 1997; *A Festetics-kódex ábécérendes adattára*. Debrecen 2001.

(ld. 2. lábjegyzet), s fontosak magyar nyelvkönyvei is.⁸ Fennisztikai munkásságából meg kell említenünk Kalevala-kutatásait, magyar–finn kontrasztív nyelvészeti tanulmányait és névtani írásait. Jól ismert kultúrdiplomáciai tevékenységéről is. (Nyirkos Istvánról ld. Hlavacska 2003; Hoffmann 2003; Maticsák 2013.)

A tanszék oktatói állománya a hetvenes-nyolcvanas években stagnált. Sajnálatos módon kiesett egy finnugrista generáció, amely az utánpótlás megfelelő ritmusát biztosította volna. Személyi téren 1989-ben történt előrelépés

Maticsák Sándor (1965–) alkalmazásával. A jelenlegi tanszékvezető (2005–) fő kutatási területe kezdetben a névtan volt. A finn nyelv és kultúra iránti érdeklődését jelzi a száz híres finn életét bemutató kislexikon, ill. a kezdő nyelvtanulóknak szánt finn nyelvkönyve, amelyet Anna Tarvainennal közösen készített. Írt könyvet a hét napjainak elnevezéséről az európai nyelvekben, tanszéki kollégái közreműködésével nemrég jelentette meg a rokon nyelvek szótárait bemutató kötetet, s ugyancsak nemrég látott napvilágot a régi mordvin nyelvemlékeket elemző monográfiája is. Jelenleg elsősorban mordvin képzőtani kérdésekkel foglalkozik.⁹

Maticsák Sándor több nemzetközi kongresszus szervezésében működött közre, és több mint két tucat debreceni és jyväsckyläi tudományos kiadvány szerkesztésében vett részt. Társszerzője a Debreceni Nyári Egyetem *Hungarolingua* nyelvkönyveinek.¹⁰ Keresztes Lászlóval együtt szerkesztik a *Folia Uralica Debreceniensia* kiadványsorozatot.

A tanszéki oktató és kutató munkában időlegesen aspiránsként, illetőleg tudományos ösztöndíjasként hosszabb-rövidebb ideig részt vett A. Molnár Ferenc, Schmidt Éva, Salamon Ágnes és Rusvai Julianna. Külső előadóként korábban Révay Valéria, Palkó Ágnes, Agyagási Klára, Balogh Edina, Máté József és Hajdu Éva tevékenykedett. A közelmúltban Pasztercsák Ágnes, Hrisztina

⁸ *Unkarin lukemisto sanastoineen*. Helsinki 1965; *Nykyunkarin oppikirja*. Helsinki 1972, 1979.

⁹ *Ki kicsoda Finnországban?* Szerk. Maticsák Sándor. A szócikkeket írta Kovács György, Sanna Lähde, Maticsák Sándor, Anna Tarvainen. Debrecen 1999; *Finn nyelv*. Debrecen 2002, 2003, 2005, 2010 [–Anna Tarvainen]; *A Mordvin Köztársaság településneveinek rendszere*. Debrecen 1995; *Vándorló napok. A hét napjainak megnevezése az európai nyelvekben*. Debrecen 2006; *A mordvin írásbeliség kezdetei (XVII–XVIII. század)*. Debrecen 2012; *Rokon nyelveink szótárai*. Budapest 2014 [–Tóth Anikó Nikolett–Petteri Laihonon]

¹⁰ Hlavacska Edit–Hoffmann István–Laczkó Tibor–Maticsák Sándor: *Hungarolingua 1. Magyar nyelvkönyv kezdőknek*. Debrecen 1991, 1996; *Hungarolingua 2. Magyar nyelvkönyv középfeladókknak*. Debrecen 1993, 2001; *Hungarolingua 3. Magyar nyelvkönyv haladóknak*. Debrecen 1999.

Armutlieva, Dusnoki Gergely, Fodor György és Fábián Orsolya dolgozott a tanszéken.

Tanszékünk jelenlegi állományába tartozik **Takács Judit** tanársegéd, aki 2007-ben védte meg PhD-disszertációját magyar névtanból. Kutatási területe elsősorban a finn névtan, a finn mint idegen nyelv és a kommunikációelmélet. Őelőtte a jelenlegi gyermekgondozási szabadságon lévő **Kelemen Ivett** tanított, aki lapp nyelvészetből doktorált két évvel ezelőtt. Legutóbb Dennica Peneva védte meg finnugor tárgyú disszertációját 2015-ben.¹¹

Az oktatómunkába bevonjuk a PhD-hallgatóinkat is. Jelenleg **Tóth Anikó Nikolett**, **Buzgó Anita**, **Kókai Krisztina** és **Büdi Regina** alkotja azt a reményteljes gárdát, akiktől a disszertáció megírását várjuk. A témák sorrendben: a lapp égtájnevek rendszere; a fennomán mozgalom nyelvészeti (névtani) vetülete; finnugor hónapnevek; a 18. századi finn nyelv vizsgálata.

Az elmúlt évtizedekben 11-en védtek meg bölcsészdoktori / PhD címüket finnugor nyelvészetből. Nyelvek, ill. nyelvcsoportok szerinti megoszlásuk: három obi-ugor, két permi, két mordvin, három lapp és egy balti finn. Hárman szereztek kandidátusi fokozatot. Akadémiai doktori értekezés kettő készült, Kálmán Béláé és Keresztes Lászlóé. Tanszékünk munkatársai közül Keresztes László és Maticsák Sándor habilitált.

4. Nemzetközi kapcsolatok

A tanszék nemzetközi kapcsolatai kezdettől fogva szépen fejlődtek. Rendkívül élénk a nemzetközi diák- és tanármobilitás. Nagyon sok neves finnugor nyelvész van Japántól az Egyesült Államokig, aki felkereste és felkeresi tanszékünket, sok külföldi vendégtanár tart nálunk órákat. A nagyon jó finnországi kapcsolataink közül is kiemelkedik a Jyväskyläi Egyetemmel sok évtizede fennálló szakmai együttműködés és barátság. Tanszékünk munkatársai, ill. itt végzett diákjai közül sokan dolgoztak magyar nyelvi lektorként Jyväskyläben és Helsinkiben,¹² s mai

¹¹ Pasztercsák Ágnes: *A népbábrázolás hagyományának módosulása a XX. század első felének finn prózairodalmában*. Debrecen 2007; Takács Judit: *Keresztnevek jelentés-változása. Egy tulajdonnév típus közszóvá válásának modellje*. Debrecen 2007; Kelemen Ivett: *A pluratívák (plurale tantumok) vizsgálati lehetőségei, különös tekintettel az északi lapp nyelvre*. PhD-disszertáció. Debrecen 2013; Dennica Peneva: *Egyeztetési típusok vizsgálata finnugor nyelvekben (magyar, finn, észt, északi lapp)*. PhD-disszertáció. Debrecen 2014.

¹² Jyväskyläben: Kiss Antal 1975–81, 1984–85, Keresztes László 1981–84, Kornyané Szoboszlai Ágnes 1985–88, Varga Pál 1989–92, Maticsák Sándor 1992–96, Szabó Ágnes 1999–2002, Pasztercsák Ágnes 2002–5, Fábián Orsolya 2005–7, Dusnoki Gergely 2007–11; Helsinkiben: Nyirkos István 1962–67, Keresztes László 1969–75, Révay Valéria 1981–84, Máté József 1994–98; Turkuban: Jakab László 1966–70.

napig rendszeresen tartunk előadásokat finnországi egyetemeken. Keresztes László, Varga Pál és Maticsák Sándor révén jelentős részt vállaltunk a jyväsckyläi hungarológiai képzés kidolgozásában és sok évig „üzemeltetésében”. Együtt indítottuk útjára a *Hungarologische Beiträge* c. kiadványsorozatot, szerveztünk konferenciákat, s hathatós segítséget nyújtottunk a 2001-es hungarológiai világkongresszus megrendezésében.

Nagy megtiszteltetés volt tanszékünknek, hogy az egyetem vezetése díszdoktori felterjesztésünket többször is méltányolta. Elsőnek, talán még Pápay kezdeményezésére, a híres vogulkutatót, Artturi Kannistót avatták díszdoktorrá, már Csűri idejében. A neves finnugor nyelvész, Erkki Itkonen 1988-ban, a Jyväsckyläi Egyetem rektora, Aino Sallinen pedig 2009-ben lett díszdoktor. Rajtuk kívül a finnugor nyelvészek közül Rédei Károly (2002) és Lars-Gunnar Larsson (2013) kapta meg e kitüntető címet.

Külön kell szólnunk a diplomáciai kapcsolatokról. Rendkívül jó a viszonyunk a finn nagykövetséggel. Korábban Jari Vilén, jelenleg Pasi Tuominen nagykövet úr rengeteget segít nekünk, sokat tesznek érdekünkben, s sokszor látogatnak el egyetemünkre is.

5. Kiadványok

A tanszék legfőbb kutatási területei – obi-ugor nyelvészet, mordvin nyelvészet, magyar mint idegen nyelv, finn mint idegen nyelv – jól tükrözödnek a kiadványokban is (ld. az 1–10. lábjegyzeteket). Immáron 21 számot élt meg az 1989-ben indított *Folia Uralica Debreceniensia*, amely mára ERIH C kategóriás folyóirattá nőtte ki magát. A debreceni finnugor kongresszus kiadványainak publikálásán kívül részt vettünk a jyväsckyläi finnugor, majd hungarológiai kongresszus anyagának kiadásában, és a *Hungarologische Beiträge* megjelentetésében is. Nálunk látott napvilágot Anssi Halmesvirta jyväsckyläi professzor szerkesztésében a *Finnország története* című modern kézikönyv, melynek fordítását Kiss Antal vezérletével tanszékünk volt diákjai végezték. Oktatóink számos tankönyvet és oktatási segédkönyvet, egyetemi jegyzetet publikáltak a finn nyelvtanulás megkönnyítéséhez.

6. Összegzésül

Elmondhatjuk, hogy a jubiláló tanszék története során oktatta és kutatta a legtöbb finnugor nyelvet. A tanszék történetének első, hosszabb szakaszában a keleti finnugor nyelveknek, az osztjákknak és a vogulnak a kutatása került előtérbe, az utóbbi időben a súlypont a nyugati finnugor nyelvekre tolódott át. A finn nyelv az egyetem fennállása óta állandó kínálatot jelent az oktatás skáláján. Fontosnak tartjuk e kínálat bővítését, fejlesztését, az észttel együtt. Reményeink szerint e

beszámolóából kiviláglik, hogy a debreceni finnugor tanszék kis létszámához képest nemzetközileg is számottevő tudományos eredményeket mondhat magáénak.

Irodalom

- Bakó Elemér 1941: Csúry Bálint élete és munkássága. Tisza István Tudományegyetem, Debrecen.
- Balassa Iván 1988: Csúry Bálint. A múlt magyar tudósai sorozat. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hlavacska Edit 2001: Keresztes László tudományos és publicisztikai munkássága. *Folia Uralica Debreceniensia* 8: 13–26.
- Hlavacska Edit 2003: Nyirkos István tudományos és publicisztikai munkássága. *Magyar Nyelvjárások* 41: 19–32.
- Hoffmann István 2003: Nyirkos István hetvenéves. *Magyar Nyelvjárások* 41: 9–18.
- Honti László 2001: Köszöntjük a jubiláló Keresztes Lászlót! *Folia Uralica Debreceniensia* 8: 9–12.
- Honti László 2013: A finnugrista Kálmán Béla. *Folia Uralica Debreceniensia* 20: 376–384.
- Jakab Edit 1989: Vértes Edit tudományos munkássága. *Folia Uralica Debreceniensia* 1: 11–17.
- Jakab László 1971: Papp István 70 éves. *Magyar Nyelvjárások* 17: 5–20.
- Jakab László 1990: Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszék (1914–1952). In: A debreceni magyar és finnugor nyelvtudományi tanszékek története (1914–1990). A KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 55: 7–15. Debrecen.
- Juhász Dezső 2010: Sebestyén Árpád 80 éves. *Magyar Nyelv* 106: 115–117.
- Kálmán Béla 1972: Papp István 1901–1972. *Magyar Nyelv* 68: 368–370.
- Kálmán Béla 1989: Vértes Edit 70 éves. *Folia Uralica Debreceniensia* 1: 1–10.
- Keresztes László 1981: Andrásyné Kövesi Magda 70 éves. *Magyar Nyelvjárások* 23: 3–9.
- Keresztes László 1990: Finnugor Nyelvtudományi Tanszék (1952). In: A debreceni magyar és finnugor nyelvtudományi tanszékek története (1914–1990). A KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 55: 26–40, 52–68. Debrecen.
- Keresztes László 1993: Kálmán Béla nyolcvanéves. *Magyar Nyelvjárások* 31: 3–4.
- Keresztes László 2002: A debreceni finnugrisztikai kutatások története és eredményei. A Finnugor Nyelvtudományi Tanszék 50 éve. *Folia Uralica Debreceniensia* 9: 3–46.

- Keresztes, László 1994a: Zum 80. Geburtstag von Béla Kálmán. *Folia Uralica Debreceniensia* 3: 149–150.
- Keresztes, László 1994b: Zum 75. Geburtstag von Edit Vértes. *Folia Uralica Debreceniensia* 3: 151–152.
- Keresztes, László 2003: The History and Research Findings of Finno-Ugric Studies in Debrecen. The fifty years of the Finno-Ugric Department. *Folia Uralica Debreceniensia* 10: 3–32.
- Keresztes László 2013: Professzorom, Kálmán Béla. *Folia Uralica Debreceniensia* 20: 385–390.
- Kiss Antal 1991a: Andrásyné Kövesi Magda 80 éves. *Folia Uralica Debreceniensia* 2: 5–11.
- Kiss Antal 1991b: Andrásyné Kövesi Magda tudományos munkássága. *Folia Uralica Debreceniensia* 2: 11–14.
- Kiss, Antal 1993a: Béla Kálmán. *Bibliographie 1934–1992*. Eurolingua, Eurasian Linguistic Association, Bloomington.
- Kiss Antal 1993b: Kálmán Béla tudományos és publicisztikai munkássága (1983–1992). *Magyar Nyelvjárások* 31: 5–11.
- Kiss Antal 1997: In memoriam Kálmán Béla (1913–1997). Kiegészítés Kálmán Béla bibliográfiájához. *Folia Uralica Debreceniensia* 4: 3–8.
- Maticsák Sándor 2013: Nyirkos István (1933–2013). *Nyelvtudományi Közlemények* 109: 470–473.
- Nyirkos István 1999: Sebestyén Árpád 70 éves. *Magyar Nyelvjárások* 37: 7–15.
- Sebestyén Árpád 1983: Kálmán Béla hetvenéves. *Magyar Nyelvjárások* 25: 5–26.
- Szathmári István 1995: Bárczi Géza. A múlt magyar tudósai sorozat. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Zaicz Gábor 2001: Keresztes László 60 éves. *Nyelvtudományi Közlemények* 98: 300–304.
- Zaicz Gábor–Csepregi Márta 2004: Vértes Edit emlékezete. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 82.

Virágos Zsolt Kálmán

Előzetes bemutatás egy egyetemtörténeti kötetről

A debreceni angol tanszék története című monográfia jóval több, mint 300 oldalas munka, mely több szokatlan körülmény okán rendkívüli kiadványnak számít. A rendkívüliség kifejeződése megnyilvánul például abban, hogy a két társszerző (Pálffy István és Virágos Zsolt Kálmán) egyike már jóval több, mint egy évtizede nincs köztünk: az itt bemutatott munkában Pálffy professzor szakmai-tudományos jelenlétét és társszerzői mivoltát hátrahagyott írások, levelek, személyes emlékek, visszaidézett beszélgetések őrzik. Ugyancsak meglepő vonatkozások forrása mindaz, amit „az évszámok játékanak” nevezhetnénk: a kényszerű visszadatálások, melyek egyik példája a 2014-es kiadási év feltüntetése a Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában megjelenő — és 2015 nyarán kézbe vehető — munkán. Persze az utóbbi körülmény elsősorban technikai vonatkozás. Viszont előfordult már a debreceni angol tanszék történetében „az évszámok játékanak” látványosabb, húsbavágóbb, és sokkal drámaibb kifejeződése is. Gondoljunk arra, hogy például milyen emlékezetes történés esett meg ezen a napon: 1949. október 31. Ekkor keltezték Budapesten a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az 1426-35/1949. V. I. számú, Szántó György miniszteri tanácsos által aláírt hírhedt aktát, mely az angol-, francia-, német- és olaszszakos képzés szüneteltetését írta elő a vidéki — tehát valójában a debreceni és a szegedi — egyetemeken. A „szüneteltetés” ténylegesen megszüntetést jelentett, ugyanis a főhatóság részletesen kidolgozott forgatókönyvet készített a „szüneteltetett” tanszékek oktatóinak és hallgatóinak további sorsáról. . . A tanszék-történet örök dilemmája marad, hogy miként lehet számot adni a tanszék „eltűnt” hét esztendejéről, mely időtartam az évfordulók tükrében egyszerre tekinthető a reménykedő emlékezésben élő folytonosság és a kijózanító megszakítottság ellentmondásának. Tehát: szóljunk előbb az *évfordulókról*.

Évfordulók övezték 2014-ben a Debreceni Egyetem múltját és jelenét. Egyetemtörténeti tény, hogy bár a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemet 1912-ben alapították, az oktatás két évvel később, tehát száz esztendeje, 1914 őszen indult. Az új egyetem első tanéve baljós körülmények között zajlott, hiszen ugyancsak 1914-ben kezdődött az I. világháború. A nyár közepén (július 28-án) az Osztrák-Magyar Monarchia — így hazánk is — hadba lépett. A Református Kollégium épületében elhelyezett egyetem működése igencsak döcögösen indult. A Kollégiumot tartalékkórháznak foglalták le, ráadásul a cívisvárost 1914-ben kolerajárvány is sújtotta; emiatt a város iskoláiban egy hetes oktatási szünetet is elrendeltek. A pusztító külső körülmények fenyegető sorozata, főleg a történelem vasabroncsának szorítása továbbra is sújtotta az intézményt, a várost. A cívisváros lakosságának és az egyetem polgárainak még egy — ez esetben az otthonaikba elhozott — világháborút is el kellett szenvedni. Ennek — jobban mondva: mindennek — ellenére az elmúlt évszázad során számos olyan eredmény, építő szándékú kezdeményezés is született, melyekre okkal lehet büszke az egyetem.

Nem igényel hosszadalmas magyarázatot annak belátása, hogy az egyetem és az angol tanszék számos közös sorsfordulóban osztozott. Egyetemi szinten a váratlan kitérők és irányváltások jól kiolvashatók a debreceni egyetem mintegy féltucatnyi — és tarka — átkeresztelkedéseiből is: a bőséges névváltoztatások sorozatában egyetemünk volt már Debreczeni Magyar Királyi Tudományegyetem, Debreczeni Magyar Királyi (M. Kir.) Tisza István Tudományegyetem, gróf Tisza István Tudományegyetem, Debreceni Tudományegyetem, Kossuth Lajos Tudományegyetem, majd 2000-ben következett a jelenlegi elnevezés: Debreceni Egyetem. Az egyetem és egyik legnagyobb intézete megszervezte a lefelé ívelő sorsfordulót, hiszen maga a történelem, valamint a politikai szelek — sőt viharok — gyakran mértéken felül és időnként túlságosan is maradandóan betüremkedtek az intézmények mindennapjaiba. A próbatételek elviselését, a megpróbáltatások túlélését és a táguló horizontok ígéretét ünnepelheti a debreceni egyetem Angol-Amerikai Intézete is, mely tavaly volt 75 éves.

Mai (2014) visszatekintésben a jelenleg 10 700 országosan elérhető képzés háttérében 33 ezer hazai és nemzetközi hallgató képzését vállaló — ezzel a legnagyobb diáklétszámú hazai — egyetem joggal lehet büszke az eddig megtett útra, a szakmai-tudományos teljesítményekre, az egyre növekvő hazai és nemzetközi elismertségére. Mindezekben az egyetem meggyőző teljesítményt tudott felmutatni. Leginkább abban, hogy az elmúlt két-három évtizedben látványosan nőtt az intézmény tudástőkéje. Nem túlzás az a megállapítás, hogy a Debreceni Egyetem és jogelődjei tiszteletet parancsoló szellemi vagyont hoztak létre, hozzáadott értéket termeltek és teremtenek ma is a világnak, elsősorban a hazai és nemzetközi kultúra és tudományosság javára. A debreceni egyetemen immáron tizennégy karon 67 alapszak, 78 mesterszak, 5 osztatlan képzés, 24 tanárképzési

szak, 164 szakirányú továbbképzés és 24 doktori iskola közül választhatnak a felvételizők. Ez a kínálat a hazai képzési területek 90 százalékát lefedi. Ez olyan tág ölelésű képzési spektrum, hogy gyakorlatilag az ambiciózusabb diákoknak az alapképzéstől akár a doktori fokozat megszerzéséig ki sem kell lépni az intézmény falai közül.

2013-ban az akkor 75 éves Angol–Amerikai Intézetet az angol nyelv és irodalom képzés területén a világ 200 legjobb intézménye között rangsorolták.¹ 2003-ban az Intézet távoktatási programja elnyerte az *Európai Nyelvi Díjat*. 2001 során az Angol–Amerikai Intézet szervezésében került sor az első, Magyarországon megrendezett nemzetközi brit történelmi konferenciára, *Albion* címmel. Debreceni anglisták és amerikanisták hozták létre 1993-ban a *Magyar Anglisztikai Társaságot (HUSSE: Hungarian Society for the Study of English)*, az összeurópai szervezet (*ESSE*) magyarországi megfelelőjét. A HUSSE létrejöttében, fenntartásában, a kétévenként megrendezett nemzetközi konferenciák szervezésében a debreceni intézmény perdöntően meghatározó szerepet játszott: a szervezet 15 éven át szolgáló titkárát Debrecen adta; ugyancsak az egykori Angol Tanszék, illetve a későbbi Intézet delegált három elnököt a szervezet szolgálatára. Debrecen szervezte az eddig egyetlen magyarországi ESSE-konferenciát (1997). Az Angol–Amerikai Intézet 1997 után olyan angol nyelvű, négy félévre kialakított drámaspecializációs programot ápolt, melynek diákjai hazai és nemzetközi drámafesztiválokön számos előadói díjat nyertek. Mindezekről a tanszék-/intézettörténeti kötetben részletesen beszámolunk.

Egy nemrég publikussá tett interjúban, melyben egyetemünk egy ma már nyugalmazott professzora, aki közel öt évtizeddel ezelőtt kezdte el felsőfokú tanulmányait az intézményben, többek között ezt mondta:

[...] *büszke vagyok a nagy múltú Kollégium és a mai Debreceni Egyetem egykori diákjaira, érzem Csokonai, Kazinczy, Kölcsey, Arany, Móricz, meg a cívisváros szellemi közelségét. Büszke vagyok az egyetemre, az egyetemi campusra, az oktatói gárda agysejtjeiben felhalmozott tudásra, a tudományok magas szintű művelésére, a könyvek világára.*

Ugyancsak érdemes ezen a ponton idézni egy budapesti kollégát, aki személyes beszélgetésben néhány éve a következő megjegyzést tette:

„mindig szívesen jövök hozzátok a debreceni egyetemre. Többek között talán azért is, mert szakmai hírnevetek elismerésre jogosít, és lélekemelőnek találom az itteni egyetemi környezetet, magát a campust, a főépületet. Akik mindezt létrehozták és az utókorra hagyták, jó munkát végeztek”.

¹ QS (Quacquarelli Symonds Ltd. World University Rankings). A QS a világ elsőszámú rangsoroló hálózata karrier és oktatási ügyekben.

A gyanútlan látogató esete

Ha vendég, bármilyen rendű rangú elképzelt látogató, vagy éppen „idegen” felkeresni óhajtaná a „debreceni angol tanszéket”, hasznos, ha tudja, hogy a szóbanforgó intézmény valamilyen módon a Debreceni Egyetemhez kötődik; valójában annak egyik kapcsolt, sőt integrált oktatási egysége. Ugyanis, ha debreceni kontextusban „angol tanszékről” beszélünk, „tanszéken” az egyetemi szintű képzés valamely területének szervezeti-formai egységét kell, hogy értsük. Ezek a „valamely területek” valójában tudományágak vagy tudományszakok — a konkrét jelenben éppen a következők: anglisztika, amerikanisztika, észak-amerikanisztika, irlandisztika, kanadisztika (vagy kanadológia), ausztralisztika, genderekutatás, migrációkutatás, vagy éppen a Mexican Studies.

A tanszék fellelhetőségének és megtalálhatóságának kívánalma — a *hol* és a *hogyan* kérdése — már egy másik kapcsolatrendszer hív segítségül: a telefonkönyv logikáját. Tehát azt, hogy egy adott fogalmi bokor egyes részei hová sorolhatók. Itt és így dől el ugyanis, hogy a szóbanforgó fogalmiságban mi mihez igazodik. Miután ezt az egyetem *vis-à-vis* tanszék kapcsolatot is sikerül tisztázni, képzelt vendégünknek meg kell keresni az „angol tanszék” *helyét*. Előbb az egyetemi campuson, majd a Debreceni Egyetem patinás — és ikonikus iránypontnak, emblematisz mérföldkönek számító — főépületében. E pillanatban a látogató — ha tényleg kitart amellett, hogy felkeresi az „angol tanszéket” — már majdnem célba ért. Csupán az előcsarnokba kell még belépnie, egyikén a három hatalmas tölgyfakapunak. Onnan 14 lépcsőfok vezet fel a következő szintre, és ha képzelt látogatónk ezt a magaslati akadályt is legyűrve balra tekint, már messziről láthatja a kiírást: **Angol–Amerikai Intézet**.

Látszólag egyszerű az egész. Vagy mégsem? Látogatónk ugyanis kissé elbizonytalanodik: ő „angol tanszéket” keres, nem holmi „intézetet”. A biztonság kedvéért megkérdezi valakit a folyosón: jó helyen jár? Az „angol tanszéket” keresi. A válaszadó habozás nélkül az „intézet” feliratú üvegajtóra mutat: az ott az angol „tanszék”. Akkor hát tanszék vagy intézet? Netán a kettő ugyanaz? Igen is, meg nem is, avagy néha igen, néha nem? Makacs látogatónk nem adja fel: fél perc múlva be fog lépni az Angol–Amerikai Intézet üvegajtóján, hogy saját maga ellenőrizze az egyes ajtók fölötti kiírásokat. De előbb még rápillant az üvegajtó jobb oldalán található „ábrázolatokra”: hat bekeretezett képre, melyekről majd később fog kiderülni, hogy mindegyikük egy-egy *logo* —, szöveges és/vagy ikonikus jel vagy jelkép, és hogy ezeknek a logóknak fontos szerepük van az Intézet szakmai-tudományos profiljának megértésében. De most csak annyit látunk, hogy látogatónk a logókra pillantva értetlenül összeráncolja a homlokát. Tehát át az üvegajtón, be a folyosóra. Miután ezen a traktuson végigmegy, zavartsága fokozódik. Ugyanis — legnagyobb meglepetésére — nem talál **Angol Tanszék** kiírást.

Megkérdez hát újfent valakit: „hol van az Angol Tanszék?” Előbb egy diákforma lányhoz fordul: „az Angol Tanszéket keresem. Meg tudná mondani, hol találom?” A diákforma lány értően bólint, fél percet töpreng, majd elbizonytalanodik: „Kell, hogy legyen Angol Tanszék, hiszen magam is angolszakos vagyok. . . De nem tudnám pontosan megmondani, hogy hol is van, amit keres.” A látogató nem hisz a fülének. Odalép hát a folyosón egy tanárforma emberhez. Tőle is ugyanazt kérdezi. „A szó szoros értelmében olyan, hogy Angol Tanszék, ma már valójában nemigen létezik” — válaszol a tanárforma —, volt ugyan valaha egy ilyen nevű tanszék, de csak negyed századdal ezelőtt. Pontosabban: 1991-ig. Létezett ugyanis azt megelőzően egykoron egy Nyugat Nyelvek és Irodalmak Intézete, mely 3 tanszékből (angol, német, francia) állt és hét évig (1984–1991. január 1-ig) ilyen (3 tanszék, 1 intézet) felállásban működött. Azonban a politikai változások után a hirtelen óriásbévívé hízott, több mint 800 fős diákpopulációval megterhelt Intézet minden formai és fizikai keretet kinőtt. Az említett 3 idegennyelvi szak pedig önállósult. Az Angol Tanszék Angol–Amerikai Intézeté változott, mely előbb három, majd négy, majd ismét három tanszék intézményes szerveződése és oktatási-tanulmányi szövetsége lett. Létezik tehát ma — majdnem negyed évszázada — a régi, többé-kevésbé egységes és kisléptékű angol tanszék helyett három új egység: egy **Brit Kultúra Tanszék** (korábban *Angol Irodalmi Tanszék*), egy **Észak-amerikai Tanszék** és egy **Angol Nyelvészeti Tanszék**.

Létezik-e Angol Tanszék Debrecenben?

Angol Tanszék tehát nincs már a debreceni egyetemen, még hozzá közel negyed évszázada nincs. A megnevezés — talán a történelmi emlékezetben tárolt kitörölhetetlen jelenléte, netán éppen a kifejezés rövideje okán — mégsem ment ki a divatból. Ha a biztonság okáért mégis meg kellene határozni, hogy mit is értünk az összekapcsolt két szón („angol” + „tanszék”), elég, ha egyszerűen csak ennyit mondunk: az a hely, ahol az angolszakos diákok szakképzése — alapképzés, mesterképzés, doktori szintű képzés — folyik. Persze a fogalmi bicsaklás esélye továbbra is kísért. Például csak kevesen tudják, hogy a debreceni egyetem első angol tanszékének neve — a budapesti Pázmány Péter Egyetem gyakorlatát követve — **Angol Intézet** volt. De ez már rég elfelejtődött. A közbeszédben változatlanul a **tanszék** szó él tovább. Gondoljunk például az olyan szövegösszefüggésekre, melyekben az angol tanszék (vagy Angol Tanszék) összetétel nem is közvetlenül magára a fizikai környezetre utal, hanem *személyekre*: a tanszék munkatársaira, elsősorban az oktatói gárdára, mint például ebben a mondatban: „az ünnepségen az Angol Tanszék is megjelent”.

Mára a nagyobb hazai egyetemeken több (legtöbbször 2-3, ritkán 4) betagozódott tanszék egy adott intézet alárendelt egysége, és az így létrejött hierarchikus modell kialakulását diszciplináris elágazások, az 1980-as évek második felé-

ben a magyarországi felsőoktatásban felerősödő és kényszerű „intézetesdi” (a sokat emlegetett „trösztösítési kampány vagy mozgalom”: a főhatóság előbb tanszékcsoportok, majd intézetek létrejöttét szorgalmazta), a politikai klímaváltozás következtében a nyugati nyelvek szakképzéseiben érdekelt hallgatók számának robbanásszerű emelkedése, az oktatói stábok hasonló mérvű és ütemű kiteljesedése és tanszékek közötti migrációja idézte elő.²

A kötet, melyről ehelyütt szólok, egyetem történeti (pontosabban: tanszéktörténeti; még pontosabban: tanszék- és intézettörténeti) kiadvány, mely címében takarékosan utal közvetlen témájára, „a debreceni angol tanszék” (tehát a Debreceni Egyetem Angol Tanszékének) történetére. Amennyiben tisztázódik, hogy az idézőjelbe tett szavak egyértelműen a *debreceni egyetem* angol tanszékére utalnak, a diskurzus helyes mederben halad. De ne lepődjünk meg, ha azt halljuk, hogy mégis gondot okozhat az azonosító címkék szétválogatása. Az olvasó kedvéért tehát egyszerűsítünk, és próbát is teszünk. Első számú tesztkérdésünk a következő: létezik-e ma a Debreceni Egyetemen „angol tanszék”? A helyes válasz: nem! (Aztán, némi fejkavarás után megfogalmazódik, hogy igenis, létezik. Mármost, ha úgy beszélünk róla, mintha létezne). A kompromisszum kézenfekvő: fogadjuk el az „angol tanszék” megnevezést a ma létező Intézet leánykori nevének. A második tesztkérdés: létezett-e valaha? Mármost a tanszék. A helyes válasz: igen! A bizonytalanságok láttán persze hasznos, ha megkérdezzük: nem lesz-e netán értelemzavaró a kiadásra váró kötet címében a „tanszék” szó használata? Ez a veszély potenciálisan fennállhat, de a dilemmából van kiút: meg kell ismerni a szóbanforgó egység(ek) *történetét*. Ehhez nyújt segítséget *A debreceni angol tanszék története*.

Egy különös társszerzőség

A szóban forgó kötet tehát két személy munkája. Mi több, ez a produktum társszerzőségben készült, ami első megközelítésben arra hívja fel az olvasó figyelmét, hogy akadt egyszer Debrecenben két filosz, az Angol–Amerikai Intézet két valaha volt, aktív oktatója, akik néhány éve nem tudtak elég hamar határozott nemet mondani arra a felkérésre, hogy próbálják meg rekonstruálni az angol tanszék „sztoriját”. A felkérés azt sugalmazta, hogy a kiszemelt szerzők tegyenek kísérletet arra, győződjenek meg arról, vizsgálják meg annak lehetőségét, hogy sikerülhet-e visszanyerni a feledésből, meg az elsárgult — és időnként igencsak foghíjas — intézményi-kari-intézeti-tanszéki irattárakból a Debreceni Egyetem ma már egyik legnagyobb intézete történetének távolról sem zökkenő-

² Ilyen tanszékek közötti migrációnak foghatjuk fel a politikai változások idején néhány orosz-angol szakos képzettségű kolléga konjunktúrális átvándorlását a Szláv Filológiai Intézetből az Angol–Amerikai Intézet oktatói állományába (pl. Csontos Pál, Kecskés István, Lieli Pál).

mentes eseménysorát, a jelent is meghatározó, egykori történelmi vonatkozásait: intézményi kereteit, egzisztenciális alakító tényezőit, a gyakori tanulmányi és szerkezeti reformokat, a külvilág által diktált egyéb sorsfordulókat és a működési vonatkozásokat. Meg még ennek a történetnek azokat az elemeit is, melyek részben a személyes tapasztalat bugyraiból, hiteles tanúk emlékezetéből is feltárhatók, így a kapcsolt adatok tárának releváns része még visszanyerhető.

Ám nem árt, ha az olvasó tudja, hogy a szerzőpáros egyike sem történész. De amatőr voltukat remélhetőleg ellensúlyozta az a korai felismerés, hogy mindketten tudatában voltak a könnyelmű vállalkozás kockázatának, mely őket — botcsinálta historiográfusokat — a történetírás ihletője, Klió szolgálatába terelte. A két társszerző, miközben a szöveg kezdett alakot öltetni, mindvégig tudatában volt, hogy munkájuk több szempontból is bizonytalanságokkal és kételyekkel terhelt. Ebben sincs semmi meglepő, hiszen aki Kliót szolgálja, gyakran kényyszerül arra, hogy ingoványos talajon járjon.

De azért nem voltunk teljesen naív kezdők sem, hiszen tisztában voltunk legalább azzal, hogy mely dolgokon nem illik meglepődni. Például azon, hogy a történetírásban egyetlen történetnek számos elmondása létezhet. Hogy a történetírás egyike az ideológiával leginkább terhelt (mondhatnánk: „szennyezett”) diszciplináknak. Ezen sem kell meglepődni, hiszen a történelemelmondás és a történelemírás mobilis és le nem tisztult állapota e tudományág meglétének természetes létformája. Mondhatnánk azt is, hogy az ellenérdekeltségek (melyek minden ideológiai kifejeződés alapját képezik) megléte és a historiográfiába való betüremkedése várható és megmásíthatatlan állapot. Tudtuk tehát, hogy a historiográfia világát rivális értelmezések tarkítják, és hogy az egymással versengő értelmezések közötti súrlódás tetemes mennyiségű hőt gerjeszt. Azaz szenvedélyt. Azt is érzékeltük, hogy mindezek okán a munka sűrűjében a szerzőknek gyakori lojalitáspróbát is ki kell állni. Tudtuk, hogy mire figyelmeztet Tacitus *sine ira et studio*-ja és hogy mit sugalmaznak a historiográfia próbatételeiről szóló újabb keletű elméletek.

Ám azért a szerzőknek voltak titkos fegyverei. Ezek főleg azokból a megélt szakmai tapasztalatokból kristályosodtak, amelyeket a két szerző az évek során egységvezetői (tanszékvezetői, intézetigazgatói, kari [Pálffy professzor esetében: rektorhelyettesi is]) pozíciókban — mint megélt történelemből — felhalmozott. És még egy idevágó megjegyzés: az előbb a „lojalitáspróba” szót használtam, amely saját értelmezésünkben egyszerre két dolgot jelent. Egyrészt igyekeztünk tiszteletben tartani — és ahol lehetett, beszéltetni — a tényeket. Ösztönösen, no meg a belénk nevelt filológiai szobatisztaság elve alapján arra törekedtünk, hogy sem most, sem húsz év múlva ne kelljen szégyenkeznünk amiatt, hogy ezt az elvet nem tartottuk be. Másrészt viszont nem csupán a történelmi tényekhez igyekeztünk lojálisak maradni. Az Angol Tanszékhez is.

Az itt fennálló társszerzői viszonyoknak van/volt néhány olyan sajátossága, melyek igencsak egyedivé teszik a két szerző alkalmi társulását. A társszerzőség protokollja kölcsönös lojalitást és formai szimmetriák betartását feltételezi. Viszont e két szerző esetében leginkább az a szembetűnő, hogy a szó szoros értelmében nem tudunk elszámolni a „másik auktorral”. Mármint egyik a másikkal. Azaz: egyikünk a másikunkkal. Csak a munkájuk (a munkánk) következményeivel. Az esett meg ugyanis, hogy Pálffy István professzornak — egykori középiskolai orosz- és angoltanáromnak, majd később egyetemi kollégámnak — az ezredforduló előtt napvilágot látott néhány tanszéktörténeti írása.³ Különböző tanszéki/intézeti évfordulók apropóján ismételten felmerült az a tanszéki-intézeti igény, hogy létre kellene hozni, meg kellene írni és publikussá tenni az egykori Angol Tanszék történetét, a kezdetektől napjainkig. No de ki legyen a tanszéktörténet szerzője? Logikus volt az a javaslat, hogy legyen a vállalkozás gazdája Pálffy István professzor.

Egy napon, valamikor a kétezredik esztendő táján, Pálffy tanár úr megkért, hogy olvassak el néhány általa már megírt fejezetet, és mondjak véleményt. Ez meg is történt, és ekkor született meg kettőnk beszélgetései nyomán az a gondolat, hogy kellene valaki, aki megírná annak a korszaknak a történetét is — a mából visszatekintve az elmúlt 20-25 évről van szó — mellyel Pálffy professzornak, aki időközben egy másik hazai egyetem tanára lett, már nem volt eleven, mindennapi kapcsolata. Írtam egy próbafejezetet (ezt a szöveget egymás között „a torzó” megnevezéssel illettük), mely elnyerte partnerem tetszését. Érvelések, rábeszélések, meggyőzések következtek. Végülis elvállaltam a társszerzőséggel járó megtiszteltetést, persze a vállalkozás várható — valamint előre nem látható — nyűgeivel együtt. Úgy tűnt, hogy a projekt szárnyra kap, és megszületik a sokak által régóta várt tanszéktörténet. Vagy intézettörténet.

Ekkor azonban váratlan események történtek. Ezek legsúlyosabbika 2001. november 10-ére datálódik: váratlanul elhunyt Pálffy István professzor úr. Itt hagyott bennünket, és itt hagyta szerzőtársát is, engemet, néhány tucat gépelt oldalnyi kézirattal. A kézirat immáron mostohagyermek lett, és tőlem várta — mármint maga a kézirat —, hogy örökbe fogadjam. Azonban hamarosan a tanszéktörténeti projekt egy időre lekerült a napirendről, és az ezzel kapcsolatos jegyzetek, tervek, gondolatok kihűltek. Aztán, valamivel több, mint egy-két éve ismét kiderült, hogy egyrészt a közelgő évfordulók gondolatébresztő ereje, az

---

³ Elsősorban ez: „Az Angol Tanszék 40 esztendeje”. *A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve, 1978/1979*, valamint *Az Angol Tanszék története, 1938–2000*. (Kézirat).

egyetemtörténeti kiadványok időszerűsége és emiatti népszerűsége, a történelmi visszatekintésben látott egyetemi múlt pozitív ösztönző hatása nyomán mégis szükség lenne a szóbanforgó kiadványra. Ismét érvelések, rábeszélések, meggyőzések következtek. Más munkáimat hátrább sorolva, még egyszer nekiveselkedtem, hogy ismét ráhangolódjak a mikrotörténelem hullámhosszára és beletanuljak a tanszék- és intézettörténet bölcséletébe. Pálffy professzor úrnak is üzeni akartam: ha látja onnan felülről, hogy miben szorgoskodunk, azt is látnia kell, hogy nem hagytuk őt cserben.

A társszerzőség egyéb formai következményei

Szerzőtársam elvesztése azonban nem maradt bizonyos kényszerítő módusok és egyéb formai következmények nélkül. Mindenekelőtt megnőtt a szövegben az értelemzavaró kitételek előfordulásának esélye, és előtérbe került azok pontosításának kényszere. Miről is van szó? Az olvasó hamarosan észre fogja venni, hogy stílusértékében a többes szám első személyű szokványos retorika úgynevezett „szerzői többese” ebben a szövegben gyakran előfordul: „bemutatjuk”, „úgy gondoltuk”, „azt reméltük” stb. Előfordul, de leggyakrabban „nem igazi” szerzői többes funkcióban. Úgynevezett kényszeres retorikai alakzatról van szó ugyanis. Ami elsősorban annak tudható be, hogy bár közel másfél évtizeddel ezelőtt szerzőtársammal igyekeztünk a jövőbeli tervek minden lényeges vonatkozásában közös véleményt kialakítani, partnerem nem látta, mivel nem is láthatta akkor még az általam – Virágos Zsolt Kálmán (VZsK) által – megírt szövegek egy tizedét sem. Így nem olvashatta például ezt az előszót sem. Tudvalevő műhelytitok, hogy az előszók, bevezetések, felütések kétféle léptékben és ütemezésben íródnak: vagy a többi szöveggel egy időben, azokkal párhuzamosan, vagy csaknem a teljes munka befejezése előtt. Az előszó mint végső összegezés.

Mindezek ellenére meg vagyok győződve, hogy a tanszék- és intézettörténet egészével, az elmondás kiválasztott változatával, a levont következtetések irányával, a bemutatott ellenérdekeltségek feloldásával, a kiválasztott dokumentáció természetével Pálffy István, ha e pillanatban köztünk lenne, velem egyertéte. Hiszen – mindig is és mindketten – ugyanannak a „csapatnak” drukoltunk. Ebben a szövegben – a szerzői szándékok tükrében – a szerzői többes tehát nem megfáradt konvenció, hanem kényszerű buborékmegfogalmazás, mely abból a célból jött létre, hogy az olvasó valósan tudja elfogadni a tényközlésnek azt a módját, melynek során minden konkrét olvasási aktus csupán az egyik szerző szövegének „konzumálására” irányul, de a textus és a nyelvi jelzőrendszer mégis többes számot, tehát csapatmunkát diagnosztál. Hiszen végülis *két szerzőről* van szó. Még akkor is, ha adott pillanatban netán bizonyítottan is csak az egyik beszél. Ez az egyik oldal. A másik: miközben legutoljára

újraolvastam a befejezett opusz kéziratát, azt egyben szerzőtársamnak be is mutattam. Jelképesen.

Előfordul viszont, hogy a két szerző közül valamelyikünk számára a szerzői többes csupán halvány garanciát nyújt arra, hogy az olvasó egy adott narratív passzust csak és kizárólag egyetlen beszélő saját tulajdonának fogadjon el. Ilyen eset áll elő akkor, amikor a tárgyyszerű leírást szubjektív felhangok kísérik: a közelmúlt visszatekintő regisztere önelemző, énfelmondó, netán tépelődő vagy kimondottan önvizsgáló elemekkel dúsul. Az 1980-as évek végén és a következő évtized elején Pálffy professzor urat — mint magasan pozicionált egyetemi vezetőt (szerzőtársam ekkor egyszerre volt tanszékvezető és rektorhelyettes) — „teli-be kapta a történelem”. Naponta sarjadtak az új kihívások, kérdések és dilemmák. Ebben a kérdőjelekkel és imperativusokkal zaklatott térénumban előképek, minták és távlatok híján nehéz volt biztosra menni a helyes válaszok és döntések megtalálásában. Ráadásul egy addig ismeretlen korlátozó tényező is jelentkezett: elfogyott a szusz. Kezdték a feladatok elfelejtődni. A beérkező levelek kezdtek válasz nélkül maradni. 1988-ban elmaradt a tanszék 50 éves évfordulójának megünneplése. „Ez súlyos mulasztás volt — ismeri be szerzőtársam az erről szóló hatodik fejezet végén — „hisz az alapítás negyvenedik évfordulóját — tíz évvel azelőtt — sikeres nemzetközi konferenciával köszöntötte a tanszék, a mostani kerek évfordulóról pedig — legalábbis ez volt a látszat — elfeledkezett a tanszékvezetés, vagyis: elfeledkeztem én, mint tanszékvezető.” „Persze, ez így nem igaz — folytatja szerzőtársam önmaga vállatát —, gondolatban nagyon is magaménak éreztem az ötvenéves évforduló megünneplését, de sok köznapi gond nyomasztott, túl sok volt a bizonytalansági tényező, a legalább ’tűzoltást’ igénylő napi feladat; mindezek közepette sem a tanszék oktatóinak, sem nekem, mint vezetőnek, nem maradt szabad energiánk egy újabb, ünnepi jellegű szakmai rendezvényre, vagy akár csak egy egyszerűbb nyilvános megemlékezésre. Mindez legfeljebb magyarázkodás, semmiképp se mentség. . . ” — fejezi be tépelődését Pálffy István. Dicséret jár szerzőtársamnak — őszinteségéért.

A fenti gondolatmenet logikája arra szorít engemet — a túlélőt — hogy mégse játsszak bűjőcskát az olvasóval. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a szerzői többes védőpajzsát csupán ott alkalmazom, ahol ez a stiláris döntés nem halványítja a kifejezés pontosságát, erejét és igazságát. Ott, ahol bármelyikünk az átlagosnál erősebb figyelemfelhívó megoldást kíván alkalmazni (pl. Pálffy István többször is az „e sorok írója”, „e sorok írója [P.I.]” vagy „jómagam” megfogalmazással hívja fel hathatósan a figyelmet szerzői önmagára és azonosságára), a konkrét szerző konkrét stílusmegoldását tisztelemben tartom. Viszont ettől a ponttól kezdve, ha a magam nevében beszélek, egyes szám első személyben fogok megszólalni. Legtöbbször.

Ebben a kötetben az olvasóval való bűjőcska-játéktól egy másik értelemben is el fogok tekinteni. Ennek értelmében egyszerűen arról van szó, hogy a kötet

bármely befogadójának joga van tudni, hogy melyik szövegrész melyik társszerző tollából származik. Ehelyütt közreadok egy rövid útitérképet, mely alapján könnyen ki lehet sakkozni, hogy ki az egyes fejezetek szerzője. Tehát: a második fejezet – [2] **„EGY MÁSIK ANGOL TANSZÉK”: SZÜLETÉS ÉS KORAI HALÁL (1938–1944)** – Pálffy István munkája. Ugyancsak az ő írása a [3] **„ISMÉTLI ÖNMAGÁT A TÖRTÉNELEM?: 1945–1949** című harmadik fejezet, valamint az ezt követő három fejezet is az övé: [4] **RÖGÖKÖN ÁT: 1957–1976**, [5] **A CSILLAGOK FELÉ?: 1976–1988**, és a [6] **MÉGISCSAK RÖGÖSEK AZOK AZ UTAK: 1988–1990**. A Pálffy által létrehozott – többé-kevésbé időbeli sorrendben megírt – tanszéktörténet a kezdetektől 1990-ig tart. Az összes többi fejezet, szöveg Virágos Zsolt munkája. Szerzőtársam fejezeteiben – elég, ha újraolvassuk a fejezetcímeket – visszatérő toposz a „rög” kontra „csillag” motívum, valamint – ki nem mondva – a „borúra derű” kontra „derűre ború” kifejezések, melyek alkalmasan utalnak a tanszék történelmi útjának le- és felívelő szakaszaira. De fejezeteken átnyúló metafora lehetne például a „reform reform hátán” kitétel is, mivel ez a jelenség a vizsgált időszak tetemes részére igaz lenne.

Tudásvagyon, nemzetközi léptékek, konjunkturális presztízs

Az olvasó talán az eddigiek alapján is észlelhette, hogy a rendszerváltást közvetlenül megelőzően az egyetemi közéletben és közbeszédben az Angol Tanszék, illetve az Angol–Amerikai Intézetet növekvő konjunkturális presztízs övezte. Dacára annak, hogy a klímaváltás előtt a politikai szelek nem mindig voltak kedvezőek. Ne feledjük, amiről korábban már szóltam: voltak évek, amikor a debreceni (és a szegedi) angolszakos képzést a főhatóság szüneteltette. Az 1989-es politikai fordulat után viszont egyértelműen megmutatkozott az Intézet – az intézetünk – minősített oktatói iránti kereslet. Ezt elsősorban az eredményezte, hogy az egyetem fokozatos kiteljesedésével látványosan megnőtt az intézmény által birtokolt – és mozgósítható – tudásvagyon szerepe. Az intézmény nemzetközi kapcsolatainak beindulásával, a külföldi diákok tömeges érkezésével egyre nagyobb igény jelentkezett megbízható nyelvismerettel rendelkező, szakmai-tudományos szempontból hiteles, széles látókörű, netán külföldi egyetemi oktatási tapasztalattal is rendelkező vezetőoktatókra. És hamarosan eljött az a kivételes alkalom, amikor Abádi Nagy Zoltán professzor személyében az Angol–Amerikai Intézet rektort adott a Kossuth-egyetemnek.

Az ezredévforduló előtti évtizedben folytatódott az a már az 1960-as években elkezdődött – és akkor még igencsak kivételesnek számító – szakmai alkalmak sorozata, melyek lehetőséget adtak arra, hogy a tanszék oktatói külföldi egyetemek vendégtanáraiként is megmutassák felkészültségüket. A mai Angol–Amerikai Intézet közel kéttucatnyi oktatója tanított huzamosabb ideig brit

(avagy más európai: finn, német, román, lengyel, szlovák) avagy tengerentúli (főleg USA-beli, kanadai és ausztrál) felsőfokú intézményekben. Két egyetem, az USA-beli Indiana Egyetem és a Londoni Egyetem *School of Slavonic and East-European Studies* elnevezésű kara voltak az első fogadó felek, majd cserepartnerek. Az Angol Tanszék végzett szakemberei közül 1964-től Doszkocs Tamás egy, Virágos Zsolt két tanéven át (1965–67) volt az USA-beli Indiana Egyetem Ural-Altaji Tanszékének oktatói munkatársa (*Teaching Associate*). Őket követte később az oktatói munkatársi lektori poszton ugyanott Szaffkó Péter (1981–1983), Kontra Miklós (1984–1986), Bökéné Bársony Olga (1986–1988).

A megváltozott lehetőségek érzékeltetésére válasszuk ki két kolléga esetét. Szolgáljon példaként Szaffkó Péter a későbbi brit tanszék és Bársony Olga a későbbi nyelvészeti tanszék oktatója. Kettejük külföldi egyetemeken felmutatott szakmai-tudományos teljesítménye különösen látványosan dokumentálja, hogy milyen magas határfokkal lehetett élni azokkal a tudásgyarapító, nyelvi jártasságot pallérozó és kultúraterjesztő lehetőségekkel, melyek már az 1980-as évektől mindmáig hasznosíthatók voltak. Szaffkó Péter az 1990–92 években három félévet töltött vendégtanárként Kanadában a torontói York Egyetemen, valamint két alkalommal a Londoni Egyetem (Royal Holloway) Színház és Dráma Tanszékén. Külföldi tapasztalatai nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy később reá bízták a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Angol Tanszékének vezetését és az új képzési program megszervezését (2001–2008). Ezt a nagyváradi egyetem *Pro Universitate Partium* kitüntetéssel ismerte el.⁴ Szervezési képességét Szaffkó Péter országos érvényű tantárgyi reformbizottságok – például a bolognai folyamatként ismertté lett rendszer vonatkozásában – magasan pozícionált tisztségviselőjeként is meggyőzően bizonyította. Eddigi vendégtanári teljesítményét gazdagítják olyan jelenlegi megbízásai is, mint a poznani Üzleti Főiskolán (2011–) és a nagyváradi Emanuel Egyetemen (2012–) vállalt feladatai. Bársony Olga ugyancsak dicséretesen élt a felkínált lehetőségekkel. Miközben az Indiana Egyetemen (IU) az 1980-as években eltöltött két tanév során ellátta vendégtanári feladatait, még arra is talált időt és energiát, hogy magszteri (MA) fokozatot is szerezzen a fogadóegyetem nyelvészeti programjában. Az IU-ra később is visszatért, rövid kiutazást igénylő kutatómunkákra, 2002-ben pedig Intercultural Pragmatics témakörben intenzív, tömbösített kurzust tartott a finnországi Joensuu Egyetem Angol Tanszékén. 2005-ben féléves Fulbright-kutatóösztöndíjjal ismét az USA-ban folytatott tanulmányokat a Michigan állambeli Ferris State Universityn.

A Londoni Egyetem nagy presztízsű Szlavisztikai és Kelet-Európai Tanulmányok Karának magyar programja, melynek Magyarországra vonatkoztatott

---

⁴ A díjat Szaffkó Péter 2014. október 2-án vette át Nagyváradon.

szerződése 1967-ben került aláírásra, több mint másfél évtizeden át szintén stabil fogadó- és cserepartnernek bizonyult. E kulturális csereprogram keretében több debreceni szakember is oktatott Londonban, mint kijelölt lektor: Pálffy István (1972–1975), Egri Péter (1977–1979), Csapó József (1982–1987), Hollósy Béla (1987–1992).⁵ Feltételezhetjük, hogy a másfajta szemlélet, a tágabb horizontok, melyeket a külföldi oktatási intézményekben eltöltött évek tapasztalata hozhatott, jótékony hatást gyakorolhatott az említett kollégák gondolkozására, valóságtudatára, általános hozzáállására. Más szavakkal: kompetencia- és képességépítésére, mobilizálható tudásvagyonára. Feltételezhetjük például, hogy Pálffy István, aki itthon többek között dékánhelyettes, a BTK megbízott dékánja (is) volt, és aki rektorhelyettesként az egyetem külkapcsolatait is felügyelte, a Kosuth-egyetemen, hasznosan tudta kamatoztatni és tükröztetni megszerzett tudásvagyonát.⁶

Hosszú listában áll össze azoknak a kollégáknak a neve, akik a fentebb említetteken kívül teljes egyetemi féléletet vagy tanévet töltöttek vendégtanárként valamely külföldi egyetemen vagy egyetemeken. Abádi Nagy Zoltán megszakítás nélkül három teljes tanévet (1987–1990), később (1998–2000) újabb két évet töltött vendégtanárként USA-beli egyetemeken (Minnesota, Oklahoma, Kalifornia, Texas); ugyancsak vendégoktató volt a finnországi Joensuu Egyetemen, valamint a Salzburgi Amerikanisztikai Szemináriumon. A „hőskorban” Virágos Zsolt két tanévet (1965–1967) töltött oktatói munkatársként az Indiana Egyetem bloomingtoni campusán, majd az 1990-es évek elején Fulbright Fellow-ként amerikai irodalmat és kultúrát tanított a Minnesotai Egyetem angol tanszékén. Később tanított még Finnországban és mintegy négy esztendőn át a Nagyváradra Partiumi Keresztény Egyetem angol tanszékén. Rácz István egy teljes tanévet (1991–92) oktatott a finnországi Joensuu Egyetem Angol Tanszékén, és prominens tagja volt annak a Nagyváradra éveken keresztül (2001–2008) átjáró oktatói csapatnak, mely lehetővé tette, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemen felsőfokú angolszakos képzés jöhessen létre. Itt jegyzem meg, hogy nagyváradai átjáró vendégtanári munkában ugyancsak aktívan részt vettek a debreceni Angol–Amerikai Intézetből Csapó József, Pelyvás Péter, Glant Tibor, Hollósy Béla, Bársony Olga, Nagy Tibor, Borus György, Németh Lenke, Cserép Attila, Lieli Pál.

---

⁵ Hollósy Béla összesen öt évet töltött Angliában; ebből négyet lektorként, egyet — az utolsót — ösztöndíjasként.

⁶ Avagy gondoljunk Abádi Nagy Zoltán rektori megbízatását követően arra a felkérésre, melynek értelmében őt a nemzetközi programokkal foglalkozó rektorhelyettesi posztra kérte fel az új rektor. Aligha tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy ebben a felkérésben hathatósan tükröződött az a jóval több, mint fél évtized, melyet Abádi Nagy külföldi — elsősorban nagy USA-beli — egyetemek kutatójaként és vendégprofesszoraként töltött el.

Az évekkel ezelőtt elkezdődött és ma is folyamatosan tartó vendégtanárságok közül — a szolgálat időtartamát tekintve — valószínűleg hamarosan csúcstartónak fog számítani az a szakmai-tudományos kapcsolat és pozíció, melyet Séllei Nóra professzornő tölt be a szlovákiai Katolicka Univerzita v Ruzomberku (Catholic University in Ruzomberok) nevű intézményben, ahol kolléganőnk hat esztendeje (2008. szeptember óta) folyamatosan magasan pozícionált funkciót tölt be. Az említett egyetemen az oktatási penzum⁷ teljesítésén túl Séllei Nóra „garantor” funkcióban szolgál. Ez azt jelenti, hogy reá vannak akkreditálva a kinti — általa képviselt és a fogadóintézményben általa meghonosított — oktatási programok. A debreceni kollégák közül a csúcstól egyelőre Szaffkó Péter tartja, aki kilenc évig volt a Partiumi Katolikus Egyetemen az ottani angol Tanszék megszervezője és vezetője. A későbbiek folyamán a nemzetközi lehetőségek egyre inkább kiterjedtek. Ezekről részletesen szólok a könyv „Külkapcsolatok, nemzetközi programok” című (tizenötödik) fejezetében,

Kötődések:

a debreceni Nyári Egyetem és a kiemelt nemzetközi nyelvtanfolyamok

Ugyancsak látványosan megnőtt a debreceni Nyári Egyetem azon tisztségviselőinek, munkatársainak száma és aránya, akiket az egykor volt Angol Tanszékről, illetve az Intézetből verbuváltak. Nagy volt a kereslet irántuk, már csak nyelvtudásuk miatt is, nem is szólva külföldi egyetemeken szerzett nyelvoktatás-módszertani és lektori tapasztalatokról. A Nyári Egyetemet mint intézményt ugyancsak vonzóvá tette a szolgálatért járó fizetség. Az egykori Angol Tanszékről legelőször Korponay Béla vállalt titkári feladatokat (1967) a Nyári Egyetem hasznára, majd 1971-ben Abádi Nagy Zoltánt szintén titkári teendővel bízták meg. A csúcstól sokáig Gellén József tartotta, aki előbb titkár volt (1976–1978), majd ügyvezető igazgató (1990–1994; 2001–2009). Lieli Pál előbb szervezőtitkárságot vállalt négy teljes esztendőre (1974–1978), majd csaknem egy évtizeden át a debreceni Nyári Egyetem ügyvezető igazgatója volt (1994–2001), Pálffy István korábban több mint egy évtizedig szintén ügyvezető igazgató volt (1979–1989). Ezt követte/követi a „Szaffkó Péter-korszak”: Szaffkó előbb 1979–1981-ig szervezőtitkár volt, majd 2009 óta — máig is — ő a látványosan megújult és megreformált intézmény ügyvezető igazgatója. Az Angol–Amerikai

---

⁷ Séllei Nóra oktatási menüje a Katolicka Univerzitán a következő tantárgyakból tárgyasul: *Gender Studies; Short Stories by Women Writers, 19th-century Women Writers, the Brontë Sisters, Virginia Woolf, Film/Literature and Adaptation; Film and Gender*. Itt jegyzem meg, hogy néhány hónapja az Intézetünkben két oktató — Pelyvás Péter (docens, Angol Nyelvészeti Tanszék) és Kalmár György (adjunktus, Brit Kultúra Tanszék) — is csatlakozott a Katolicka Univerzitra átjáró-áttanító projekthez. Funkció szempontjából mindketten szubgarantoroknak számítanak.

Intézet még egy oktatója, Csontos Pál ugyanott — ugyancsak 2009-től — tanulmányi igazgató. Mindezen túl társalkodó diákként, *contact student* minőségben, valamint nyelvtanárként, előadóként még az eddigieknél is jóval több kolléga dolgozott már és/vagy dolgozik továbbra is a debreceni Nyári Egyetemen, például Bársony Olga, Bényei Tamás, Dávid Gyula, Doszkocs Tamás, Gula Marianna, Hudácskó Brigitta, Kontra Miklós, Lieli Pál, Rácz István, Sankó Gyula, Séllei Nóra, Tóth Ágnes, Venkovits Balázs, Virágos Zsolt. Ezen legutoljára említett kolléga három nyáron át szinkrontolmácsolást is vállalt: a naponta elhangzó előadásokat — tolmácsfülkéből — fordította szinkronban angolról magyarra vagy magyarról angolra. Az angolra fordítás volt a gyakoribb. Számottevő teljesítményként említendő még a Nyári Egyetem berkein kívül is ismert *Hungarolingua* nyelvkönyv sorozat, melynek elkészítésében igen fontos szerepet játszott Laczkó Tibor, aki Rácz Edittel társszerzőségben *Magyar üzleti nyelvkönyvet* is írt. (Lásd ezzel kapcsolatban „Önálló kötetek” című, tizenhetedik fejezetünket.).

Külön említést érdemel, hogy az 1970-es években az akkori Angol Tanszék külkapcsolatait és nemzetközi programjait olyan államközi megállapodásokból kinövő feladatok is színezték, mint 1973-ban a vietnámi háború végén az ázsiai országba nemzetközi ellenőrző és felügyelő csapatként kiküldött négy nemzet **magyar katonatiszti kontingense** számára a kiutazás előtti egy év során szervezett intenzív angol nyelvtanfolyam működtetése. A nyelvtanfolyam tanárai szinte kivétel nélkül az akkori Angol Tanszék oktatói voltak. A katonatiszti angoltanfolyam sikeresnek bizonyult, és a később Vietnamból hazatérő tanítványaink elismeréssel adóztak a tanszéki oktatói stábnak a befektetett munkáért és a szakmai hozzáértésért. A közel egy évig tartó nyelvtanfolyam valóban intenzív volt: minden hétköznapra 5 órányi kemény munka volt beállítva, melyhez az egyéni készülés is több órányi kiegészítő terhelésként jelentkezett. A fentihez hasonló intenzív menetet diktáló tanfolyam volt az 1979/80-as tanévben az a mintegy 35 fős **etiópiai** diákcsoport számára fenntartott nyelvi kurzus, melynek résztvevőit magyarra tanítottuk. Angolul. Ezt követte, ugyancsak egy évig, a **libiai** diákok számára szervezett magyar tanfolyam. A vonatkozó elképzelés az volt, hogy ezeket az afrikai diákokat majd egy magyarországi felsőfokú intézmény fogja kiképezni arra, hogy humán erőforrásként szolgáljanak egy saját hazájukban építendő vasútvonal létrehozásában. Ezek a nyelvi felkészítő tanfolyamok a mai külföldi hallgatói képzés szakmai előzményének tekintendők.

Az elmúlt tizenöt év során az Intézet nemzetközi kapcsolataiban az egyik legnagyobb szakmai kihívás és egyben az Intézet létének egyik fontos magaslati pontja volt az évekig tartó **nagyvárad vendégtanítás**. „Felkértek bennünket — emlékszik vissza Szaffkó Péter akkori intézetigazgató egy 2005. novemberében kelt beszámolóban —, hogy segítsünk megszervezni a nagyvárad Partiumi Keresztény Egyetemen (PKE) egy minden hagyomány és infrastruktúra nélkül be-

indítandó angol főszakot. 2000 decemberére [Kiss Attila nagyvárad kolléga közreműködésével] elkészítettük az ottani akkreditáláshoz szükséges dokumentumokat, amelyek alapján 2001 márciusában a romániai Oktatási Minisztérium engedélyezte a szak beindítását 2001 őszén. Az oktatás azóta is zökkenőmentesen zajlik, az Intézetből több mint 10 kolléga vett részt a képzés különböző szintjein, és az első évfolyam 2005-ben a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemen le is tette az államvizsgát. Nagy öröm volt mindannyiunk számára az a tudat, hogy mindegyik végzős hallgatónk sikeresen vette az akadályt, amivel az ottani tanszék hírnevét sikerült megalapozni.” Megjegyzem, hogy azóta több volt romániai tanítványunk a debreceni egyetem Angol–Amerikai Intézetének doktori iskolájában folytatott tanulmányokat, ahol PhD-fokozatot szerzett. A PKE angol tanszéke időközben szakmailag megerősödött és „önállósult”, így nincs már szüksége a debreceni kollégák intenzív szakmai figyelmére és közvetlen segítségére. De továbbra is szívesen látjuk Debrecenben mindazokat a határon túlról érkező diákokat vagy már diplomás kollégákat, akik az Intézet, vagy a DE könyvtárában akarnak kutatómunkát végezni.

Nézőpontok és időutazások

Most rövid időutazásra hívom az olvasót. Javaslom, hogy képzeletben egy koordináta vízszintes tengelyét osszuk be 75 egységre (ha netán mégis 75+1 rovátkát jelölünk ki, megúszunk egy kegyes csalást), mely megfelel annak a 75 (vagy 75 + 1) esztendő idõtartamnak, mely 1938 óta a debreceni angol tanszék létezését jelöli. Vegyünk fel a haladványban négy nézőpontot: (1) az első az Angol Tanszék megszületését jelöli, illetve azt a 6 esztendőnyi tartamot, melyet szerzőtársam, Pálffy István professzor a [2] fejezetben a „születés és korai halál” megfogalmazással érzékeltet. Az időutazás második kiválasztott nézőpontja (2) legyen a tanszék történetének az a rövid pillanata, amikor az intézmény okkal és még valóban a *tanszék* névre hallgatott, de már egy nagyobb egység (Nyugati Nyelvek és Irodalmak Intézete) részeként az események sodrását érezve és ki nem mondva, már készült egy másfajta intézeti létre. A harmadik nézőpont (3) legyen egy konkrét nap, mondjuk 2014. december 17. A második és harmadik nézőpontot – azaz tanszék- és intézettörténeti létállapotot – táblázatok fogják illusztrálni, melyekhez majd rövid magyarázatok társulnak.⁸

Itt jegyzem meg, hogy az első nézőpontnak (1) megfelelő tanszékképet nem mutatja be táblázat; ugyanis nincs mit táblázatban bemutatni. Erről a második világháború előtti képzési-oktatási létállapotról röviden csak annyit mondok, hogy a két világháború közötti felsőoktatásra jellemzően a debreceni bölcsészkaron is ún. „egyszemélyes tanszékek” működtek, azaz egy tanszék oktatója egy

⁸ Ennek áttekintéséhez már a jelen naptári évben kiadandó tanszéktörténeti kötetet (*A debreceni angol tanszék története*) célszerű használni.

professzor volt: „nyilvános rendes” vagy „nyilvános rendkívüli” tanár. Ez a professzor tartotta a tanszabadság értelmében az összes szemináriumot és előadást. Ez azt jelenti, hogy Fest Sándor – hiszen most elsősorban róla szólok – világnézeti, ideológiai és konkrét politikai értelemben „a maga ura volt”: szabadon választhatta meg, illetve határolhatta be a tananyagát. Ugyanakkor Fest Sándor köteles volt átfogó ismeretanyagot nyújtani a hallgatóinak, akik szabadon dönthették el, hogy melyik tanárnál milyen tárgyat kívánnak hallgatni. Az oktatói stábot az Angol Tanszék kezdeti éveiben legtöbbször maga a professzor jelentette; szerencsés esetben létezett tanszéki asszisztencia: díjas, díjtalan gyakornokok, tanársegédek, magántanárok (pl. középiskolai tanárok), nyelvi lektorok. Fest Sándornak jobbára egyedül kellett megbirkóznia az oktatási terheléssel. Amikor nem, az asszisztencia egy, legfeljebb két személyből állott. Ez még Ország László korai debreceni éveiben is így volt.

A második létállapotot regisztráló gyorsfelvétel (2) – ez időben majdnem pontosan megegyezik az 1989-es rendszerváltással – a következő táblázat mutatja be, kommentárokkal. **N.B.:** az intézet részeként affiliált egykori Angol Tanszéknek ez az utolsó hivatalos jelentkezése – ezen a néven. Következzen tehát köztes megállóként az a rész, melynek címe „*Pillanatfelvétel az Angol Tanszék oktatói állományáról az 1989. esztendőben*”:

		NÉV	BEOSZTÁS	TUD.CÍM/ FOKOZAT
(1)	1	Pálffy István	egyetemi tanár tanszékvezető	tudomány doktora
(2)	1	Korponay Béla	docens	kandidátus
(3)	2	Abádi Nagy Zoltán	docens	kandidátus
(4)	3	Virágos Zsolt	docens	kandidátus
(5)	4	Szilassy Zoltán	docens	kandidátus
(6)	1	Bóké né B ársony Olga	adjunktus	doc. univ.
(7)	2	Csapó József	adjunktus	doc. univ.
(8)	3	Hollósy Béla	adjunktus	doc. univ.
(9)	4	Gellén József	adjunktus	doc. univ.
(10)	5	Molnár Judit	adjunktus	doc. univ.
(11)	6	Rácz István	adjunktus	doc. univ.
(12)	7	Szaffkó Péter	adjunktus	doc. univ.
(13)	1	Laczkó Tibor	tanársegéd	doc. univ.
(14)	1	Katona Gábor	tudományos ösztöndíjas	

(15)	1	Donald E. Morse (USA)	Fulbright- vendég­tanár	PhD
(16)	2	Simon R. Smith (Nagy-Britannia)	angol lektor (British Council)	MA

Ez a súlypontozottan hierarchizált lajstrom, melynek csúcsán a legmagasabb kvalifikációt (a Magyar Tudományos Akadémia által nyilvános vitában sikeresen megvédett értekezésre adományozott D.Sc. fokozatot; D.Sc. = Scientiae Doctor [latin]) birtokló személy (legtöbbször egyetemi tanár, professzor) áll, formailag megfelel legtöbb „klasszikus” vagy „szokványos” egyetemi tanszék szintezetten minősítő név- és adatsorának. (Lajstromunk persze formailag éppúgy megfelelne katonai alakulatok létszámmellenőrző listájának, a tábornoctól a közlegényig. A közlegény vigasza csupán az lehetett, hogy életkora hosszú távon az ő javára dolgozott.)

A debreceni angol tanszékre mindig jellemző volt, hogy azok az egységvezetők, akik a tanszék felépítéséért és karbantartásáért feleltek, az oktatói stáb kiválasztásában és irányításában mindenekelőtt a szakmai-nyelvi-tudományos kompetencia mindenhatóságát hangsúlyozták. Ebben sem a Kádár-korszak minisztériumi funkcionáriusai, az egyetemi-kari ideológiai vezetők és a kiadók sem tudták őket megingatni. Az Angol Tanszék fenti bemutatásában, ha szélsőségesen takarékos minősítést kellene adnunk a felsorolt oktatói gárdáról, talán leginkább azt mondhatnánk, hogy „lám, itt egy ütöképes stáb”. Nem csak azért, mert a későbbiek során ez a névsor összesen hat professzor nevét is sorba állította, hanem azért is, mert ezek a kollégák erkölcsileg egy nemes cél érdekében elkötelezett szakemberek voltak. És a tanszéknek drukoltak.

Számvetés

Rövid kitérőt javaslok, melyben beszámolok olvasóimnak a leginkább perdöntő bekövetkezett változásokról. Mint várható, a mai napról visszatekintve ez a névsor alaposan megváltozott. A felsorolt oktatók közül **Pálffy István** professzor a Miskolci Egyetem Angol Tanszékének *professor emeritus*aként ment nyugdíjba, majd Debrecenbe visszatérve az Angol–Amerikai Intézet Angol Irodalmi Tanszékének szakmai-tudományos tanácsadója, egyben óraadója lett. Elhunyt Debrecen városában 2001. november 10-én. **Korponay Béla** a későbbiekben (1992-ben) az MTA-nál tudományok doktora fokozatot szerzett, egyetemi tanárrá nevezték ki, a KLTE *professor emeritus*aként nyugdíjba vonult, és szakmai-tudományos tanácsadóként, valamint óraadóként szolgál az Angol Nyelvészeti Tanszék képzési programjában, melyben **Csapó József** adjunktus ugyancsak nyugdíjas óraadóként tevékenykedett. Ő — Csapó József — korábban csaknem

egy évtizedig a CETT igazgatója volt, és végül az Angol Nyelvi és Módszertani Tanszék vezetőjeként ment nyugdíjba 1998-ban. **Abádi Nagy Zoltán**, **Virágos Zsolt** és **Rácz István** azóta szintén D.Sc. fokozatot szerzett. Közülük Abádi Nagy és Virágos professzorként ment nyugdíjba. Abádi Nagy egy évig (1992–1993) a KLTE BTK dékánja, majd két éven át (1993–1995) a debreceni Kossuth-egyetem rektora volt. 1993-tól 2009-ig az amerikai-brit doktori program vezetőjeként szolgált. Jelenlegi titulusa *professor emeritus* (azaz nyugdíjállományba vonult, de szakmailag továbbra is aktív professzor). **Virágos** jelenlegi titulusa *ny. egyetemi tanár*. **Molnár Judit** kandidátusi fokozatot, majd habilitációt szerzett, egyetemi docenssé nevezték ki, a kanadisztika nemzetközileg is ismert és elismert szakembere lett, a DE Észak-amerikai Tanszékének vezetőoktatójaként a Debrecenbe telepített *Canadian Study Centre* megbízott vezetője. Az egyik legtöbbet utazó szakember (1987 óta ez tizenhat, Kanadába irányuló kiutazást jelentett, közel hetven hónap összidőtartammal; három évig (1997–2000) az Észak-amerikai Tanszék vezetője volt. **Laczkó Tibor** ugyancsak nagyívű pályát futott be: szakmai-tudományos téren 1994-ben a nyelvtudomány kandidátusa lett, 2000-ben habilitációt szerzett; 2011 óta másodízben is az Angol Nyelvészeti Tanszék vezetője, 2007 és 2010 között a DE BTK dékánja volt, jelenleg a nyelvészeti doktori program vezetője. **Szaffkó Péter** habilitált, egyetemi docenssé nevezték ki, több mint egy évtizeden át (1998–2009) egyszerre volt az Angol–Amerikai Intézet igazgatója és a KLTE Angol Irodalom/Brit Kultúra Tanszék vezetője; **Hollósy Béla** folytatta tudományterületén (angol leíró nyelvtan, igei csoportok, számítógépes lexikográfia, korpusznyelvészet stb.) a szakmai-tudományos kutatómunkát. Négy évig volt vendégtanár a Londoni Egyetemen. **Gellén József** egészségügyi okokból lemondani kényszerült ígéretes amerikanisztikai egyetemi karrierjéről; később éveken át a debreceni Nyári Egyetem menedzselésével foglalkozott. **Katona Gábor** 1990-ben elhagyta az Angol Tanszékét és a KLTE BTK Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézet oktatója lett. **Donald E. Morse** egyetemi tanárt, aki az USA-beli Michigan államban levő Oakland University professzoraként járt először tanszékünkön és intézetünkben, számos szoros kötelék kapcsolja Debrecenhez. 1999 decemberében egyetemünk díszdoktorrá fogadta. Máiig is ő az egyetlen külföldi tudós, aki Országgh László-díjban részesült. A számos egyéb kötelék között említésre méltó, hogy felesége (Bertha Csilla) magyar állampolgár, Intézetünk nyugalmazott docense. **Simon R. Smith** nyelvi lektort és feleségét a British Council új állomáshelyekre (először Prágába) akkreditálta. **Szilassy Zoltán** fiatalon, ötvenkét éves korában (1947–1999) távozott az élők sorából. Addigra angol nyelvű monográfiája jelent meg egy USA-beli kiadónál (1986), docensi posztra kapott kinevezést (1987) a KLTE Angol Tanszékén. Irodalomtudományi írásain kívül közismert volt szépírói, költői és műfordítói tevékenysége. Az Intézet

ugyancsak elveszítette tisztelt és kedvelt nem oktató munkatársát **Rácsai Jánosné Mártát**, akit 2001. október 10-én kísértünk utolsó útjára.

Ez volt tehát a második számú ellenőrzési pontunk, mely tanszéktörténeti számításokat figyelembe véve megelőzte az intézetté válás nagy vízválását. Ígéretemhez híven most haladunk a negyedik (4) ellenőrzési ponthoz, mely immáron a 75 év + 1-es évforduló idejét idézi. Mégis azt javaslom, hogy a precízebb orientáció kedvéért vessünk egy rövid pillantást azokra a pótlólagos létszámértékekre, melyek az ezredforduló utáni két évben jellemezték az Intézet munkáját. Legyen ez a röpké, nevek nélküli, 6-soros kiegészítés a harmadik pillanatfelvétel. Íme:

Az ezredfordulón az Angol–Amerikai Intézet négy tanszéke főállású oktatóinak száma 45 (2 egyetemi tanár, 8 docens, 13 adjunktus, 21 tanársegéd, 1 nyelvtanár); a főállású nem oktató dolgozók stábjára 11 főt számlál (4 könyvtáros, 2 intézeti titkár, 2 előadó, 1 reprográfus, 1 hivatalsegéd, 1 gondnok). Az intézeti tanszék oktatói tevékenységét a 2000–2001. tanévben hat külföldi vendégtanár, két professor emeritus és féltucatnyi óraadó (félállású alkalmazott, PhD-hallgató, ötödéves demonstrátor) segítette.

N.B.: Felhívom olvasóim figyelmét, hogy a további releváns részleteket a hamarosan kiadandó monográfiában — *A debreceni angol tanszék története* — keressék. Kedvcsinálóként válogatást adok, vegyes tematikus elrendezésben, a kötet 17 (+1) fejezetében (és több mint ötven alfejezetében) bemutatott témák tömörített listájából:

Az Angol–Amerikai Intézet létrejötté, szerkezeté. Egységvezetők és tisztségviselők. Hallgatói létszámadatok. Megjegyzések az oktatói stábról az elmúlt két évtized tükrében. Új szelek: a rendszerváltás után. Az angol szakképzés az ezredforduló éveiben. Az oktatási egységek új rendje. A bolognai folyamat. Oktatási-kutatási irányok. A szakképzés földrajzi és diszciplináris leágazásai. Amerikanisztika, kanadisztika, irlandisztika, ausztralisztika, *Mexican Studies*, Az Intézet kutatóközpontjai. Az ATK és a „negyedik tanszék”. Doktorátus és habilitáció. Az Intézet információs státusa. Az intézeti könyvtár. A szakmai-tudományos kiadványokról. A tudományos diákkör; Az OTDK tényanyagának összefoglaló táblázata. Külkapcsolatok, nemzetközi programok. Vendégtanárság. Az *ESSE* és a *HUSSE*. Az Országgh László-díj. Professzorportrék (10+1 portré). Önálló kötetek a kezdetektől napjainkig.

Mindezt számos egyéb, közérdeklődésre számot tartó téma egészíti ki (diákszínházi, a város és az egyetem kapcsolata, az Intézet saját (házilag előállított) információs anyagai. stb.). A Függelék levelezési dokumentumokból, információs táblázatokból, és a bemutatást élénkítő fotóanyagból válogat. Az olvasó tájékozódását névmutató segíti.

Sipka Sándor

Emlékezés a 100 éve született Kesztyűs Lórándra

Németh László „Cseresnyés” című drámájában így ír: „Egy nagy mestert nem könnyű kiheverni... Ahhoz pedig, hogy megverd: eszméinek a fonákja, melyet maga is ismer, fölöttébb kevés...” Emil Durkheim, a nagy szociológus vallja: „Az emberiség fejlődése az ideák világában történik”. Hozzáteszem, hogy ez legtöbbször alig vehető észre az aktuális valóságot jelentő, sodró eseményű, vibráló, nem ritkán „ronda” mindennapokban. Idő és távolság szükséges, hogy felismerjük és helyén értékeljük egy-egy velünk kapcsolatos esemény, vagy hozzánk kapcsolódó személy tényleges, sorsunkat befolyásoló jelentőségét.

Kesztyűs Lóránd egyetemi tanár személyét illetően ezek a gondolatok nagyon igazak. A 100 éve született orvos professzor a Debreceni Egyetem egyik legnagyobb formátumú személyisége volt. Tényleges jelentősége a jelen helyzet ismeretében érzékelhető igazán! Évtizedeken át megkerülhetetlen és meghatározó vezetőként irányította dékánként, két szakaszban rektorként az 1950-ben önállóvá vált Debreceni Orvostudományi Egyetemet. Visszatekintve elsődlegesen „alapító és végrehajtó” alkatnak tartható. Elindított és felfejlesztett intézetet, intézményt, tantárgyat, tudományágat, tudományos társaságokat és írt több tankönyvet. Ezek a tevékenységek jelentik munkásságának fő pilléreit. Ezek megéléséhez keresett és kapott igen sok lehetőséget egy politikailag nagyon kemény időszakban, 1948 és 1979 között, de különösen az ötvenes években. De ugyanakkor személyiségének szerves része maradt egész életében az ifjúságából márkánsan megőrzött régi családi, debreceni és egyetemi lokálpatrióta hagyományok ápolása, amiket felejtethetetlen „atyai” (patriarchális) gesztusokkal tudott továbbadni.

A Kóréletani Intézet

Csaba Béla professzor Kesztyús Lóránдрól 2004-ben írott kitűnő emlékkönyvből (amit forrásmunkaként használok) idézem: „1948. január 1-én, miniszteri rendelet alapján az Élettani és Kórtani Intézetet külön választották. Went István professzor az Élettani Intézet igazgatását tartotta meg, az Általános Kórtani Intézet élére pályázatot írtak ki. Ezzel egyidejűleg az Általános Kórtan oktatásával Kesztyús Lóránдрot, az Élettani és Általános Kórtani Intézet docensét bízta meg a Debreceni Tudományegyetem Orvostudományi Kara. 1948 májusában a magyar kormány az akkor 33 éves Kesztyús Lóránдрot nevezte ki egyetemi tanárnak az Általános Kórtani Intézetbe, amely 1951-ig az Élettani Intézetben kapott ideiglenes otthont, és itt látta el a kóréletan oktatása mellett a mikrobiológia és immunitástan oktatását is. Az új épület 1949-ben készült el, amibe a Kóréletani Intézetté átszervezett, korábbi Kórtan Intézet és az újonnan alakult Mikrobiológiai Intézet került. Itt kapott szolgálati lakást Kesztyús professzor is.”

Az új intézet az Egészségügyi Minisztériumtól és az újjászervezett MTA-tól komoly anyagi támogatásban részesült a korszerű oktatási és kutatási műszerpark kialakításához. Izotóp-laboratórium, állatműtő, állatház, a legjobb külföldi folyóiratokkal felszerelt könyvtár, nem nagy, de az országos átlagot meghaladó anyagi támogatás (forint, rubel és dollár) állt rendelkezésére évtizedekig az itt dolgozni akaró kutatóknak a kísérletes immunológia és allergológia nemzetközi színvonalú műveléséhez.

A kóréletan mint tantárgy és a kóréletan tankönyv(ek)

A harmadéven oktatott kóréletan tantárgy kitűnően készített fel a kórbonctan után a belgyógyászatra, a tágabban vett klinikai gyakorlatra. Szemléletformáló, szerencsés tantárgynak lehetett tartani, bár későbbi alakulását sok szerencsétlen körülmény deformálta mind világviszonylatban, mind Debrecenben, ahol 2000-ben megszűnt a kóréletan önálló tantárgyként történő oktatása. Az egyik legfontosabb ok az, hogy a laboratóriumi medicina, a kóréletan egyik sarja, óriási fejlődésen ment át világszerte. A laboratóriumi diagnosztika eredményei beépültek a korszerű klinikai tevékenységbe. A gyógyítás oktatásához nélkülözhetetlen lett az eleven laboratóriumi ismeretek önálló tantárgyként történő kapcsolása azzal a kimondott és kimondatlan elvárással, hogy a jól oktatott laboratóriumi medicinában érvényesíteni kell a szintetizálni képes, funkcionális kóréletani szemléletet is.

A kóréletani oktatás keretében került sor az immunológia alapjainak bemutatására is. Az immunitástan oktatása és művelése korán lett a DOTE egyik fő profilja és maradt máig is az. A harmincas években az elméleti immunológiát az Élettani Intézetből indították (Went, Kesztyús). Ennek egyetemtörténeti, meghatározó hatása lett! Jelenleg önálló Immunológia Intézet működik a Kóréletan

utódjaként. Az első allergia kézikönyvet az országban Fonet Béla professzor írta Kesztyűs Lóránddal együtt (1961). A klinikai immunológia nagy kiteljesedését Petrányi Gyula és Szegedi Gyula munkássága hozta és tartja fenn az általuk létrehozott intézetekben jelenleg is. Az „immunológia” művelése megjelenik – részben vagy egészben – a Biofizika, Biokémia Intézetben, a Klinikai Kutató Központ tevékenységében, a Klinikai Immunológiai Tanszéken, a Bőrklubon, a Gyermekklubon, továbbá az Infektológiai és Transzplantációs Tanszék napi gyógyító és tudományos munkájában.

Kesztyűs Lóránd remek stílusban, szinte nyomdakészen, jól jegyzetelhetően adott elő, ünnepi beszédekben „rétorként” szónokolt, és nagyon világos, élvezetes formában írt tudományos cikket, tankönyvet, hivatalos okmányt, beszédet vagy éppen fordulatokban gazdag személyes levelet. (Büszke volt az édesanyjától öröklött szépírói tehetségére, és a *REFI* legendás Irodalmi Önképzőkörében szerzett tapasztalataira). Tankönyveiben az okos szerkesztés, a jól tanulható információ-átadás és a szakkönyvekben oly ritka, sodró erejű szövegformálás mutatta, hogy írójának személyes öröme van az írás folyamatában, a közlés technikájában, a szellemi és manuális munka összekapcsolásában. Az emlékeimben pergő „Kesztyűs film” legkedvesebb és legszeretettebb képei azok, amikor vasárnap délelőttökön nyitott ajtaja előtt elmenve látom őt, amint (Parker) golyóstollal (cigarettafüstben) rója a sorokat a tankönyve valamelyik újabb kiadásához. Ezekben az órákban valóban boldog volt, azt hiszem...

Az oktatást nagyon komolyan vette. Ha tehetett, ő tartotta meg a tantermi előadásokat. Vizsgáztatóként derűsen szigorú, igényes, igazságos és humánusan nagyvonalú volt.

A tudományos kutató

Az öles termetű, kiváló fizikai adottságokkal rendelkező, profi teniszező életmóddal is kacérkodó ifjú Kesztyűs Lóránd életét meghatározta, hogy másodéves medikusként az Élettani Intézetben találkozott Went Istvánnal, az élettan nemzetközileg jegyzett professzorával, akit ettől kezdve atyai mesterének, szellemi példaképének tartott élete végéig. Harmadévtől már csak az élettan érdekelt. „Beköltözött” az intézetbe és az élettanba, az oktatásba és a kutatásba! Remek érzékkel – és nem kis szerencsével – a Went professzor által művelt több élettani tudományág közül a kísérletes immunológiával kötelezte el magát, aminek kutatása a harmincas évek folyamán kezdett „belendülni”, és ami a század végére a természettudományok egyik vezető ága lett. Abszolút újdonságot hozott, hogy Kesztyűs Lóránd az immunreakciók alapját jelentő „antigén-ellenanyag” reakciókban az elsők között kezdett létrehozni kémiaiilag módosított kemospecifikus antigéneket. Ehhez kiváló kémikusokat volt módja megismerni és mesterül fogadni itthon és Németországban. Kimutatta, hogy a hisztamin mesterséges fehérjevegyületének (a p-aminobenzol-hisztamin-azoproteinnek), mint antigénnek az

ingerére állatkísérletekben kemospecifikus antitestek képződnek, amelyek a gyulladáshoz vezető anyag, a hisztamin hatását közömbösíteni képesek. Ebből 1966-lett gyógyszer, az. u.n. Antallerg. A világ egyik legrangosabb folyóiratában, az angol Nature-ben 1948-ban írta le a miozin és aktin izomfehérjék antigén jellegét. (Ennek a teljesítménynek a nagyságát akkor érezhetjük igazán, hogy a 1946–47-ben a mérések a háborúban kifosztott, fűtési és alapellátási gondokkal küszködő Élettani Intézetben történtek...). Az ötvenes évektől kezdve kutatásainak egyik legértékesebb része az immunrendszer és az idegrendszer kapcsolatának vizsgálata lett. Munkásságát a legmagasabb hazai elismerésekkel – MTA tagság, Állami Díj stb. – értékelték. Sajnálatos azonban, hogy az ötvenes évektől az intézmény- és tudományszervezői aktivitás vált tevékenységének domináló elemévé. A kutatás háttérbe szorult, nemzetközi hírneve azonban megmaradt. Kapcsolattartási szándékkal „ostromolták” a kor legnagyobb immunológusai. Az elmaradt viszonzásban szerepet játszhatott nála, hogy a nagy angol-szász tudományos éra kezdetével az Ő „németes” beállítottsága korszerűtlenné vált, és ez zavarhatta...

Ugyanakkor egyetem történeti jelentőségű, hogy Laki Kálmánnal, a véralvadás XIII. faktorának felfedezőjével, Szentgyörgyi Albert „kedvenc” tanítványával, aki a nagy tekintélyű National Institute of Health (NIH) (Bethesda, MD, USA) egyik intézetének részlegvezetője volt, nagyon gyümölcsöző együttműködést alakított ki. Nyolc kutató mehetett tőlünk tanulmányútra hozzá, és kapott olyan kutatói és emberi segítséget, ami több intézet máig ható fellendülését eredményezte a DOTE-n.

Nem jelentéktelen az a kutatási eredmény sem, amit a Kórélettani Intézet az Ő és Szilágyi Tibor professzor irányításával az INTERKOZMOSZ nemzetközi űrprogramban elért a súlytalanság izomanyagcserére kifejtett hatásának állatkísérletes modellezése terén.

A tudományos iskolateremtő

Kesztyűs Lóránd a szó szigorú értelmében úgy nem volt „iskolateremtő”, hogy valamilyen kutatási irányát, eredményét valaki vagy valakik közvetlenül folytatták volna, bár tizenöt későbbi egyetemi tanár szakmai indulása köthető az intézetben végzett munkákhoz. Mindegyikük más résztémával foglalkozott a „nagy immunológián” belül, mint amit a Prof vagy a többiek vizsgáltak. Ebből adódott példamutató szerzői magatartása is, hogy csak olyan közleményben szerepelt a neve, amiben tényleges alkotói munkát végzett....

Nagy ajándék volt tőle, hogy az intézetében országosan kivételes, akkor nemzetközi színvonalat is jelentő lehetőséget teremtett sokunk számára, hogy *önállóan* próbáljunk beleszólni az experimentális immunológiába és allegológiába. Kutatót nevelő elve neki és legfőbb munkatársainak az volt, hogy hagyni kell a kezdőt, hogy a maga kínálásával találja meg azt a területet, amin aztán

elindul. Akkori viszonylatban elég tág emberi és anyagi lehetőséget megadtak az útkereséshez, ami nagyon nagy haszonnal és stimuláló erővel járt nemcsak nálam, de a kollégáimnál is. Ugyanakkor ennek a világnak volt egy kőkeményen szelektáló hatása is. A környezetemben levő „fiatalokból” hatan maradtunk meg elméleti kutatói pályán. Mindenki egyetemi tanár is lett, négyen itthon, ketten az USA-ban. Mindmáig érzem ennek a neveltetésnek – az autodidakta képződésnek – a Kesztyűs Lórándtól származó, az Ő szarkasztikus humorát kitűnően jellemző megfogalmazásának irtózatossá igazit, nevezetesen, hogy „Minden kutató autodidakta! De ki az autodidakta? – Az, aki saját magától lett hülye!” Máig nem tudom eldönteni, hogy a legcsodálatosabb vagy a legkegyetlenebb pályaindításban részesültem-e. Az önálló útkereső, első két évem szörnyű volt... De életem egyik legemlékezetesebb élménye az is, amikor a tengerimalacon beállítottam az első „gyönyörű” tuberculin reakciót. Ennek a gyulladásnak a hatásmechanizmusvizsgálata pedig már könnyebben, „rutinszerűen” mehetett végbe, és vezetett az „limfokinekről” készült első hazai kandidátusi értekezéshez, amely anyagok felfedezéséért 1986-ban Nobel-díjat adtak. Kesztyűs prof megélte, ismerte és a tanítványaiiban átélte a fiatalkori tudományos „eljegyződés” egyedülállóan összetett, hatalmas élményét. Azt az érzést, amikor egy önállóan útját kereső kutató először éli át, hogy egy „általa” kigondolt kísérletben a természet először „neki” válaszol, akármilyen csekély formában is. Ezután pedig beindulhatnak már a 10–12, órás örömet adó munkák, amiket igazol az első önállóan megírt cikk megjelenése nemzetközi folyóiratban, az első hazai, majd külföldi előadás, az első diákkörös tanítvány, az első hazai, majd külföldi kollaboráció, a hazai tanulmányutak sora, a külföldi látogatások és munkák ajándékai... Kétségtelen, hogy ehhez az életformához „szelektálni” szükséges abból a szempontból is, hogy ebben a „pénz” szerepe másodlagos.

Ugyanakkor, aki akarta, megkapta a laboratóriumi szakvizsga letételének lehetőségét is nála. Az 1959–1979 között dolgozó 13 kórtanászból nyolcunk életében lett pályafordító lehetőség ez a szakvizsga! A Kesztyűs Lóránd vezette Kór-élettan Intézet pályaindítónak, más helyre felkészítő iskolának nagyon jó volt. Ezzel a munkatársai többsége élt is. A számításaim szerint az 1950-től a Prof haláláig az intézetében dolgozó vagy ott megfordult 22 főből 16 választott más munkahelyet, vagy kapott lehetőséget új munkahely teremtésére.

A tudományszervező

Csaba Béla írta: „Kesztyűs Lóránd neve elválaszthatatlan a magyar immunológia kialakulásától, megerősödésétől és nemzetközi immunológiai vérkeringésbe való bekapcsolásától... Már 1957–58-ban szükségét látta, hogy a Magyar Mikrobiológiai Társaságon belül kialakítsa az Immunológiai Szekciót, amely odaadó lelkes irányításával és hathatós közreműködésével 1971-re MIT-té (Magyar Immunológiai Társaság) fejlődött, és rövidesen csatlakozott az IUIS-hez (az Immu-

nológiai Társaságok Nemzetközi Uniójához). A DAB-on (Debreceni Akadémiai Bizottságon) belül is megszervezte az Immunológiai Munkabizottságot. Emellett Hámori Artúrral együtt 1968-ban létrehozta a MAKIT-ot, a Magyar Allergológiai és Klinikai Immunológiai Társaságot”. Jelenlétét a MIT mostani életében az mutatja, hogy a társaság legnagyobb elismerésének a „Kesztyűs Lóránd Emlékérem” elnyerése tekinthető.

Vezető funkciókban az Orvostudományi Egyetemen

Ismét Csaba Bélát idézem: „A DOTE kormány döntés alapján 1950-1951-ben vált el az Universitas-tól, és lett egykarú az orvostudomány egyetem. A szétválás időpontjában nem rektor, hanem dékán vezette az orvosegyetemet. Az orvoskar szakmai felügyeletét a Vallás és Közművelődési Minisztériumtól az Egészségügyi Minisztérium vette át. Az önálló orvoskar első dékánjává Kesztyűs Lórándot választották meg (1950–1952), aki 1947-től MKP tag volt (...de sem ekkor, sem később pártfunkciót nem töltött be, ... polgár volt, nem kommunista)... A későbbiekben 1957–59-ben oktatási dékán- – majd rektorhelyettes, 1959-től 63-ig rektor és 1967–73 lözött ismételten rektori funkciót töltött be. Egyetemi vezetői működése idején új elméleti intézetek és klinikák egész sora létesült: a II. Belgyógyászati és a II. sz. Sebészeti, Ortopédiai, Radiológiai, Elme, Égés traumatológiai, Fogászati, Fül- Orr- Gége, Szív- és Mellkas-Sebészeti, Anaesthesiológiai Klinikák, a Központi Klinikai Diagnosztikai Laboratórium és a Művese Állomás, valamint a szakosított ambulanciák sora. Az utolsó és legnagyobb vezetői érdeme az Elméleti Tömb megvalósítása volt 1973-ban.”

Ezek az eredmények azonban, különösen 1950-56 között, egy szörnyű korban jöttek létre. Mind az oktatókat, mind a hallgatókat az MKP listázta: „haladó értelmiség”, kispolgári” „osztályidegen” jelzőkkel az oktatók körében, „megbízható”, „ingadozó”, megbízhatatlan” kategóriákkal a hallgatóknál. Ennek vad hangulatnak lett a terméke a tragikus „Sántha ügy”, amikor 1951-ben Sántha Kálmánt, a szuverén módon és demokratikusan gondolkodni akaró ideggyógyász professzort kizárták az MTA tagjai sorából egy hallgatói csoport által írt beadvány alapján, azt állítván, hogy egy előadáson Sántha a sztahanovista mozgalmat lejárató megjegyzést tett. Az ügyből országos botrányt kavart a párt, aminek helyi, egyetemi folyamatait Kesztyűs Lórándnak kellett levezényelni az általa nagyon tisztelt kolléga ellen. (Sántha, vele együtt ahhoz a kis oktatói csoporthoz tartozott a Klinikán, amelyik a háború alatt itthon maradt, és a parancs ellenére nem települt ki Németországba). Sajnos, a korabeli kari tanácsi jegyzőkönyvek ide vonatkozó részeit időközben eltüntették....A máig élő „oral history” azonban másokban jelöli meg az igazi vétkeseket, akiknek később érdekük volt a terhelő bizonyítékok eltüntetése. Kesztyűs Lóránd a későbbiekben keményen került ezt a témát. De lenyűgözött engem az emberi nagysága, mikor 60. születésnapján a

köszöntések után megemlítette a „törött gerincet”, majd pedig a Sántha Kálmánt rehabilitáló ünnepségre beült a hallgatók közé...

Kesztyűs rektorként nagy hangsúlyt helyezett az egyetem demokratikus vezetésének kialakítására, az egyetemi autonómia gyakorlására. A „gúzsba kötve táncolás” művészetével az Egyetemi Tanácsban az intézetek, tömegszervezetek nyílt fórumait teremtette meg. Személyi kérdésekben mindig titkos szavazással döntött.

Csaba Béla további remek jellemzése: „Ki volt Ő tulajdonképpen? Tudós? Egyetemi tanár? Egyetemvezető? Rektor? Akadémikus? Tudománypolitikus? Oktatásszervező? Menedzser? Közéleti vezető? Intézet igazgató? Családfő? Vagy mindez együttvéve? Igen, mindez Ő volt külön-külön és együttvéve. Voltak-e barátai, ellenfelei, szerették-e vagy gyűlölték-e őt? És kik voltak többségben? Igen, voltak mindkét oldalon, de többségben a barátok, tisztelők, a nagy egyéniség köré csoportosuló emberek voltak. Néha azonban azok fordultak vele szembe, akiknek az érdekében a legtöbbet tette...”

Kesztyűs Lóránd az „ember”

Kesztyűs Lóránd patriarchális típusú vezető volt. De megkérdőjelezhetetlen tekintélye mellett elég szabad tere nyílhatott mellette az egyéni színek érvényesülésének. Kifejezetten élvezte a színes, éles eszű és hangulatos megnyilvánulásokat, eredeti beszólásokat, nagy hecceket. A kor kemény diktátumainak megfelelően Ő, mint vezető ugyanakkor nemes kötelességének tartotta annak a biztosítását, hogy a beosztottjainak ne essen bántódása. A társaságában szórakozóhelyen más nem fizethetett, csak Ő. Ajtaja mindig, mindenki előtt nyitva állt, bár ezzel nem igen illett visszaélni. A döntéseit sokszor erősen befolyásolta azonban nagyfokú szubjektivitása, amivel a hozzá közel álló személyek sokban tudtak élni, de visszaélni is. A döntések változó sikereket hozó következményeinek utólagos ismeretében azonban egy dolog biztos, hogy az intézet, a DOTE érdekeit szolgáló szándéka mindenben és mindig kétségbevonhatatlan volt. Elévülhetetlen érdeme, hogy Petrányi Gyulával együtt az immunológiát Debrecenben a szakmai élet szerves részévé tette.

Csodálatosan vidító a rá történő emlékezés során az, amikor megidézem a társaságában töltött laza órákat. Kevés emberben ismertem még hozzá hasonló életkedvet, életszeretetet, vidámságra, jó kedélyre, tréfás kalandra való hajlamot, mint őbenne, és kiváló barátjában, Vályi Nagy Tibor professzorban. A Szücs Ernő által pár éve kiadott debreceni anekdotagyűjtemény jelentős része a mára legendává vált közös történeteikről, kalandjaikról, tréfáikról szól.

És itt meg kell idéznünk a kort, amiben Kesztyűs Lóránd és a szüleim generációja élt. A 20. század magyar valóságának legkegyetlenebb évtizedeire esett az ifjúságuk, az alkotó, aktív koruk. A nagy dilemma az volt, hogy hogyan lehet itt élni, túlélni, alkotni, esetleg még örülni is. Kesztyűs Lóránd sodró erejű, jó

értelemben becsvágyó és hiú egyéniségéből adódóan egyértelmű választ adott erre a kérdésre, ennek minden rövid és hosszú távú konzekvenciáját vállalva. Olyan helyzetet és teret teremtett magának, amiben ő keresett és kapott cselekvési teret és lehetőséget a kortól elképzelései megvalósítására magánemberként, intézeti és egyetemi vezetőként és a Magyar Immunológiai Társaság megalapítójaként egyaránt. Sokan kérdezték, nem tette-e volna jobban, ha a tudomány- és egyetempolitika művelése helyett intenzívebben foglalkozott volna a korábban szenzációként induló elméleti kutatásaival. Fogadjuk el azt a magyarázatot, hogy az Ő szuverén döntése volt minden, amit tett. Élete második szakaszában jobban érezhette magát a szervezői szerepben, mint az aktív kutatóiban, aminek egyébként már pályakezdőként mesterévé vált. Csak a legnagyobb elismeréssel lehet végiglapozni most is a harminca évek végén Went Istvánnal közösen írt közleményeit, amikben eleven invenció és nagy kutatói kultúra nyilvánul meg. A tanítójának tekintett Went István hatása lehetett egyébként nála az értelmes tekintélyelvűség megtartása melletti, sokszor meghökkentően kedves, humorba hajlóan váratlan liberalizmusa is.

Kesztyűs Lóránd nagy formátumú ember volt. Tökéletesen ismerte önmagát, erőit és gyengeségeit, és a kort, amelyben élni és boldogulni akart egyeteméhez, városához, barátaihoz hű debreceniként. Tudta és viselte a kemény kompromisszumainak terheit is. Nem rakta le azokat. De néhány jellemző történetben érzékeltetem azt a humanizmust és demokratizmust, amivel Ő a hatalmát gyakorolta. 1.) (tompított adatok) 1969 augusztusában, az avatásunk előtt pár nappal egy, az utolsó szigorlatát ünneplő kedves barátom az egyetem területén éjszakában véletlenül egy szerencsétlen tüzeset keletkezésével lett, – tudtán kívül – öszszezhezva, mivel egy bizonyos személy ezt öhozzá kapcsoltn jelentette be az „elhárításnál”. Másnap délelőtt az ágyából húzták ki a „kemény fiúk” a szerencsétlen komámát. Mit tett az ügyben Kesztyűs Rektor Elvtárs? Emlékeztette az Elvtársakat, hogy az egyetemi autonómia értelmében itt Ő felel mindenért. Megígéri ugyanakkor, hogy kivizsgálja az ügyet, és a bűnöst megbünteti. Így is lett, a fegyelmit a feljelentő személy kapta, mivel nem Neki jelentett először, a barátomat pedig meleg szavakkal avatta orvosá pár nap múlva... 2.) Az intézetünk kedves állatgondozója esküvőjéhez az Ő nászajándéka az volt, hogy az ifjú párt a Nagytemplomba a rektori fehér Volga szállította... 3.) Felejthetetlen emlékem, hogy az eljegyzésünk után a menyasszonyomat (nejemet) behívta a szobájába, beültette a hatalmas fekete foteljába és „lekáderezte”. Miután a válaszokat megnyugtatónak találta, „áldását” adta a frigyünkre. 4.) Zárásként egy öt és szokásait nagyon jellemző vidám történetet mondok el. A hetvenes évek közepén lehetett, amikor minden reggel a fedett uszodában indítottam a napot. Néhány hossz megtétele után nem akartam hinni a szememnek, ugyanis azt látom, hogy Kesztyűs professzor úr száll be a vízbe. A fedett uszoda vize másfél méteres, de ez neki a hasáig ért. A frenetikus látvány az volt, amit a Prof a vízben csinált. Cigarettaival

a kezében sétált a medence egyik végéből a másikba a hasáig érő vízben. Észbontóan humoros látvány volt az úszók között! Mikor mellé értem, kivettem a fejem a vízből, köszöntöttem. Megállt, láthatóan megörült nekem, kezet nyújtott, én is felálltam (nekem a víz nyakig ért), és azt mondta: „Szervusz, Sanyi! Ugye milyen jó ez a reggeli úzás!”. Nagyban helyeseltem, majd folytattam az adagom a nevetéstől fuldokolva azzal a biztos tudattal, hogy felejthetetlen élményt kaptam a sorstól. Egy számomra fontos, igazi nagy embert láttam olyan helyzetben, amiben erényeinek és gyengéinek egy nagyon is rá jellemző, kedves emberközelsége és bájos humora egyszerre és megismételhetetlenül nyilvánult meg.

Családi és személyes adatok

Kesztyűs Lóránd (előneve: Sarkadi) 1915. április 11-én született Sarkadon, ahol az Ő emléktáblája került a rendelőintézet falára 2001-ben. Édesapja a Debreceni Mezőgazdasági Főiskola ny. rendes tanára volt, édesanyja Balogh Margit, akitől irodalmi tehetségét örökölte.

Középiskoláit a Keszthelyi Premontrei rendi római katolikus gimnáziumban kezdte, majd a Debreceni Református Kollégium gimnáziumában fejezte be 1932-ben. A Debreceni Tudományegyetem Orvosi Fakultásán 1938-ban szerzett diplomát. 1934-től 48-ig dolgozott az Élettani és Általános Kórtani Intézetben, magántanárrá 1943-ban habilitált. 1948-tól pedig már az önálló Kórtani Intézetet vezette. 1964-ben az MTA doktora, 1971-ben az MTA levelező tagja, 1977-ben az MTA rendes tagja, 1978-ban Állami Díj. Hosszú betegség és rövid szenvedés után 1979. augusztus 17-én halt meg a debreceni klinikán.

Felesége, Nagy Mária halála után Barabás Klárát vette el. Hón szeretett lánya, Judit, fiatalon halt meg. Két unokája viszi tovább a génjeit.

Záró gondolatok

A bevezetőben említett Durkheim-től származó megközelítésben, amitől magánemberként sem kapunk felmentést soha, nevezetesen: „Az emberiség fejlődése az ideák világában történik”, kérdezhetjük, milyen „ideák” valósultak meg Kesztyűs Lóránd életében. Úgy vélem, a következők: a tudomány magas szintű művelése (egy tudományág felfuttatása), az ifjúság becsülése, nevelése, önálló kutatói pályák indítása, a közösség (a Debreceni Egyetem) szolgálata a legnehezebb körülmények között, akár személyes áldozatok árán is; a nemes lokálpatriotizmus („debreceniség”), a családról, a „rábízottakról” történő felelős gondoskodás és a hatalmas *életszeretet*. Lóri bácsiról Di Lampedusa legendás regényalakja, Salina herceg – A párdúc-ból – jut eszembe, amikor a markánsan új politikai korszakot képviselő Tancredi viselkedésében felismeri, hogy bizonyos jelentős politikai változásokat – kényszerhelyzetben – éppen azért kell meghozni és elfogadni, hogy egy sor régi alapérték változatlanul megmaradhasson.

Bíró Tamás

Az emberi bőr kannabinoid rendszere

Bevezetés

A marihuána és hasis néven ismert kábítószer a *Cannabis sativa* (kender) növény pszichoaktív (azaz tudatmódosító) „termékei”. A növény tudatmódosításért felelős legfontosabb, biológiailag aktív kémiai anyaga a Δ^9 -tetrahydrocannabinol, ismertebb rövidítéseként a THC. Az emberiség hosszú évezredek óta fogyasztja a kannabiszt, főként vallási és spirituális szertartásokon, illetve a jól ismert „szórakozás” céljából.

Habár a pszichoaktív kannabisz birtoklása, használata, valamint a vele való kereskedelem a 20. század elején a világ legnagyobb részén illegálissá vált, természetes és szintetikus kannabinoid (azaz kannabisz-szerű) anyagokat egyre gyakrabban használnak orvosi célokra is. Egyes kannabisz származékokról bebizonyosodott, hogy hatékonyan alkalmazhatók olyan kórképek kezelésében, mint pl. a daganatos betegek kemoterápiájának mellékhatásaként fellépő depresszió és hányinger; az anorexia; a szemnyomás fokozódásával és (kezeletlen esetekben) vaksággal járó glaucoma; valamint különféle krónikus fájdalmak. Mindezen biztató eredmények ellenére a kannabinoidok használatát megnehezíti a vegyületek relatíve gyors elbomlása a szervezetben és az ebből következő gyakori alkalmazás szükségessége, melyek végső soron nem kívánt (gyakran igen jelentős) tudatmódosító hatást és egyes esetekben mérgezést okozhatnak.

Ezen klinikai eredmények ugyanakkor arra sarkallták a kutatókat, hogy részletesen feltérképezzék a kannabisz származékok pontos hatásmechanizmusát az emberi szervezetben. Az elmúlt évtizedek erőfeszítései kiderítették, hogy a THC,

érdekes módon, számos endogén (azaz az emberi szervezet által saját maga termelt) vegyület hatását „utánozza”. Ezen endokannabinoidokat – mely név az emberi szervezet által termelt, fájdalomcsillapító hatással bíró ópium- és morfin-szerű anyagok, az endogén ópoidok mintájára született – először az agyban írták le, ahol olyan folyamatokban mutatták ki központi szerepüket, mint pl. a viselkedés, a tanulás, vagy a memória szabályozása.

A kutatócsoport kutatásainak középpontjában az emberi bőr élettani és kóros folyamatainak feltárása áll. Többek között a kutatócsoport munkáinak köszönhetően kiderült, hogy az endokannabinoid rendszer számos más emberi szövetben is megtalálható, így a bőrben is. Jelen publikációban kutatócsoport elmúlt néhány évben született főbb felfedezéseit foglaljuk össze, külön hangsúlyt fektetve a 2011-ben elnyert „Lendület” program támogatása során született eredményekre.

Faggyúmirigy

A faggyúmirigy, mely leggyakrabban a szőrtüszőkkel-hajfollikulusokkal képez egységet a bőrben, meghatározó szereppel bír a bőr anyagcseréjének és vízhatlan „védelmi vonalának” létrehozásában, főként a zsírokban gazdag, olajos állagú faggyú (a sebum) termelése révén. Ezen túlmenően a faggyúmirigy és sejtjei (az ún. sebociták) részt vesznek, többek között, a bőr UV-sugárzással és kórokozókkal szembeni védelmének létrehozásában, a bőr hormontermelésében, regenerációjában, stb. Kísérleteinkben kimutattuk, hogy a humán faggyúmirigyből származó sejtek, érdekes módon, mind célpontjai, mind forrásai az endokannabinoidoknak. Azaz, sikerrel azonosítottunk különféle endokannabinoid vegyületeket a sejtekben. A sejteket endokannabinoidokkal kezelve megállapítottuk továbbá, hogy a vegyületek jelentősen megnövelték a faggyúmirigy sejtek zsírtermelését, valamint fokozták a sejtek elhalását (hasonlóan a faggyúmirigyben zajló zsírtermelő folyamatokhoz). Bebizonyosodott az is, hogy ezen hatások specifikus „kannabinoidokat felismerő molekulák” (azaz CB2 kannabinoid receptorok) aktiválásával, valamint bizonyos gének kifejeződésének módosítása révén valósultak meg. Megállapítottuk végezetül, hogy ezen endocannabinoid rendszer gátlása jelentősen lecsökkentette a sejtek „élettani” zsírtermelését is. Mindezen új adatok arra utalnak, hogy az emberi faggyúmirigyben termelődő endokannabinoidok, a sejtek zsírtermelésének és túlélésének szabályozása révén, az egészséges bőr élettani működésének szempontjából meghatározó szereppel bírnak.

A kannabisz növényben több mint 100 növényi kannabinoid vegyületet azonosítottak, melyek többsége (ellentétben a THC hatásával) nem vált ki tudatmó-

dosító hatást. Ezek közül kiemelendő a legnagyobb mennyiségben megtalálható kannabidiol (CBD), melyet már gyógyszerként is alkalmaznak szklerózis multiplex bizonyos tüneteinek enyhítésére, mindenféle káros mellékhatás nélkül. A kutatócsoport arra kereste a választ, hogy a CBD alkalmas lehet-e a legnagyobb gyakoriságú emberi megbetegedés, az akné (gyulladásos pattanásosság) kezelésére. Mivel az akné kialakulásában (számos egyéb tényező mellett) szerepet játszik a kórosan fokozott faggyútermelés, a faggyúmirigy sejteinek túlburjánzása, valamint a faggyúmirigy (és a bőr) gyulladás, ezért kísérleteinkben ezen folyamatokban vizsgáltuk a CBD hatását. Megállapítottuk, hogy a CBD képes volt normalizálni a kísérletes körülmények között kiváltott „modell faggyú-túltermelést” úgy, hogy közben nem befolyásolta az „egészséges” szebociták zsírtermelését. Kimutattuk azt is, hogy a CBD nem volt káros hatással a sejtek életképességére sem, ugyanakkor csökkentette azok osztódási ütemét. Ez utóbbinak azért van óriási jelentősége, mert bőrünkben a faggyútermelés intenzitását az egyes szebociták egyéni zsírtermelése és a mirigy szebocitáinak száma együttesen határozza meg; ez pedig azt jelenti, hogy ha egyszerre tudjuk normalizálni az egyes sejtek zsírtermelését és visszafogni a kóros sejtszaporulatot, akkor a két hatás összeadódva drámai módon csökkentheti a kóros faggyú-túltermelést. Eredményeink szerint ráadásul a CBD nagyon jelentős gyulladás gátló hatást is mutatott; azaz egyidejűleg volt képes a pattanásosság kóroktanában a szebocitákhoz köthető valamennyi kulcslépés (fokozott zsírtermelés, fokozott sejtosztódás, gyulladás) gátlására. Tekintettel arra, hogy a CBD nem befolyásolta az „egészséges” szebociták biológiai folyamatait; valamint, hogy a gyógyászatban már évek óta használják a CBD-t különösebb mellékhatás nélkül, eredményeink arra utalnak, hogy a CBD-nak jó esélye van rá, hogy a jövőben a pattanásosság kezelésében igen hatékony, kedvező mellékhatás-profilú kiegészítő gyógyszer (vagy akár teljes értékű alternatívát!) jelentsen. Mindezen (egyelőre csak sejtes rendszerekben kapott eredményekre alapuló) lehetőség bizonyítására humán kísérletek elindítását tervezzük.

Szörtüsző – hajfollikulus

Más kísérleteinkben azt is megállapítottuk, hogy az endokannabinoid rendszer megtalálható a humán szörtüszőben is. A humán fejbőrből izolált hajfollikulus szervkultúrát felhasználva kimutattuk, hogy a szörtüszőben termelődő endokannabinoidok (habár egy másik, a CB1 kannabinoid receptorok hatva), valamint a THC egyaránt gátolják a hajszál növekedését, valamint a hajciklus regressziós fázisát indítják be. Mindezen adataink azt sugallják, hogy a kannabinoid aktivátor és gátló vegyületek hatékonyan alkalmazhatók különféle, a haj növekedési zavarával jellemzett kórkép klinikai kezelésében is.

Egyéb eredmények

A kutatócsoport, más kutatócsoportokkal egyetemben, számos más emberi bőr eredetű sejtípusban is vizsgálta a kannabinoid rendszer jelenlétét, valamint élet-tani szabályozó szerepét. A teljesség igénye nélkül bemutatva bebizonyosodott, hogy a kannabinoid rendszer (valamint egyes növényi kannabinoidok adagolása) olyan folyamatokban játszanak központi szerepet, mint pl. a hámsejtek növekedése, túlélése és differenciálódása; a verejtékmirigyek szekréciós aktivitása; valamint a bőr egyes érzőműködései (fájdalom, viszketés). Több munkacsoporttal egyetemben kimutattuk azt is, hogy a kannabinoid rendszer igen hatékonyan és „folyamatos tónust kifejtve” gátolja a bőr különféle gyulladásait, valamint szabályozza a bőr saját immunrendszerének működését.

Összefoglalás

Az utóbbi évek kutatásai egyértelműen feltárták a bőr kannabinoid rendszerének központi szerepét a szerv élettani és homeosztatiszikus folyamatok szabályozásában. Reményeink szerint saját eredményeink, valamint más munkacsoportok felfedezései olyan kiterjedt klinikai és kozmetológiai kutatásokat, valamint emberi kísérleteket indíthatnak el, melyben feltérképezik az endokannabinoid rendszer aktivitását módosító, akár krém formájában is adagolható vegyületek hatékonyságát olyan gyakori bőrbetegségek kezelésében, mint pl. az akné, a bőrszárazság, a viszketés, az atópiás ekcéma, a pikkelysömör, vagy a bőrdaganatok.

Gergely Pál

**Elnöki beszámoló
az MTA Debreceni Területi Bizottságának
2014. évi munkájáról**

Létszám és tudományos potenciál

A DAB tevékenysége három megyére terjed ki: Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok megyék tudományos létét van hivatva összefogni. Nagy figyelmet fordít arra a bizottság vezetése, hogy az országhatáron túl is segítse a tudományos élet szervezését, s a regionalitást a legtágabban értelmezve építse ki kapcsolatait a hozzá közel eső országok tudósaival.

Területi bizottságunk létszámát tekintve a legnagyobbak közé tartozik: köztisztületi tagjaink száma 1508 fő, ebből akadémikus 27 fő. Az elmúlt évben régióink egy akadémikusát, nemzetközi rangú professzorát veszítette el Lovas István személyében, az MTA és ezen belül a DAB tudományos tevékenységét reprezentatív munkásságával öregbítette, emlékét tisztelettel megőrizzük.

Tudományos potenciálunkat jelzi, hogy a Lendület-programnak, amely a nemzetközi szinten is elismert hazai kutatási projektek támogatását szolgálja, régióinkban két új nyertese – Bárány Attila és Bay Péter – van, ezzel összesen hat Lendület csoport folytatja tudományos munkáját a Debreceni Egyetemen. A két új Lendület kutatócsoport vezetője bemutatkozó előadásokat tartott rendezvényeinken.

A testületi munka segítését az MTA TABT Debreceni Területi Bizottság Titkárságán 7,5 fő végzi. A közalkalmazotti létszám nem változott.

Területi bizottságunk 2014. évi tevékenységét 14 szakbizottságban és 88 munkabizottságban látta el. A szakbizottságokat átszerveztük az MTA osztálystruktúrájának megfelelően. Egy-egy szakbizottságunk működik Nyíregyházán,

ill. Szolnokon, mindkét városban a helyi főiskolák a tudományos közélet bázisai, mindkét intézménnyel produktív együttműködést folytatunk. A DAB 2014-ben mintegy 170 rendezvénynek adott otthont, s ezek 60 %-ának a szakbizottságok voltak a szervezői.

Elmúlt évi közgyűlésünket februárban a szokásos keretek között tartottuk meg, erről a helyi hírközlő szervek is tudósítottak (Hajdú-Bihari Napló, interjú a Debreceni Városi TV-ben). Nagysikerű előadást tartott Barta Zoltán professzor *Egyéniség és szociális evolúció* címmel. Előadásában a populációk változatosságának szociális folyamatokra gyakorolt hatását esettanulmányokban mutatta be.

A Magyar Tudomány Ünnepe programjai

A Magyar Tudomány Ünnepe debreceni nyitóünnepsége 2014-ben egy jelentős évfordulóval is összekapcsolódott. Az MTA Atommagkutató Intézet ünnepelte fennállásának 60. évfordulóját. A hagyományosan a DAB székházban rendezett esemény helyszíne ezért az MTA Atommagkutató Intézete volt. Sulik Béla, az intézet igazgatóhelyettese adott betekintést a kutatóintézet elmúlt 60 évébe, majd a tudományos előadásokat fiatal tehetséges kutatók, az MTA Lendület Programjának nyertesei tartották.

Kovács Tamás György, az MTA Atomki Elméleti Fizikai Osztályának munkatársa a részecskék fizikájáról, az anyagot alkotó, elképzelhetetlenül kicsi, szubatomi részecskékről beszélt.

Bárány Attila, a DE BTK Középkori, Koraiújkori Magyar Történelmi Tanszék kutatója 'A középkori Magyarország képe és emlékei Nyugat-Európában' címmel arra a fő kérdésre kereste a választ, hogyan tudott az ország „csatlakozni” Európához, s volt képes megmaradni jelentős hatalmi tényezőkkel egyenrangú monarchiaként, hogyan állt helyt a nagypolitika vérkeringésében.

Az ünnepségen került sor az MTA Atommagkutató Intézet Szalay Sándor-díjának átadására, ebben az évben Gulyás László tudományos tanácsadó volt a díjazott, aki az általa kidolgozott elméleti módszereket sikeresen alkalmazta az atomi ütközések során megfigyelhető jelenségek értelmezésére.

Ezt követte az Észak-Alföldi Regionális Innovációs díjak odaítélése. Ezt az elismerést az MTA Debreceni Területi Bizottságának kezdeményezésére a régió három megyei kereskedelmi és iparkamarája 1996-ban alapította. A díj célja olyan – regionális és országos szinten is – eredményes tudományos-technológiai fejlesztő munka és kimagasló egyéni teljesítmény jutalmazása, amely termék- vagy szolgáltatásfejlesztést, műszaki vagy ipari innovációt valósított meg. A pályázatot a DAB és a régiójához tartozó három Megyei Kereskedelmi és Ipar-kamara, valamint 2009-től az INNOVA Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési és Innovációs Ügynökség közösen hirdeti meg. 2014-ben a díjat a Hajdúsági Ipari Zrt. (Hajdú-Bihar Megye) a passzívházak fűtésére és meleg víz előállítására is

alkalmas hőszivattyús forróvíz-tároló kifejlesztéséért, a DERULA Gyártó és Ker. Kft. (Jász-Nagykun-Szolnok Megye) egy komplex faművelési innováció megvalósításáért és Dr. Oláh Gergely (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye) hasi tükrözéses eljárások gyakorlásához használható laparoszkópos eszköz fejlesztéséért nyerte el.

Az MTA Kolozsvári Területi Bizottságával történő együttműködésünk állandónak, szervesnek és folyamatosnak mondható, a DAB-nak szinte valamennyi szakbizottsága szoros kapcsolatot ápol az erdélyi tudományos élet fórumaival. Erről 2014. febr. 10-én az MTA Domus székházában a korábbi évekhez hasonlóan részletesen beszámoltunk.

A tudományos utánpótlás nevelésének programjai

A DAB vezetése kiemelten fontos feladatának tekinti a tudományos utánpótlás támogatását, a fiatal nemzedék kutatói ambícióinak segítségét. Az elmúlt évben is folytatódott az ún. „DAB-gimi” előadássorozat, azaz a DAB és a Kossuth Lajos Gyakorló Gimnázium együttműködése a középiskolás korosztály érdeklődésére számot tartó témákban.

A Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiuma rendszeresen a DAB székházban tartja Tudományos Hallgatói Konferenciáját. A legutóbbira december 6-án került sor, amelyen hat szekcióban hangzottak el előadások, bizonyítva, hogy régióink a tudományos utánpótlásban bővelkedik. Szintén a tudományos utánpótlás támogatását szolgálta az immár V. alkalommal megrendezett *Interdiszciplinaritás a régió kutatásban* című konferencia, amely kifejezetten fiatal kutatók nemzetközi ülészaka.

2014-ben is sikeresnek bizonyult a DAB Klubjának működése. Számos rendezvénye teltházat vonzott. Kiemelkedett a programból Mohai Gábor „Kihűlt világ” c. előadóstje, melyen XX. századi magyar költők műveiből hangzott el válogatás, Oláh Tibor „Egyetem és építészet” c. fotókiállításán az érdeklődők különleges perspektívából láthatták a Debreceni Egyetem épületeit és egyetem-történeti szimpóziumon vehettek részt. Bényei József új verseskötetének bemutatója is nagyszámú közönséget vonzott.

Elismerések és kapcsolatok

Az elmúlt évben is törekedtünk arra, hogy a régió legkiválóbb kutatóinak munkásságát elismerjük. A DAB Pro Scientia Érmét 2014-ben Kovács László Széchenyi-díjas akadémikus nyerte el, aki élettani kutatásaival nemzetközi rangú tudósként járult hozzá régióink hírnevének növeléséhez. A DAB Pro Cooperazione díját Ewa Bernatowska professzor asszony a varsói Children's Memorial Health Institute gyermekgyógyász immunológus professzora kapta. A DAB Plakett kitüntetésben Barta Zoltán a viselkedésökológia egyik kiváló hazai

kutatója; Erdélyi Zoltán agrármérnök és Madaras Lászlóné az MTA DAB Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Szakbizottságának elnöke részesült.

Számos neves kutató fordult meg székházunkban, tartott előadást, konzultációt vagy workshopot. Így pl. Török Ádám akadémikus, az MTA főtitkára, Csányi Vilmos, akadémikus, ökológus, Pálfy Péter Pál akadémikus, matematikus, Pálinkás József akadémikus, az MTA előző elnöke, Norbert Bachleitner professzor (Bécsi Egyetem, Ausztria), Paul Bleton (TÉLUQ, Kanada).

Székházunk több kiállításnak is helyet adott az elmúlt évben. Kiemeljük a Pasztellfestők Egyesületének kiállítását, amelyen 16 képzőművész adventi témájú alkotását szemlélhették meg a látogatók november elejétől február közepéig.

Infrastruktúra és kommunikáció

Székházunk infrastruktúráját 2014-ben szerényebb mértékben tudtuk fejleszteni. Befejeződött az épület nyílászáróinak korszerűsítése, s bejelentettük igényünket a nagyelődő felújítására és számítástechnikai eszközök korszerűsítésére.

Minden csütörtökön a következő hét programját, a DAB-híradót tudományos közösségünk közel 500 tagjának címére elektronikusan megküldjük.

Hodossy-Takács Előd

**Főtitkári beszámoló
az MTA Debreceni Területi Bizottság szakbizottságainak
2014. évi munkájáról**

I. Helyzetkép

2014-ben a DAB életére hatást gyakorolt az új elnökség munkába állása, majd ezt követően az ősz folyamán az új szak- és munkabizottsági struktúra kialakítása. A lényeg azonban nem változott, a DAB feladata továbbra is a három megye tudományos életének, az itt dolgozó kutatók közösségének segítése, a nyilvánosság fórumainak és tudományos eszmecseréinek megteremtése; interdiszciplináris megbeszélések és regionális témák megvitatásához háttér biztosítása. Ugyanakkor fontos feladatunk a tudománynépszerűsítés is. Mindezt természetesen izoláltan végezni nem lehet. Ezért a beszámoló nem csupán a szak- és munkabizottságok rendezvényeire, hanem a kapcsolatrendszer alakulására is kitér.

A DAB életében a lényegi munka a munkabizottságokban folyik. Jelenleg 14 szakbizottságunk működik, a munkabizottságok száma 88 körüli (számuk ezekben a hónapokban is változik). Legtöbb munkabizottsággal az Orvostudományi Szakbizottság rendelkezik (24), de van két olyan szakbizottságunk, ahol a munkabizottságok száma 2-2. Ennek természetes következménye az eltérő rendezvény- és eseményszám szakbizottsági szinten, amire az összegző megjegyzések között a beszámoló még kitér.¹

---

¹ Az alábbi dokumentum adatainak összefésülését Magyar Éva végezte.

II. A szak- és munkabizottságok 2014. évi legfontosabb rendezvényei és kapcsolatai

II.1. Agrártudományi Szakbizottság

Beszámolójuk szerint az elmúlt év a szakbizottság legsikeresebb éve volt. Megújult a vezetés és a munkabizottsági struktúra, új elem, hogy társadalmi vezetők is vannak a szakbizottságokon belül, a gyakorlati életből jövő cégek vezetőit is bevonták a bizottságok munkájába. Ez a DAB fent említett feladatmeghatározására tekintettel jelentős kezdeményezés.

A szakbizottság az MTA IV. Osztályához hasonló elnevezést kapott. Két kiemelkedő rendezvény:

- „EU tagságunk 10 évének agrárgazdasági és vidékfejlesztési tapasztalatai és kilátásai” című agrárökonómiai rendezvény;
- 13. ESA Konferencia: European Society for Agronomy. 27 országból 250 fő részvételével a Debreceni Egyetemen megrendezett nemzetközi konferencia.

Az Agrártudományi Szakbizottság 2014-ben is folytatta a környező országokkal, Szlovákiával (Nyitra), Ukrajnával (Sevcsenkó Egyetem), Romániával (Nagyvárad), Horvátországgal (Eszék) stb. korábban megkezdett szoros oktatási-kutatási együttműködést. A napi kapcsolat biztosítja az eredményes közös pályázatok lefolytatását, a konferenciák megszervezését és az eredmények közös publikálását. A Szakbizottság és elnöke jelentése szerint a legeredményesebb kapcsolatok a fent említett egyetemek professzorai közül a következőkkel alakultak ki: Dr. Juliana Molnárová, Dr. Vladimír Pačuta, Dr. Csépi Miklós, Dr. Timár Adrián, Dr. Vlado Kovačević és Dr. Viktor Vergunov.

II.2. Biológiai és Környezettudományi Szakbizottság

A szakbizottság megalakulása a biológia összes területét lefedi. Bevonták 2 térség munkatársait: Hortobágyi Nemzeti Park szakembereit és az MTA Tiszakutató csoportját. Új munkabizottságok alakultak.

Főbb programok: Növénybiológiai workshop, megemlékeztek Festetics Imre születésének 250. évfordulójáról, Hidrobiológiai Fórum, Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozatban klímaváltozásról szóló előadást tartottak.

Ld. még II.4. alatt!

II.3. Bölceleti, Művészet- és Vallástudományi Szakbizottság

Óriási terület tartozik ehhez a jelen formájában újnak tekinthető szakbizottsághoz; ennek megfelelően az elmúlt pár hónapban a szakbizottság kereste a helyét és a tudományművelési lehetőségeit az egész régióban. Célul tűzte ki a területen meglévő tudományos potenciál felmérését, ennek ismeretében stratégiát dolgozni a tudományművelés és tudományterjesztés számára. Fokozni szeretnék a tudománynak a gyakorlati élettel történő kapcsolatfelvételét. Várjuk a megkezdett munka eredményeit.

A kapcsolattartás terén fontos törekvés, hogy a Debreceni Egyetemre, valamint a Debreceni Református Hittudományi Egyetemre minél több doktoranduszt és kutatásba már bekapcsolódott mesterképzésben részt vevő hallgatót hívjanak meg határon túli magyar területekről.

II.4. Földtudományi Szakbizottság

Korábban ezen a területen működött a Biológiai és Környezettudományi Szakbizottság.

Két kiemelt rendezvény a területen:

- III. Környezet és Energia Konferencia (2014. május)
- HUNGEO 2014 – Magyar Földtudományi Szakemberek XII. Nemzetközi Konferenciája (fővédnök a köztársasági elnök).

A munkabizottságoknak komoly kapcsolatrendszere van.

- Hagyományosan intenzív és folyamatos a Környezetföldtani, a Megújuló Energetikai és a Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Munkabizottság kapcsolata a Nagyváradai Egyetemmel, amelyet a közös pályázatok és konferenciák sora bizonyít: a megújuló energiaforrások kutatása, a tisztántúli aljzat és az Erdélyi-középhegység közettani vizsgálata témakörökben.
- A kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemről 2014-ben a Környezetföldtani Munkabizottság meghívására Szakács Sándor geológus vendégoktatót fogadtuk a Debreceni Egyetem Ásvány- és Földtani Tanszékén, ahol 4 napon keresztül egy intenzív kurzus keretében ismerkedhettek meg az érdeklődő hallgatók a vulkanológia különböző témáival.
- A szénkutatáshoz kapcsolódó modellezési eljárások terén a Freibergi Bányászati Akadémiával alakult ki oktatási együttműködés. A Debreceni Egyetem hallgatói már öt hullámban nyertek el Freibergben támogatást, melynek segítségével fél évig tanulhatnak ott. Elmélyítik térinformatikai, környezetvédelmi, bányászati, készletszámítási és modellezési ismereteiket.
- A Környezetföldtani Munkabizottság tagjai a londoni Geological Society „Shell Lectures” előadásait 2014-ben élő internetkapcsolaton keresztül hallgathatták és nézhették.

- A Tájföldrajzi Munkabizottság rendszeres tudományos kapcsolatot ápol a norvégiai Bergen University, a lengyelországi University of Silesia és a németországi Universität Oldenburg kutatóival, oktatóival. A kapcsolattartás vendégoktatói tanulmányutakban, előadások és szimpóziumok tartásában nyilvánul meg.
- A Beregszászon működő II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolával folyamatos kapcsolatban áll a Környezetföldtani Munkabizottság, segítve az ottani Földtudományi Tanszék oktatóit adatok és forrásanyagok szolgáltatásával, személyes konzultációkkal. Az előbbi tanszék oktatói részt vettek a Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Munkabizottság „Határon átnyúló kapcsolatok Északkelet-Magyarországon” c. 2014. február 14-én rendezett tudományos konferenciáján.
- A Geoinformatika Munkabizottság szoros kapcsolatot tart fenn a Temesvári Nyugati Egyetemen , a krakkói Jagelló Egyetemen), a brnoi Masaryk Egyetemen , a Palermói Egyetemen és az olaszországi Palacki Egyetemen .

II. 5. Irodalom- és Nyelvtudományi Szakbizottság

A magyar nyelvtudomány és irodalomtudomány művelői Debrecenben külön hangsúlyt fektetnek a határon túli magyar tudományos élettel való kapcsolatra. Minden olyan felsőoktatási intézménnyel elmélyült együttműködés lelhető fel, ahol van magyar nyelvű kar vagy oktatás (Kolozsvár, Ungvár, Pozsony, Nyitra stb.). A Szakbizottság által összefogott tudományok kutatói természetesen az adott többségi nemzethez tartozó kollégákkal is jó viszonyt tartanak fenn, az együttműködések száma viszont értelemszerűen kevesebb.

Kiemelt rendezvények:

- Csataképek, életképek, emlékképek 1914–1918 – Az első világháború emlékezete az irodalomban, a művészetekben és a mindennapok kultúrájában (tudományos konferencia és kiállítás).
- Tudományos és emlékkonferencia Kemény Zsigmond születésének 200. évfordulója alkalmából (2014. június 12–13).
- „Fordításkultúra 2014” c. tanácskozás, amely 2015-ben is folytatódik.
- Az európai tömegkultúra születéséről szervezett konferencia – társrendezésben a DE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékkel.

III. 6. Jogi és Közgazdaságtudományi Szakbizottság

A szakbizottsági beszámolókból két rendezvényt kell kiemelni:

- elsősorban a hallgatókat megszólító „tanszéki estek”, melynek hagyománya van, és szeretnék a jövőben is folytatni.

- 2014. május 26-án tartott konferencia: Magyarország 10 éve az EU-ban.

A Közgazdaságtudományi és a Jogi Munkabizottság a Nagyváradai Egyetem Közgazdaságtudományi Karával közösen európai uniós projektekben folyamatosan részt vesz, ugyanakkor sikeres együttműködés bontakozott ki a Vasile Goldis Nyugati Egyetemmel is.

II. 7. Kémiai Szakbizottság

2010 óta a Kémiai Szakbizottság részvételével kiemelt kapcsolatnak számít az Aradi Vasile Goldis Nyugati Egyetemmel a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által irányított Magyarország–Románia Határon Átnyúló Együttműködési Programban. A program kiemelten támogatja – többek között – a közös kutatási-fejlesztési tevékenységeket. Az elnyert projekt célja a *Sylibum marianum* (máriatövis) gyógynövény aktív hatóanyagai májvédő hatásának vizsgálata és magas biológiai hasznosíthatóságú új gyógyszerforma (nanopartikulum) formulálása.

Az Európai Régió elvárásainak megfelelően tartják a kapcsolatot az aradi és nagybányai, valamint szatmári egyetemekkel. A Mezőgazdasági Kémiai és Élelmiszerfeldolgozási Munkabizottság kapcsolatot épít és tart fenn a nagyváradai, kolozsvári, csíkszeredai és nyitrai, valamint a zágrábi egyetemekkel, illetve a törökországi (kozani) egyetemmel dolgoz ki együttműködést. A 2012. évtől kapcsolataik bővültek a Reimsi Egyetem és a Rostocki Egyetem, illetve a Bécsi Egyetem kutatóival kialakított együttműködések révén.

A DAB Szerzetlen és Analitikai Munkabizottsága az MTA Spektrokémiai Munkabizottságával és az MTA Környezetkémiai Bizottságával együttműködve a hazai rendezésű éves Spektrokémiai Konferenciára minden évben meghív egy-két analitikai kémikust az Újvidéki Egyetemről, a Kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemről, a kassai Műszaki Egyetemről, a kassai Šafarik Egyetemről, a Nyitrai Egyetemről, az Ungvári Egyetemről. Ilyenkor kölcsönösen tájékoznak a magyar és a környező országok kutatóhelyein folyó kutatómunkáról. Így történt ez 2014-ben is, a Veszprémben 2014. július 7–9. között megrendezett 57. Magyar Spektrokémiai Vándorgyűlésen.

A kassai Šafarik Egyetemmel fennálló évtizedes kapcsolat keretében féléves – egy éves részképzésen vegyészhallgatók tanulnak és kutatnak a DE Kémiai Intézetében, valamint ösztöndíjjal több posztdoktor töltött el néhány hónapos időszakot. E kutatások eredményeit a Kassai Šafarik Egyetem Kémiai Intézete, a Nyíregyházi Főiskola Környezettudományi Intézete és a DE Kémiai Intézet folyamatosan közös közlemények formájában jelenteti meg.

2014 októberében a Kolozsvári Akadémiai Bizottság (KAB) Kémiai Szakbizottsága meghívta a DAB Kémiai Szakbizottságának elnökét egy spektrokémiai témájú „A színek varázsa – a színek tudománya” című előadás megtartására.

A Kémiai Szakbizottság tagjai közül többen vettek részt 2014-ben is az évtizedes múltú határon túli Vegyészkonferencián, amelyet ebben az évben Kolozs-

váron rendeztek. (XX. Nemzetközi Vegyészkonferencia, Kolozsvár, Románia, 2014. november 6–9.)

2015. év áprilisában a Kémiai Szakbizottság elnöke meghívott előadó volt a brnó-i Masaryk Egyetem Kémiai Intézetében, ahol műszeres analitikai és kémia-történeti előadásokat tart MSc és PhD hallgatóknak. Ezzel egyidejűleg hosszú távú szakmai együttműködés tervezésére kerül sor környezetvédelmi és atom-spektroszkópiai kutatások témájában a Masaryk Egyetem, a Brno-i Műszaki Egyetem és a Debreceni Egyetem között.

II. 8. Matematikai, Fizikai, Informatikai Szakbizottság

A szakbizottság fontos célkitűzése volt a természettudományok népszerűsítése a fiatalok között, megcélózva a középiskolásokat. Ennek jegyében szerveztek tudományos, tudományt népszerűsítő rendezvényeket középiskolásoknak.

Az ide sorolt három munkabizottságnak kiterjedt nemzetközi tudományos kapcsolatrendszere van. Egyéni kapcsolatok segítségével több kolléga 2014-ben is folytatta hagyományosan jó tudományos együttműködését (többek között) marosvásárhelyi, nagyváradi, újvidéki, bécsi, salzburgi kutatókkal.

Számos külföldi kolléga vendégeskedett a szakbizottsággal együttműködő intézményekben. Ittlétük során a meghívott kutatók több előadást tartottak, az együttműködés keretében számos tudományos publikáció született.

A matematika területén a beszámoló évének legfontosabb eseményei:

- 52nd International Symposium on Functional Equations (ISFE 52), Innsbruck, Austria, June 22–29, 2014
- Conference on Inequalities and Applications CIA'14, Hajdúszoboszló, Hungary, September 7–13, 2014.
- 10th International Conference on Finsler Extensions of Relativity Theory, August 18–24, 2014, Braşov, Romania (FERT 2014)

II. 9. Műszaki Szakbizottság

A Kárpát-medence országainak vizes szakemberei között tradicionálisan jó szakmai kapcsolat alakult ki az utóbbi évtizedek alatt. A Hidrológiai Munkabizottság szakemberei igen intenzív szakmai és tudományos kapcsolatokat ápolnak, elsősorban Ukrajna és Románia vízügyi szakértőivel. A külföldi szakemberekkel egyeztetések folynak határon átnyúló, vízkészletekkel foglalkozó szakmai projektek előkészítése érdekében. A munkabizottság tagjai Nagyszebenben és Liptószentmiklóson is részt vettek különböző repüléssel kapcsolatos konferenciákon. (

A Gépészeti Munkabizottság tagjai a határon túli felsőoktatási intézményekkel (Kassai, Nagybányai, Nagyszombati, Kolozsvári, Temesvári, Szabadkai Műszaki Egyetem) hagyományosan jó kapcsolatot tartanak. Rendszeresen és köl-

csönösen részt vesznek egymás rendezvényein, tudományos konferenciáin (Pl. FMTÜ, A Magyar Tudomány Napja Erdélyben, Erdélyi Múzeum Egyesület Műszaki Tudományok Szakosztálya; MTEM, Kolozsvári Műszaki Egyetem; Multidiszciplináris Konferencia, Nagybányai Műszaki Egyetem stb.).

Kiemelt rendezvények és esemény:

- Műszaki Tudomány az Észak-kelet Magyarországi Régióban Konferencia (hagyományosan több egyetem és főiskola adja a helyszínt: Szolnok, Miskolc, Nyíregyháza és Debrecen)
- Repüléstudományi Konferencia is kiemelkedő rendezvény: 76 előadásból 52 cikk született.
- Tudományos emlékülés Dr. Kiss Lajos születésének 80. évfordulóján.
- Megalakult a Pilóta Nélküli Légijármű Klaszter, tevékenységi területe az UAV/UAS kutatásokkal foglalkozó hazai műhelyek integrálása.

II. 10. Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai Szakbizottság

80-90 előadásból álló hagyományos rendezvényeik mellett kisebb workshopokat tartottak. Próbálják azoknak a professzoroknak a nevét, emlékét megőrizni, akik a neveléstudomány területén alkottak maradandót: pl. Durkó Máttyás, Karácsony Sándor, Kiss Árpád.

A szakbizottság egyik rendezvényét a partiumi magyar nyelvű felsőoktatás kiemelkedő jelentőségű személyisége, Dr. Bura László emlékének szentelték. Itt határon túli kollégák segítségével olyan témákat tárgyaltak meg, mint a magyar nyelvű pedagógusképzés helyzete Erdélyben, a felsőfokú tanítóképzés – tanárképzés Szatmárnémetiben (1894–1923), az anyanyelvű szakképzés helyzete és problémái kétnyelvű oktatási rendszerben, ill. az anyanyelv-tannyelv-államnyelv kapcsolatrendszer.

II. 11. Orvostudományi Szakbizottság

A DAB szakbizottsági struktúrájának egyik legfontosabb eleme, hogy 13 év után egyesült a két orvostudományi szakbizottság. Új munkabizottságként megalakult a Szerv- és Szövetátültetési Munkabizottság. 26 nagyobb rendezvényükön több mint 500 előadó és kb. 4000 résztvevő vett részt.

A legtöbb hallgatót a tudományos és továbbképzésen elhangzott előadások mozgatták meg.

Néhány kiemelt, 4-500 főt érintő terület: Magyar Kísérletes és Klinikai Farmakológiai Társaság továbbképző kongresszusa, a Debreceni Kardiológiai Napok továbbképzést is szolgáló éves rendezvénye, a Debreceni Fogászati Napok, a Debreceni Nephrológiai Napok és a DROP Interdiszciplináris Fórum.

A fentiek alapján nem meglepő, hogy ezen a területen rendkívül kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel kellene beszámolni, de most csak néhányat említünk, fókuszálva a határon túli magyar kapcsolatokra:

- Az Endokrinológiai és Anyagcsere Munkabizottság fenntartja a szakmai kapcsolatot a diabetológia területén Dr. Rácz Olivér professzorral, a kassai Safarik Egyetem Kórélettan tanszékvezetőjével. Prof. Dr. Baffy Györgyvel korábban a DOTE I. Belklinika, jelenleg a bostoni Harvard Egyetem gastroenterologusával megerősítették a szakmai és emberi kapcsolatokat
- A Geriátriai Munkabizottságot képviselő Dr. Imre Sándor a szomszéd országok magyar népessége számára nagy sikerű előadássorozatot tartott „Aktív időskor és a generációk közötti szolidaritás jelentősége a jövő társadalmában” címmel.
- A Gyakorlati és Kísérletes Sebészeti Munkabizottság 2014. február 14–15-én megrendezett International Experts’ Meeting eseményén az előadók Romániából, Temesvárról és Jászvásárról is érkeztek, az Egyesült Királyságból, Olaszországból és Svédországból érkezett előadók mellett.
- A Reumatológiai, Traumatológiai és Ortopédiai Munkabizottság 10 külföldi partnerrel tart fenn gyümölcsöző szakmai és tudományos kapcsolatot (kutatási projektek, irányelvek kidolgozása, cikkek írása).
- A Thrombosis és Haemostasis Munkabizottság aktív tudományos kapcsolatai kiterjednek Románia (Marosvásárhely, Kolozsvár), Szerbia, Ausztria, Olaszország és Belgium több kutató centrumára.

II.12. Társadalom- és Történettudományi Szakbizottság

Kiemelt rendezvények:

- A politológusok nagy rendezvénye volt Magyar Politikatudományi Társaság éves vándorgyűlése.
- A szociológusok a Magyar Szociológiai Társaság Falu és Vidékszociológiai Szakosztályának éves konferenciáját rendezték.
- Ebben az évben rendezték meg azt a konferenciát, amelyet az első világháború kirobbanásának századik évfordulója tiszteletére tartottak a Déri Múzeumban több intézmény (DE Történeti Intézet, DRHE, Kossuth dandár, DAB munkabizottságok) közös rendezésében.
- A rendezvények közül kiemelkedik „Magyarország a középkori Európában” címmel az MTA–DE Lendület kutatócsoport bemutatkozó előadása.

Ez évben a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke nemzetközi kapcsolathálójának erősítésére több rendezvénylehetőséget biztosított (vendégek Németországból, Oroszországból és az Egyesült Királyságból).

A szakbizottság tagjai ebben az évben is ápolták a környező országok felsőoktatási intézményeivel és az európai kutatóműhelyekkel tartott kapcsolataikat.

Több tag is részt vett az ERASMUS program keretében kolozsvári és eperjesi vendégoktatásban..

II.13. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Szakbizottság

Kiemelt szakmai és tudományos konferenciák:

- Repüléstudományi Konferencia 2014,
- Gazdaságtudományi Fórum,
- a Magyar Tudomány Ünnepe eseményei.

Néhány tag külföldi tanulmányúton vett részt; az Agrár-műszaki Tagozat tagjai Erdélyben részt vettek tudomány- és technikatörténettel kapcsolatos konferencián, továbbá a Nemzetközi Gépész Találkozón (OGÉT). Az Agrár-műszaki Tagozat önálló külföldi kapcsolatok kiépítésére is törekszik (Pozsonyi Műszaki Egyetem, Anyagtechnológiai Kar, Szlovákia).

II.14. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szakbizottság

A szakbizottság kiemelten foglalkozik a záhonyi térség kutatásával és problémái megoldásával. A Romológiai Munkabizottság tagjai több ízben látogatást tettek a Roma szakkollégiumban. Két jelentős tudományos ülést tartottak:

- Útközben c. konferencia (2014. november 25.),
- 7. Nyíregyházi Gerontológiai napok, nemzetközi konferencia.

A munkabizottságok tagjai elsősorban egyénileg tartanak kapcsolatot külföldi intézményekkel és kutatókkal, kiemelve a Nagyváradai Egyetemet, ahol ERASMUS oktatói csereprogram keretében a testnevelés és sport munkabizottság néhány képviselője 2014 novemberében munkalátogatáson vett részt. A Logisztikai Munkabizottság közvetlen oktatási kapcsolatot tart fenn a beregszászi főiskolával és a nagyváradai Partiumi Egyetemmel. A Logisztikai Munkabizottság közös pályázatok indítását, valamint beregszászi tagok felvételét is tervezi.

III. Általános, összefoglaló megállapítások

1. A DAB 12 helyi és 2 regionális szakbizottságának 2014-ben 219 rendezvénye volt 2076 előadóval. A rendezvényeken összesen kb. 13000 fő vett részt.
2. Nyilvánvaló, hogy a DAB Szakbizottságainak kutatói jellemzően az egyetemi státuszokból fakadóan végzik kutató, oktató, tudománynpszerűsítő munkájukat, és tartanak fenn aktív nemzetközi kapcsolatokat.
3. A DAB munkabizottságai intenzív munkát folytattak 2014-ben, ez összefoglaló megállapításként akkor is megállja a helyét, ha kétségtelen tény: sem a szak-, sem a munkabizottságok aktivitása nem egyenletes. Van, amikor a kevésbé látványos szereplés oka egyetemi átszervezésben keresendő, van, amikor az átszervezett szak- és munkabizottsági rendszerben egy-egy terület képviselői még keresik a helyüket. A DAB elnökségének feladata ezen a té-

- ren a segítségre szoruló kutatók támogatása, számukra a szükséges segítség megadása. Alapelvünk ugyanakkor, hogy kívánatosnak tartjuk: minden munkabizottság szervezzen évente legalább egy tudományos rendezvényt.
4. 2014 őszén átalakítottuk a szak- és munkabizottságok rendszerét. Tudomány-szervezési szempontból örömmel, hogy komoly súrlódások és konfliktusok nélkül sikerült elvégezni ezt az emberi szempontból kétségkívül érzékeny feladatot.
  5. A DAB közösségének különös felelőssége a határon túli magyar tudományosság segítése. Ebben az időszakban kötelességünk a rendkívül nehéz ukrainai helyzet folyamatos figyelemmel kísérése, és az, hogy minden lehetőséget és segítséget megadjon a kárpátaljai kutatóknak munkájuk folytatásához.
  6. Külön hangsúlyozandó a határon túli kutatók debreceni tartózkodásának segítése a vendégház szálláshelyeinek biztosításával. Ezen a területen még vannak kiaknázható lehetőségek.
  7. A Szakbizottságok elnökeinek beszámolójában visszatérő elem a személyes kapcsolatok hangsúlyozása. A DAB a maga eszközeivel segíti a sokszor hosszú évekre visszanyúló professzori kapcsolatok megőrzését, újabbak kialakítását.
  8. A DAB nemcsak szakmai, hanem emberi közösség is. Ezért a hagyományos közösségépítési és fenntartási feladatainkat komolyan vettük az elmúlt évben is, zavartalanul működött a klub (ősztől új elnök vezetésével), és megrendeztük a hagyományos karácsonyi ünnepséget is.
  9. A DAB nem végezhetné sikeresen munkáját felkészült adminisztratív és technikai munkatársak nélkül. Az elmúlt évben is mindent megtettünk a munkatársak munkakörülményeinek szinten tartása érdekében, és a munkahelyi jó hangulat fenntartásáért.
  10. A DAB komoly kihívások elé néz, anyagi helyzetünkben fakadóan lehetőségeink behatároltak. Különös feladatunk 2015-ben mindenekelőtt a 'Fény nemzetközi évéhez' [<http://www.light2015.org/Home.html>] kapcsolódó rendezvények megvalósítása.

Módis László – Kapusz Nándor – Király Zoltán

A DEBRECENI KLINIKAI SZOBORPARK

Példaképpül szolgáló jeles debreceni
orvos-professzorok megörökített emlékei

Bevezetés: Miért állítunk szobrokat?

A hagyományápolás minden emberi közösség jellemzője. Ez értelemszerűen igaz az évszázadok óta egyik legjelentősebb szellemi műhelyre, az egyetemre. A hagyományápolás – és egyben tiszteletadás – legközismertebb módja a szoborállítás példaképpül szolgáló jeles, iskolateremtő személyiségeknek közösségi térben.

A példakép olyan ember, aki munkájával, teljesítményével a közösséget szolgálta, jellemével, karizmájával több generáción át pozitív hatással van a közösség tagjaira. A példakép „nem állítható elő” (mint ahogy erre vonatkozó kísérletet többször is láthattunk a történelemben), mert az ilyen „műtermékek” „életideje” és pozitív hatása minimális. Az igazi példakép nem bálvány, hanem tudományos, oktatói, gyógyítói, vezetői tevékenysége, társadalmi hatása és emberi magatartása alapján mérce egy igényes ember számára.

A Debreceni Orvostudományi Egyetemen (a DOTE-n), és különösen a jogutód intézményben, az Debreceni Orvos- és Egészségtudományi Centrumban (DEOEC) intenzív hagyományápolási tevékenység indult el (a „Méltó emlék a múltnak, hagyomány a jövőnek” program keretében). Díjakat alapítottunk (Went István-, Krompecher István-, Kettesy Aladár-, Fonet Béla-, Elischer Gyula-díj), monográfiák jelentek meg „A debreceni orvosképzés nagy alakjai” sorozatban (eddig 27 kötetet publikáltunk), és 2004-ben a DEOEC Tanácsa Fésüs László

centrumelnök – akinek igen jelentős szerepe volt a hagyományápolásban – javaslatára elfogadta a szoborpark létrehozását. Szoborbizottság jött létre, amelynek feladata az volt, hogy szakemberek és az illetékes intézetek, klinikák véleménye alapján javaslatot tegyen azon személyekre, akik méltónak bizonyultak arra, hogy mellszobrukat elhelyezzék a szoborparkban. A szoborparkban eddig 11 szobor található. Meg kell azonban említenünk, hogy számos intézet és klinika falán vagy épülete előtt emléktáblák, domborművek, vagy szobrok őrzik egy-egy kiváló ember emlékét. Írásunkban a szoborparkban eddig felállított 11 szobor modelljéül szolgáló nemzetközileg elismert, példaadó tanítómestert, valamint még további három szobrot kapott kiváló professzort említünk meg, akiről monográfia jelent meg. Tesszük mindazt annak érdekében és reményében, hogy példájuk még szélesebb körben sugározzék, hogy minél több érdeklődő szem és figyelem irányuljon rájuk, és hogy ez a nemes akció – a szoborállítás – mihamarabb folytatódjék, mert az igényes, gondolkodó, tanulni vágyó embereknek mindig szüksége van példaképekre, a jó üzeneteket hordozó múltnak a jobb megismerésére.

A szobrok által megjelenített jeles professzorok szobrainak és életpályájának rövid ismertetése

A szobrok a Debreceni Egyetem Klinikai Központjának területén állnak. Közülük 11 szobor a szoborparkban (a Központi épület és a műszaki épület között), egy szobor (Fornet Béla) a Belgyógyászati Intézet A épülete előtt, egy (Kenézy Gyula) a Szülészeti Klinikával szemközt, a Kenézy-villa (ma Orvostörténeti Gyűjtemény épülete) előtt, egy pedig (Kovács Ferenc) a Szülészeti Klinika előtt látható.

Az ismertetésben megadjuk a szoborállítás évét, a szobrot készítő művész nevét, „A Debreceni orvosképzés nagy alakjai” monográfia sorozatban megjelent releváns monográfia adatait, *a cikkünkben a szobrot bemutató ábra sorszáma*t, majd ismertetjük az illető professzor néhány fontos életrajzi adatát.

Endes Pongrác (1907–1992)

2007, Lakatos Aranka

Dr. Gomba Szabolcs: Dr. Endes Pongrác, 18. kötet – 1. ábra.

Orvosi tanulmányait a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karán végezte 1926–1932 között. Több budapesti kórházban és intézetben dolgozott patológusként, majd 1954-ben kinevezték a DOTE Kórbonctani Intézetébe tanszékvezető egyetemi tanárnak. Ebben a pozícióban 1989-ig szolgált. Az orvostudomány doktora tudományos minősítést 1963-ban szerezte meg. Fő kutatási területe a vesében található u. n. juxtaglomeruláris sejtrendszer patológiai jelentőségének vizsgálata volt. Imponáló, országos szinten is kiemelkedő kórbonctani tudása lenyűgözte kollégáit, ideértve a klinikus szakembereket is. Megújította a kórbonctan oktatását Debrecenben. Kiváló oktató volt: tudott a hallgatókkal bánni, ebben segítette közismerten jó humorérzéke. Legendássá váltak előadásainak emberi, „órávégi 5 percei”, amikor bátor és őszinte hangon nevelte a hallgatókat akár köznapi témákban is. Kitüntetései közül kiemelendő a Munka Érdemrend arany fokozata.

Fornet Béla (1890–1966)

2013, Dr. Kövér József

Dr. Kulcsár András: Dr. Fornet Béla élete és munkássága, 2. kötet – 2. ábra.

Orvosi tanulmányait a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karán végezte, ahol 1913-ban avatták orvosdoktorrá. Pályája kezdetén a Budapesti I. Belklinikán dolgozott, majd 1930-ban nyert kinevezést a debreceni Belklinika élére, mint egyetemi tanár, és ebben a beosztásban közel 40 éven át szolgált. A klinikán – úttörő kezdeményezéssel – több diagnosztikai laboratóriumot hozott létre (radiológiai, kémiai, szerológiai egységeket). Fő kutatási területe fiatal korától kezdve az allergológia volt. Ebben a témakörben számos közleményt és több monográfiát publikált. Felejthetetlen oktató volt: tantermi előadásai során betegeket mutatott be: velük elbeszélgetett, majd megvizsgálta őket. Jelmondata egy hippokrateszi aforizma volt: „*Salus aegroti suprema lex esto*” (A beteg üdve a

legfőbb törvény legyen!) – ez jelenleg is olvasható a Belklinika tantermének falán. A háború során üldözötteket bújtatott a klinikán. Nagy műveltségű, humanista tudós orvos volt, a debreceni egyetemi belgyógyászat megteremtője.

Hüttl Tivadar (1884–1955)

2013, Juha Richárd

Dr. Balázs György: Az I.sz. Sebészeti Klinika története, 27. kötet – 3. ábra.

Budapesten avatták orvosdoktorrá 1907-ben. Előbb Budapesten – többek között – a nemzetközi híró Verebély Tibor professzor munkatársaként dolgozott. Katonaorvosi szolgálata után meghívást kapott a Debreceni Egyetem Sebészeti Klinikájára, ahová 1922-ben egyetem tanári kinevezést nyert. A klinikát 1945-ig vezette. Őt tekintjük a debreceni sebészet megalapítójának. Klinikája – ahol 1921 és 1944 között 40.600 műtétet végeztek – országos hírnévnek örvendett. Közvetlen tanítványai közül 8 tanszékvezető egyetemi tanár lett. Klinikáján urológiai, stomatológiai, fül-orr-gégészeti, ortopédiai és traumatológiai osztályokat szervezett, ezek később önálló klinikákká fejlődtek. A Magyar Sebész Társaság elnöke 1930-ban, és a Debreceni Tisza István Egyetem rektora az 1939/40-es tanévben. A második világháborús események előbb Budapestre, majd Halle-ba sodorták. 1945 őszén került haza, de tanszékét nem kapta vissza. A Budapesti Onkológiai Intézet Sebészeti Osztályának vezetésével bízták meg, ezt az osztályt 1955-ben bekövetkezett haláláig irányította.

Jeney Endre (1891–1971)

2010, Gyórfi Sándor;

Dr. Jeney András: Dr. Jeney Endre, 12. kötet – 4. ábra.

Orvosi tanulmányait a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen 1914-ben fejezte be. *Sub auspiciis* doktorrá avatását a háborús események akadályozták. Katonaorvosi szolgálata után a Szegedi Egyetem Általános Kórtani Intézetébe került, itt nyert komoly lendületet kutatói tevékenysége. Tanulmányutakat tett a berlini Koch Intézetben, a bostoni Harvard Egyete-

men, a párizsi Pasteur Intézetben, Oxford, Cambridge, London, Utrecht, Leiden, Amsterdam, Bern orvosi intézeteiben. Cikkeiben leírta, hogy a májkivonat serkenti a vérképzést, és ebben a folyamatban szükségesnek tartotta a kobalt jelenlétét, amelyet a B12 vitaminban mások megtaláltak. Ezzel a megfigyeléssel a Nobel-díj közelségébe került. 1928-ban a Szegedi Egyetem Általános Kór- és Gyógyszertani Intézet egyetemi tanára, igazgatója, majd a Szegedi Egyetem Orvoskarának dékánja. 1934–1969 között a Debreceni Egyetem Közegészségtani és Gyógyszertani Intézetének igazgatója, az Orvoskar dékánja 1941/42-ben, a DOTE tudományos dékánhelyettese 1956/57-ben. 1963-ban Kossuth-díjat kapott.

Kenézy Gyula (1860–1931);

2013, Gyórfi Sándor

Dr. Lampé László: Dr. Kenézy Gyula élete és munkássága, 5. kötet – 5. ábra.

Budapesten szerzett orvosi diplomát. Négy évig Budapesten, a Szülészeti Klinikán dolgozott. Debrecenben először gyakorló orvosként, majd 1895-től a város tisztifőorvosaként tevékenykedett. 1896-ban megszervezte a Bábaképző Intézetet, majd kiharcolta a Gyermekmenhely felépítését. Küzdött az állami egyetem létesítéséért. Vezetésével működött a városi tanács un. egyetemi bizottsága. A város jelentős területet ajánlott fel az egyetem részére a Nagyerdőn és vállalta az építkezés költségeit is. Ezen erőfeszítés láttán fogadta el az Országgyűlés az egyetem létesítését tartalmazó XXXVI. törvénycikket 1912. július 7-én. Kenézyt 1914-ben a négyfakultásos Debreceni Tudományegyetem első nyilvános rendes tanárává nevezték ki és később az Ő javaslataira kaptak kinevezést az orvoskar első professzorai. 1915. május 27-én az egyetemi építkezés miniszteri biztosává nevezték ki. 1916-ban a Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika igazgatója lett. Az 1918/19-es tanévben orvoskari dékánként szolgált, majd az 1919/20-as tanévben az Egyetem rektora volt. 1924-ben a Debreceni Tudományegyetem díszdoktorává avatták. A klinikai építkezés az ő vezetésével 1927-ben fejeződött be. Debrecen város tiszteletét mutatja, hogy 1931-ben bekövetkezett halála után ravatalát előbb a Református Kollégium dísztermében, majd a Nagytemplom előcsarnokában állították fel.

5. ábra

Kesztyűs Lóránd (1915–1979)

2008, Györfi Sándor

Dr. Csaba Béla: Dr. Kesztyűs Lóránd, 20. kötet – 6. ábra.

1938-ban szerzett orvosi diplomát Debrecenben. 1934-től dolgozott az Élettani és Általános Kórtani Intézetben. Itt kezdte Went István professzornál immunológiai tanulmányait. 1943-ban magántanár, 1945-től adjunktus az Élettani Intézetben. 1947-ban az újonnan létesített Kóréletani Intézet igazgatója. Intézetét a kísérletes immunológia nemzetközileg elismert központjává fejlesztette. Számos közleményt, két könyvet és 15 könyvfejezetet írt. „Kóréletan” c. tankönyve öt kiadást ért meg. Életvidám, jó humorú ember volt. Kitűnő előadókészsége miatt a legkedveltebb professzorok közé tartozott. Létrehozta a Magyar Immunológiai Társaságot, melynek örökös elnökévé választották. 1967-ben az MTA levelező, majd 1970-ben rendes tagjává választotta. Több szakmai társaság elnöke és tagja volt. 1950-52 között az orvosi kar dékánja, majd az önállóvá vált Debreceni Orvostudományi Egyetem rektora több ciklusban (1959–1963, 1967–1973). Több rangos kitüntetést kapott, ezek közül kiemelendő az Állami Díj (1978).

Kettesy Aladár (1893–1983)

2009, Györfi Sándor

Dr. Alberth Béla: Dr. Kettesy Aladár élete és munkássága, 1. kötet – 7. ábra.

1911-ben Budapesten kezdett orvosi tanulmányait – az első világháború során katonai szolgálattal megszakítva – 1919-ben Pozsonyban fejezte be. Rövid ideig a pozsonyi szemklinika gyakornoka volt, majd 1919–21 között a budapesti Állami Szemkórházban dolgozott. Onnan jött mesterével, Blaskovics Lászlóval 1921-ben a debreceni Szemklinikára, ahol 1923-ban magántanárrá habilitáltak, s 1926-ban klinika igazgatásával bízták meg. 1930-tól nyilvános rendes tanár lett. 1938/39-ben az orvostudományi kar dékánja, 1949/50-ben az egyetem rektora. 1969-től nyugdíjazását követően haláláig a klinika tudományos tanácsadójaként tevékenykedett. Negyvenhárom éves tanszékvezetői működése során

száznál több nagyhatású szakcikket, a szem fénytöréséről monográfiát, valamint szemészeti műtéttani könyvet publikált. Számos új műtéti eljárást és szemészeti műszert fejlesztett ki. A debreceni szemészeti iskola megteremtője. Tanítványai közül öten egyetemi tanárok és igen sokan megyei–városi főorvosok lettek. Rendkívül vonzó, színes egyéniségű ember volt, aki szerette az élet minden szépségét. Idős korában is csodálták fürge mozgását, vidám mosolyát és munkabírást. Lenyűgöző tudása, kitűnő előadókészsége, humorérzéke, embersége miatt a legkedveltebb professzorok közé tartozott.

Kovács Ferenc (1890–1974)

2011, Györfi Sándor

Dr. Lampé László: Dr. Kovács Ferenc szülészprofesszor, 21. kötet – 8. ábra.

1917-ben szerzett orvosi diplomát Budapesten. Az első világháború során pathológusként tevékenykedett, valamint bakteriológiai és szerológiai munkát végzett az olasz fronton. 1918-ban a budapesti II. sz. Női Klinika alkalmazottja lett. 1924/25-ben amerikai és európai klinikákon tett tanulmányutat (New York, Philadelphia, Boston, London, Párizs, Berlin). Elsősorban a szülésznőképzést tanulmányozta. 1931-ben Kenézy Gyula utódjaként nevezték ki a Debreceni Tudományegyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikájának élére. Kovács professzor elvárta, hogy vele együtt az orvosok is szükség esetén éjjel-nappal rendelkezésre álljanak. Tantermi előadásai élvezetesek és szemléltetőek voltak. A műtétek megfelelő kivitelezését szigorúan számon kérte. Tudományos közleményei mellett „Gyakorlati és műtétes szülészet” című tankönyve két kiadásban is megjelent. Húszévi debreceni egyetemi tanári működése után a budapesti Állami Szülésznőképző Intézetbe nyert áthelyezést. Ezt az intézetet tizenegy éven át vezette.

Krompecher István (1905–1983)

2005, Marosits István

Hadházy Csaba: Dr. Krompecher István, 3. kötet – 9. ábra.

1929-en szerzett orvos diplomát Budapesten. A világhírű Lenhossék Mihály professzor mellett volt gyakornok, majd magántanár az Anatómiai Intézetben. 1937/38-ban a heidelbergi egyetemen vendégprofesszor, majd a Tihanyi Biológiai Kutatóintézet munkatársa. 1940-ben lett a Kolozsvári Tudományegyetem Szövet- és Fejlődéstani Intézetének vezetője. 1944-ben visszatért Tihanyba, ahol gyógyító orvosként is dolgozott. 1947–1949 között a Kolozsvárról Marosvásárhelyre telepített Magyar Orvostudományi Kar Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézetének vezetője. 1950-ben bízták meg a DOTE Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézetének vezetésével, amely munkakört nyugdíja vonulásáig, 1975-ig ellátta. Ez az intézet első nagy virágkorát érte ebben a periódusban. Krompecher István világhírű csont-, porc- és kötőszövet-kutató volt, és ezzé vált több tanítványa is, közülük hét lett egyetemi tanár. Több könyvet és számos tudományos cikket publikált rangos nemzetközi folyóiratokban. Kísérleti eredményeit több fontos klinikai innovációban hasznosították. Nagy műveltségű, hallgatói által rajongásig szeretett szenvedélyes előadó, karizmatikus oktató és nevelő volt. Számos tudományos társaság mellett tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának, a német Leopoldina, valamint az olasz Lombard akadémiaéknak. A Pozsonyi Comenius Egyetemtől díszdoktori címet kapott.

9. ábra

Petrányi Gyula (1912–2000)

2010, Dr. Kövér József

Dr. Leövey András, Dr. Szegedy Gyula: Dr. Petrányi Gyula akadémikus, 25. kötet – 10. ábra.

Orvosi diplomáját Budapesten szerezte 1936-ban, s itt kezdett dolgozni az I. Belgyógyászati Klinikán. 1948-ban magántanári kinevezést nyert. 1950-ben lett tanszékvezető egyetemi tanár a Debreceni Tudományegyetem II. sz. Belgyógyászati Klinikáján, s 1967-től az I. sz. Belklinika vezetését látta el. 1953/54-ben a DOTE dékánja, 1971–1974 között klinikai rektor-helyettese volt. Fő kutatási területe az

10. ábra

autoimmun betegségek pathogenezeise, klinikuma és terápiája volt. Megszervezte a modern izotópos klinikai tevékenységek bevezetésére szolgáló részlegeket, valamint szakosított klinikai osztályokat (kardiológia, angiológia, nefrológia, toxikológia) alakított ki. Létrehozta a művese állomást és az intenzív terápiás osztályt. 1948-ban Magyar Imrével közösen írt „A belgyógyászat alapvonalai” című könyve tizenegy, 1961-es „Belgyógyászati diagnosztika” című műve kilenc kiadást ért meg. 1973-ban az MTA levelező tagjává, majd 1982-ben rendes tagjává választották. Számos kitüntetése közül kiemelésre érdemes a DOTE díszdoktori címe (1984) és a Széchenyi-díj (1995).

Sántha Kálmán (1903–1956)

2004, Marosits István

Dr. Majerszky Klára: Dr. Sántha Kálmán, 9. kötet –
11. ábra.

Orvosi tanulmányait Budapesten fejezte be 1929-ben „*Sub auspiciis*” kitüntetéssel. 1927-től a budapesti Egyetem Elme- és Idegkórtani Klinikán dolgozott a világhírű Schaffer Károly professzor mellett. 1936-ban Kanadában és az USA-ban az idegsebészet legújabb módszereit tanulmányozta. 1937-ben kapott meghívást a debreceni Idegklinikára vezetésére, s ezt az ország neurológiai és idegsebészeti központjává fejlesztette. 1944-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőjévé és alelnökévé választották. 1944/45-ben az orvoskar dékánja volt. 1946-ban az MTA rendes tagja lett. Az Idegklinikán állatkísérleti laboratóriumot, EEG laboratóriumot és – részben az 1949-ben elnyert Kossuth díjából – idegsebészeti műtőt rendezett be, ahol 1950-ben már 264 műtétet hajtottak végre. 1951-től gonosz, politikai indíttatású „boszorkányper” indult ellene, kizárták a Magyar Tudományos Akadémiáról, megfosztották egyetemi tanári címétől és a balassagyarmati kórházba helyezték. 1954-ben kezdődött el rehabilitálása. Az MTA 1956-ban ismét rendes taggá nyilvánította, Ő azonban ezt a gesztust visszautasította: „Az Akadémia Elnökségének szelleme öt év alatt semmit sem változott.” indoklással. Klinikai állásába ugyan visszahelyezték, azonban 1956. december 12-én gyógyíthatatlan betegségben elhunyt. Debrecenbe – utolsó kívánsága szerint – már csak koporsója érkezett meg. 1990-ben posztumusz Széchenyi-díjat adományoztak Sántha Kálmánnak. 1993-ban végre – a DOTE rendszerváltoztatás utáni első rektorának, Gergely Lajosnak a javaslatára – sor került egyetemi rehabilitációjára is.

Szodoray Lajos (1904–1980)

2011, Juha Richárd

Dr. Simon Miklós: Dr. Szodoray Lajos, 15. kötet – 12. ábra.

Budapesten avatták orvosdoktorrá 1928-ban. A budapesti Bőrgyógyászati Klinikán előbb gyakornoki, majd tanársegédi kinevezést nyert. 1943-tól adjunktusként 15 éven át vezette a klinika szövettani, majd öt éven át szerológiai laboratóriumát. 1949-ben nyert tanszékvezető egyetemi tanári kinevezést a Debreceni Tudományegyetem Bőr- és Nemi-kórtani Klinikájára. Felújította a kórszövettani laboratóriumot, majd szerológiai, fény, bakteriológiai, tbc, klinikai kémiai, allergológiai és andrológiai laboratóriumokat helyezett működésbe. Új gyermek- és venereás osztályokat létesített. Debreceni tanszékvezetői működése idején elsősorban a pszoriázissal (pikkelysömörrel) és a bőr reticuloendotheliális funkcióival foglalkozott. Szívügye volt a klinikai kutatómunka fejlesztése. Több mint 200 közleménye jelent meg, 1952-ben Rajka Ödönnel írt „A bőr- és nemigyógyászat” című tankönyve négy kiadást ért meg. Alkotó módon foglalkozott orvos történelemmel is. Tagja és társelnöke volt az MTA Orvostörténeti Bizottságának. Ez irányú tevékenységét Weszprémi-emlékéremmel ismerték el 1959-ben. 1952/53-ban a DOTE dékánja, 1954/55-ben tudományos dékánhelyettese volt. Kitűnő diagnosztikus szakember és kutató, valamint széles műveltségű, igen népszerű egyetemi oktató volt, aki a debreceni bőrgyógyászatot nemzetközi rangra emelte.

Tankó Béla (1905–1974)

2005, Marosits István

Dr. Fésüs László: Dr. Tankó Béla, 13. kötet – 13. ábra.

Tanulmányait a Debreceni Tudományegyetemen végezte kémia-fizika tanári szakon. Az Orvosi Vegytani Intézetbe került, és itteni munkája eredményeként szerzett 1930-ban *Sub auspiciis gubernatoris* kitüntetéssel bölcsészdoktori címet. A szerves kémia és a biológia iránti vonzódása jellemezte tudományos életpályáját. Berlinben és Londonban tett eredményes tanulmányutakat. Kutató munkája során a szénhidrát anyagcsere több termé-

két írta le. Nevéhez fűződik a fruktóz-1-foszfátnak, a Tankó–Robinson észternek a felfedezése, tiszta formában való előállítása. 1947-ben a Tudományegyetem Szerves Kémiai tanszékén lett professzor, majd 1950-ben egyetemi tanári kinevezést kapott az Orvostudományi Egyetem akkor létrehozott Biokémiai Intézetébe. Az ötvenes évektől elsősorban a nukleinsavak biokémiájával foglalkozott. A debreceni biokémiai tudomány megalapítója, tanítványai közül egyetemi tanárok kerültek ki. Alapító tagja és elnöke volt a Magyar Biokémiai Társaságnak. Intézetét hosszú éveken át az egyetemnek átadott Simonyi úti saját villájában helyezte el. Emlékére családja Tankó Béla-díjat alapított, melyet az Egyetemi Tanács jóváhagyásával adnak át a gyógyító, az oktató vagy a kutatómunkában kimagasló teljesítményű egyetemi polgárnak.

Went István (1899–1963)

2007, Györfi Sándor

Dr. Varga Emil: Went István – az iskolateremtő mester, 8. kötet – 14. ábra.

Budapesten avatták orvosdoktorrá 1923-ban. Már negyedéves orvostanhallgató korában felvették a Bakteriológiai és Általános Kórtani Intézetbe. Ekkor publikálta az első immunbiológiai megfigyelését. 1926/27-ben a Párizsi Egyetem Kóréletani Intézetében, majd az Egyesült Államokban, a Harvard Egyetem School of Public Health Élettani Intézetében, ezt követően Angliában és Dániában dolgozott. 33 éves korában a Debreceni Tudományegyetem Élettani Intézetének igazgatójává nevezték ki. 31 éves igazgatói tevékenysége során, nemzetközi szinten is elismert, ma is élő iskolát teremtett. Nagy jelentőségű immunbiológiai felfedezéseket tett. Kimutatta, hogy a hisztamin mesterséges fehérjevegyületének adagolásával közbörsíthető az allergiás folyamatokban a hisztamin hatás. A Kesztyűs Lóránddal együtt felfedezett egyik hisztamin-azo-fehérje gyógyszerként sok ezer allergiás betegen segített. Az oktatást is szívügyének tekintette, „Általános Kórtan” és „Élettan” c. tankönyvei 3-3 kiadást értek meg. Szép mély hangján tartott tartalmas tantermi előadásait a hallgatók nagyon szerették. 1948-ban az MTA tagjává választották. 1942/43-ban az Orvoskar dékánja, 1954/55-ben és 1956–61 között DOTE tudományos rektor-helyettese volt. 1957-ben Kossuth-díjat kapott. 1963-ban intézeti munka közben érte a halál.

Összefoglalás

Ismertetjük a Debreceni Egyetem klinikai kampuszán felállított, a debreceni orvostudományban jelentős szerepet játszott és példaképpül szolgáló professzorok szobrait és a professzorok vázlatos életpályáját annak reményében, hogy még többen fogják a szobrokat és az ábrázolt tanítómesterek főbb tanításait megismerni. Nagyon reméljük ezen hagyományápolói tevékenység mielőbbi folytatását Egyetemünkön. Az a közösség, amelyik nem ápolja a jeles elődök emlékét, nem érdemelheti ki az utódok tiszteletét.

Summary

Fourteen statues found in the campus of Clinical Centre of the University of Debrecen and the short life history of their models, the internationally recognized professors heavily involved in the medical education and research in Debrecen are introduced hoping that more and more persons will know them and take them as examples. It is strongly hoped that these traditions will be continued at our University. The community which is not willing to cherish the memory of its excellent forefathers will never deserve the honour of the successors.

Ajánlott irodalom

A debreceni orvostudomány nagy alakjai című monográfia-sorozat releváns kötetei, DEOEC.

Kapusz Nándor, Petrovics Alica, Vásárhelyi Ferencné: Kilencvenéves a debreceni orvostudomány. Intézetek és klinikák története, professzorainak életrajza 1918–2008, DEOEC, 2008.

Virágos Márta (szerk.): Debreceni professzorok művész szemmel. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

Köszönetmondás

Hálásan fogadtuk Dr. Bazsa György professzornak, a Debreceni Szemle szerkesztőbizottsági elnökének felkérését a cikk megírására. Köszönjük Dr. Ádány Róza professzorasszonynak (Népegészségügyi Kar, Megelőző Orvostani Intézet) hasznos kritikai észrevételeit. Köszönjük Fazekas-Bálint Ágnes ügyvivőszakértőnek (Általános Orvostudományi Kar, Biofizikai és Sejtbiológiai Intézet) a szövegszerkesztésben nyújtott segítségét.

**Pabis Eszter: *Svájc mint elbeszélés.*
A nemzeti és a narratív identitás kérdései
Max Frisch műveiben.**

Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2013. 337 oldal

Bizonyára a nyelvi, kulturális és társadalmi különbségek sajátosan svájci mintázata az, mely beleíródva a szépirodalmi narratívába folyamatosan megkérdőjelezi az elbeszélésben megképződő kulturális tartalmak, identitások nyelvi közvetíthetőségét. Ez szolgálhat részben indokul arra, hogy miért is rendelkezünk olyan csekély ismerettel a svájci (irodalmi) kultúráról. Ugyanis java-részt szinte csak a német nyelven alkotó, így inkább „világirodalmi”, mintsem kimondottan svájciként számon tartott írók (például Friedrich Dürrenmatt), vagy némi magyar vonatkozást is felmutatni képes alkotók (legutóbb Agota Kristof és Melinda Nadj Abonji) jutnak el a hazai olvasóközönséghez, kerülnek be a hazai tudományos közbeszéd-

be. Max Frisch, akinek válogatott műveivel Pabis Eszter jelen kötete foglalkozik, azon kevés svájci szerzők egyike, akiknek számos műve magyarul is olvasható. Az egyes kiadásokat illetve fordításokat ösz-szevetve látható azonban, hogy az ő szövegei is egy-másfél évtizedes késéssel érték el a magyar olvasóközönséget. Ugyanakkor például a Györfly Miklós által magyarra átül-tetett *Az ember a holocénben jelenik meg* meglepően hamar, az eredeti megjelenést követő három éven belül nálunk is napvilágot látott; valamint az *Andorra* című drámát két fordításban is kiadták. Vidéki, kisebb színházaink szemlátomást továbbra is előszeretettel válogatnak ma is darabjaiból: 2013-ban a buda-örsi Latinovits Színház (*Játék az életrajzzal*), 2014-ben pedig a nyír-egyházi Móricz Zsigmond Színház tűzte műsorra egy drámáját (*Biedermann és a gyújtogatók*). Ennek ellenére Frisch munkássága itthon mégsem váltott ki különösebb kritikai visszhangot, a könyvpiacra sem vált keresett íróvá, még ha hazájában és világszerte is története-sen „a svájci nemzeti irodalom” emblematikus alakjának számít —

feltéve, hogy beszélhetünk összefoglalóan ilyen kulturális képződ-ménnyről.

Nem lenne meglepő tehát, ha a debreceni *Orbis Litterarum* sorozat 23. darabja arra vállalkozna, hogy összegezze az eddigi Frisch-kritika eredményeit és így a már úgymond jól bejáratos olvasásmódok egyikével azt mutassa meg, hogy a svájci író művei milyen eljárásokkal viszik színre az egyéni szubjektum önérté-sének megkérdőjeleződését. Ehelyett viszont a kötet olyan kérdés-felvetéssel indít, mely az 1991-ben elhunyt szerző írásművészetét a nemzetközi szakirodalomban is kevésbé tárgyalt szempontok alapján értelmezi: a hangsúlyt így a nemzeti identitás és a szépprózai szöveg által létrehozott szubjektumkonstrukciók rokoníthatóságára helyezi. Ugyan az értelmezés nem titkolt módon támaszkodik a korábban a jó hírű Peter Lang Kiadónál megjelent doktori értekezés elemzéseire és belátásaira, mégis tévedés volna azt gondolni, hogy csupán egy német nyelvű disszertáció fordítását tartja kezében az olvasó. Mindazonáltal a munkát tényleg nem tekinthetjük „valódi értelemben Max Frisch-monográfiának” (9), azaz a teljes életmű elemző bemutatásának, mint ahogyan azt Pabis Eszter az előszó-ban szabadkozva leszögezni igyekszik. Mégis aligha vitatható az elvégzett elemzői munka alapossága és a kiadvány komoly kultúráközvetítő szerepe, melyet a szöveg érezhetően kicsit vonakodva vállal fel,

ám sikeresen megvalósít. Példázza ezt elsősorban az, hogy az elemzések fele olyan alkotásokra fókuszál, melyek egyáltalán nem képezték részét az említett külföldi kötetnek. Ezek az irodalmi szövegek nemcsak szervesen kapcsolódnak a többi fejezetben körül járt kérdésekhez, hanem magyar fordításban is elérhetőek, így megszólíthatják akár a németül nem beszélő olvasót is. Érdeme a kötetnek az is, hogy a svájci író Magyarországon széleskörűnek egyáltalán nem nevezhető fogadtatását szem előtt tartva életrajzot és pályaképet is tartalmaz, melyet a zürichi Max Frisch Archivumból válogatott gazdag autentikus képanyag teszi igazán szemléletessé. Végül részletes, közel negyven tételből álló bibliográfiát is közöl, mely a fordítások mellett hazai értelmezéseket, színházi kritikákat is lajstromozva segíthet könyvészeti szempontból rekonstruálni Frisch magyarországi recepciótörténetét.

A kötet egy igen olvasmányos elméleti bevezetővel indít, melyben a szerző a nemzeti identitás megképződésének különböző módozatait veszi górcső alá. Figyelmet szentel egyrészt annak, hogy ezekben a performatív aktusokban milyen sajátos dinamikával vannak jelen a szóbeliség és az írásbeliség médiumai, s ezáltal a nemzetkonstruáló stratégiákat történetiségükben is igyekszik megragadni. Másrészt a felvonultatott elméleti alapvetéseket a svájci kontextusra vonatkoztatva

azt is feltárja, hogy a nemzeti identitást milyen módon viszi színre a történetírás, az irodalmi kanonizáció vagy éppen az írásverseny közösségi rítusa. A szövegben a nemzeti identitáskonstrukció és az irodalmi szöveg retorikai stratégiáinak összehozásához főként Paul Ricoeur hármas mimézis- illetve narratív identitás-elmélete szolgál kiindulópontként. Termékenyen ötvözi az elemzés többek között Homi K. Bhabha, Benedict Anderson nemzetelméleti belátásait, Walter J. Ong *másodlagos szóbeliségre* vonatkozó téziseivel, valamint Aleida Assmann *figyelemfelkeltés kultúrája* fogalmát is bevonja az értelmezésbe.

Az elemző fejezetek sorát a *Stiller* (1954) című regény értelmezése nyitja, melyben Pabis Eszter az elbeszélő szubjektum és a svájci, valamint amerikai nemzeti identitás megképződésének retorikai hasonlóságait teszi láthatóvá. Ez a fejezet arra is ráirányítja a figyelmet, hogy a szépprózai szöveg elbeszélőmódjai révén miként lépnek különös kölcsönhatásba a nemzeti és nemi (*gender*) identitások, valamint azok jelölői, s válnak egymást feltételező és kölcsönösen meghatározó képzetekké. Ezzel pedig az írás tulajdonképpen kimondatlanul egy olyan viszonyrendszert térképez fel, mely nagyjából a jelenkori kultúratudományos *mainstream* interszekcionalitás fogalmának feleltethető meg.

A következő fejezet az *Andorra* (1961) című drámát tárgyalja, azonban tartalmi és terjedelmi okokból érthetően nem tesz kísérletet Frisch drámafelfogásának, valamint dramaturgiai koncepcióinak részletes ismertetésére. Az interpretáció a képmás (*Bildnis*) problematikáját helyezi előtérbe és az tárja elé, hogy miként tételizednek képként a darabban megjelenő előítéletek és a főhős zsidósága. Ez a gondolatmenet folytatódik a következő egységben is, mely a kép nyelvi meghatározottsága és a nyelv *Bildnis*-jellege közötti ellentmondásos viszonyt vizsgálja Frisch legsikeresebb alkotásában, az 1957-ben megjelent *Homo faber*-ben. Az elemzés végkövetkeztetése az, hogy Walter Faber nyelvi és önértései zavarai tulajdonképpen absztrakt szinten lefordíthatók a nyelv és a képmás közötti feloldhatatlan feszültségként. Ennek a problematikának a kollektív vetületével találkozhatunk a magyarul nem olvasható, *Wilhelm Tell für die Schule* (1970) című műben. A negyedik értelmező fejezet ez alapján veszi számba azokat a narratív eljárásokat (fokalizációs váltás, mítoszidegen elbeszélőmód, történettudományi objektivitás paródiája), melyek leleplezik a nemzeti önértést és a svájci kultúráról kialakult nemzetközi felfogást meghatározó egyik központi mítoszt.

Azt, hogy nem csak a szóbeli és írott irodalmi hagyomány, hanem bizonyos társadalmi-kulturális formációk szintén értelmezhetőek a

nemzeti identitást hordozó és újra-termelő narratívaként, jól példázza a *Dienstbüchlein* (1973) című szöveg, melyet Pabis Eszter Frisch két további, azonos témájú írásával összevetve mutat be. Az elemzés szerint azáltal, hogy ezek az irodalmi szövegek egymásra vonatkoztatják a svájci nemzeti mítoszt, a hagyományosan a „nemzet és a férfiaság iskolájaként” megjelenített svájci hadsereget, továbbá a nyelvet, tulajdonképpen e kulturális jelenségek diszkurzív megformáltságát fedik fel és utat nyitnak egy tudatos átértelmezés felé. Az utolsó, *Az ember a holocénben jelenik meg* (1979) című szövegről szóló fejezet mintegy ívet ad a monográfiában közölt tanulmányoknak, hiszen a narráció és a megismerés szétválaszthatatlan összefonódásáról értekeznek. Ha ugyanis az identitás, legyen szó egyéni vagy kollektív önképről, szükségszerűen nyelvi eszközök, retorikai és narratív eljárások terméke, akkor jogosan merülhet fel a kérdés: milyen módon strukturálja ez a tény magát a valóság megtapasztalását is. Geiser úr történetének bemutatása ezen felismerés mentén az egyéni és kollektív önértést és a kogníciót szervező, ugyanakkor kulturálisan kódolt idő értelmezésére helyezi a hangsúlyt.

A kötet zárlatában, immár Frisch szövegein túllépve, a monográfia szerzője amellet érvel, hogy a svájci szépprózára alkalmazva termékeny olvasásmódnak bizonyulhat más

olyan megközelítés is, mely az elvégzett elemzésekhez hasonlóan a különféle identitásokat performatív módon konstruált nyelvi képződményeknek tekinti, s differenciaesztétikai vagy xenológiai kérdéshorizontból tárgyalja az adott irodalmi alkotásokat. Pabis Eszter könyve ugyan nem veti fel nyíltan azt a kérdést, hogy az itt közreadott elemzések belátásai miképpen lennének értelmezhetőek egy tágabb, nemzeti-nyelvi és kulturális határokat átívelő kontextusban, azaz mit hasznosíthatna mindebből a honi irodalom- és kultúraértés. Ugyanakkor érezhetően mégis többet kínál, mint a svájci író néhány kiválasztott művének kultúratudományi szemléletű olvasata. A kötet ugyanis igen tekintélyes, közel négyszáz, zömmel nem magyar nyelvű szakirodalmi forrásból álló idézetapparátust mozgat és olyan elméleti belátásokat vált sikeresen értelmezői kategóriákra, melyek a hazai tudományos diszkurzusban még mindig csak szórványosan vannak jelen. Éppen ezért a publikáció legfőbb hozadéka bizonyára az, hogy nemcsak a svájci nemzeti, hanem a német nyelvű tudományos kultúrát is meggyőzően és reflektáltan közvetíti a magyar olvasó felé. Így pedig hasznos olvasmánnyá válhat azok számára is, akik más nemzeti korpuszon vizsgálják az egyéni és kollektív identitáskonstrukciók működését.

Trippó Sándor

E szám szerzői

<i>Bíró Tamás</i>	kutatóorvos, egy. docens (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Czibere Ibolya</i>	szociológus, egy. adjunktus (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Gergely Pál</i>	vegyész, egy. tanár, akadémikus (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Hodossy-Takács Előd</i>	teológus, egy. docens (Debreceni Református Hittud. Egyetem)
<i>Holb Imre</i>	agrármérnök, egy. tanár (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Kapusz Nándor</i>	orvos, ny. főtanácsos (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Keresztes László</i>	nyelvész, prof. emeritus (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Király Zoltán</i>	informatikus, osztályvezető (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Maticsák Sándor</i>	nyelvész, egy. docens (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Módis László</i>	kutatóorvos, anatómus, prof. emeritus (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Rácz Andrea</i>	szociológus, egy. adjunktus (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Sipka Sándor</i>	orvos, immunológus, egy. tanár (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Takácsné Hájos Mária</i>	agrármérnök, egy. docens (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Trippó Sándor</i>	tanár, egy. tanársegéd (Debreceni Egyetem, Debrecen)
<i>Virágos Zsolt Kálmán</i>	tanár, ny. egy. tanár (Debreceni Egyetem, Debrecen)

DEBRECENI SZEMLE

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XXIII. No. 1.

NEW ISSUE

2015. I.

CONTENTS

ARTICLES

- Ibolya Czibere – Andrea Rácz*: Effects of civility, self-governance and projects on the social engagements of non-profit sector 3
- Mária Takácsné Hájos*: Investigation results on the effects of production methods and bioactive substances at beet species 20

OUR INSTITUTES AND CHAIRS

- Imre Holb*: Institute of Horticulture of the Faculty of Agricultural and Food Sciences and Environmental Management, University of Debrecen 30
- Sándor Maticsák – László Keresztes*: One hundred years of the Finnish and Finno-Ugric education at the University of Debrecen 34
- Zsolt Kálmán Virágos*: Preliminary presentation of a university history book 46

SCIENTIFIC LABORATORIES

- Sándor Sipka*: Remembering on Lóránd Kesztyűs at the occasion of his 100th birthday 66
- Tamás Bíró*: The cannabionid system of the human skin 75

NEWS OF SCIENTIFIC LIFE

- Pál Gergely*: President's report of the 2014 work of the Debrecen Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences 79
- Előd Hodossy-Takács*: Secretary general's report of the sub-groups of the Debrecen Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences in 2014. 83
- László Módis – Nándor Kapusz – Zoltán Király*: The clinical sculpture park in Debrecen. Eminent medical professors portrayed as a model for memories 93

BOOK REVIEWS

- Eszter Pabis*: Switzerland as a narrative. Questions of national and narrative identity in the works of Max Frisch. (Trippó Sándor) 105